

6

**Yunan
Taarruzu ve
Güney Marmara**

**Greek
Assault and
South Marmara**

*Adnan Sofuoğlu
Taner Bilgin*

Yunan Taarruzu ve Güney Marmara

*Adnan Sofuoğlu**

*Taner Bilgin***

Özet

Yunan ordusunun Batı Anadolu'daki işgali, 22 Haziran 1920 tarihindeki ileri harekâtla birlikte Bursa-Uşak hattına kadar genişlemiştir. Bu sırada Türk ordusu Kuvâ-yı Milliye birliklerinden düzenli orduya geçme çabası içerisindeydi. 24 Ekim 1920 tarihinde gerçekleştirilen Gediz Taarruzu'nun başarısız olması, düzensiz birliklerle işgalin sonlandırılmayacağını ortaya koydu ve düzenli ordu çalışmaları hız kazanarak 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi ikiye ayrıldı. Batı Cephesi Komutanlığı'na İsmet Bey, Güney Cephesi Komutanlığı'na da Refet Bey getirildi. Kuvâ-yı Milliye birliklerinin bir an önce düzenli ordu haline getirilmesi hedeflendi. Çerkez Ethem kuvvetlerinin düzenli orduya alınma çalışmaları sırasında Yunanlılar bu karışık durumu değerlendirerek harekete geçti. 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde cereyan eden Birinci İnönü Muharebesi ile Yunan ordusu durdurulmuş, daha sonra Çerkez Ethem'in üzerine gidilerek düzenli orduya geçiş tamamlanmıştı. Birinci İnönü Muharebesi sonrası toplanan Londra konferansı herhangi bir sonuç vermemiş, ancak Yunan ordusunun tekrar toparlanmasına hizmet etmişti. Zira Türk heyeti daha dönüş yolundayken Yunan ordusu tekrar taarruza geçti. İkinci İnönü Muharebesi ile bir kez daha durdurulmaları Yunan kuvvetlerini epey kızdırdı. Bu muharebeden sonra işgalleri altında olan bölgelerde Yunan zulmünün şiddeti arttı. Bunun ardından Anadolu'da Yunan işgalinin temel amacı olan, Ankara Hükûmeti'ni zor durumda bırakarak Sevr Antlaşması'nı kabule zorlamak amacıyla bir taarruz planı daha yapıldı. Yunan ordusu bu plan doğrultusunda kuvvetlerini Kütahya-Eskişehir hattı üzerinden yapılacak bir taarruz için topladı. 10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleşen muharebe sonucunda Türk ordusu Sakarya nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kaldı. Türk ordusu Mustafa Kemal Paşa'nın "Hatt-ı müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır." cümlesinden hareketle Sakarya nehrinin doğusunda güçlerini toplamış ve Yunan ordusunu 23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihlerinde meydana gelen muharebede durdurmuştur. Yaklaşık bir yıllık bir müddet zarfında askerî ve mali gücünü toparlayan Türk ordusu 26 Ağustos 1922 tarihinden itibaren taarruza geçmiştir. Bu taarruz sonucunda Anadolu şehirlerindeki Yunan işgali sona ermiştir. Ancak Yunan ordusu çekilirken Batı Anadolu'da büyük tahribata neden olmuştur. Bu bölümde Yunan kuvvetlerinin Güney Marmara şehirlerindeki işgaline Türk ordusu tarafından son verilme süreci ve Yunan kuvvetlerinin yaptığı tahribat anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Yunan Taarruzu, Güney Marmara, Mustafa Kemal Paşa, Kuvâ-yı Milliye, Ankara

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, adnans[at]hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6967-5482

** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6018-5957

Greek Assault and South Marmara

Abstract

The occupation of the Greek army in Western Anatolia expanded to the Bursa-Uşak line with the forward operating on 22 June 1920. Meanwhile, the Turkish army was in an effort to transition from the Kuvâ-yı Milliye troops to the regular army. On 24 October 1920, the failure of the Gediz Assault revealed that the occupation could not be ended with irregular troops, and the Western Front was divided into two on 9 November 1920 by accelerating the regular army efforts. İsmet Bey was appointed as the Western Front Commander and Refet Bey was appointed as the Southern Front Commander. It was aimed to turn the Kuvâ-yı Milliye troops into a regular army as soon as possible. During the efforts to integrate the forces of Çerkez Ethem into the regular army, the Greeks took advantage of this complicated situation and took action. With the First Battle of İnönü, which took place on 6-10 January 1921, the Greek army was stopped, and then the transition to the regular army was completed by going against Çerkez Ethem. The London conference convened after the First Battle of İnönü did not yield any results, but it served to recover the Greek army. As the Turkish delegation was on its way back, the Greek army went on the offensive again. The fact that they were once again stopped by the Second Battle of İnönü angered the Greek forces. After this battle, the intensity of Greek oppression increased in the regions under their occupation. Then, another offensive was planned in order to force the Ankara Government to accept the Treaty of Sèvres by leaving the Ankara Government in a difficult situation, which was the main purpose of the Greek occupation in Anatolia. In line with this plan, the Greek army gathered its forces for an assault along the Kütahya-Eskişehir line. As a result of the battle that took place between 10-24 July 1921, the Turkish army was forced to retreat east of the Sakarya River. The Turkish army has been following Mustafa Kemal Pasha's words: "There is no defense line, but defense territory. This territory is the whole of the motherland." gathered its forces east of the Sakarya River and stopped the Greek army in the battle that took place between 23 August and 13 September 1921. The Turkish army, which recovered its military and financial strength within a period of approximately one year, started the offensive on 26 August 1922. As a result of this offensive, the Greek occupation of Anatolian cities ended. However, as the Greek army retreated, it caused great destruction in Western Anatolia. In this section, the process of ending the occupation of the Greek forces in the cities of Southern Marmara by the Turkish army and the destruction caused by the Greek forces will be explained.

Keywords

Greek Assault, South Marmara, Mustafa Kemal Pasha, Kuvâ-yı Milliye, Ankara

1. Giriş

22 Haziran 1920 tarihinde Yunan ileri harekâtının başlamasıyla birlikte 8 Temmuz 1920 tarihine kadar Ayvalık, Balıkesir, Çanakkale, Bursa ve Yalova Yunan ordusu tarafından işgal edildi. Böylece bölgede iki yıldan fazla sürecek olan Yunan işgali başlamış oluyor ve Bursa Yunan ordusunun karargâhı haline geliyordu.

İtilaf devletlerinin Yunan ordusunu harekete geçirmesinin nedeni hiç şüphesiz Sevr Antlaşması'nı TBMM Hükûmeti'ne imzalatırmaktı. 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'nın düşmesinden sonra Yunan ordusu daha da ilerleyerek İnegöl ve Yenişehir'i işgal etti. Artık Bilecik'e 40 km mesafedeydi. Ancak bu hattan daha ileri gitmedi. Çünkü İstanbul Hükûmeti'ne gereken uyarı yapılmıştı. Neticede Osmanlı Devleti baskılara daha fazla dayanamayarak 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.

Elbette ki 433 maddeden oluşan Sevr Antlaşması Türk milletinin bir bakıma ölüm fermanı gibiydi. Ancak padişah, Yunan ordusunun daha fazla ilerlemesinden ve kan dökmesinden çekindiği için antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Aslında Osmanlı anayasasına göre devletler arası antlaşmaların geçerli olabilmesi için bir meclis onayına ihtiyaç vardı. Ancak bu dönemde İstanbul'da bir meclis yoktu. Dolayısıyla tek meclis olan TBMM, Sevr Antlaşması'nı kabul etmediğini ifade etti ve imzalayanları da vatana ihanetle suçladı.

Bu durum hiç şüphesiz İtilaf devletlerinin hoşuna gitmemiştir. Zira Anadolu coğrafyasında daha fazla sorun istemiyorlardı. Bu nedenle önce İstanbul'daki Millî Mücadele karşıtı Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin istifasını sağlayarak Anadolu'daki Mustafa Kemal ile anlaşma yolları aradılar. 5 Aralık 1920 tarihinde İstanbul Hükûmeti ile TBMM Hükûmeti arasında gerçekleşen görüşmeden de bir sonuç çıkmayınca Yunan ordusu Bursa'dan hareketle Bilecik üzerine saldırıya geçti.

2. Gediz Taarruzu ve Ertuğrul Grubunun Lağvedilmesi

22 Haziran 1920 tarihinde başlayan Yunan taarruzu neticesinde Türk birlikleri tarafından savunulan Bursa cephesi düşmüş, Bursa'ya yakın olan Bilecik ve çevresi de Yunan tehdidi altına girmişti. Bu tehlike bölgede endişe ile karşılanmış ancak Batı Cephesi Kumandanlığı'nın 24 Temmuz 1920 tarihinde Ertuğrul Grubu'nu kurması sonrasında bölgede güvenlik bir bakıma yeniden sağlanmıştı. Ancak Bilecik ve çevresinin savunması ile görevli bulunan Ertuğrul Grubu'nun Gediz Taarruzuna destek vermek amacıyla bölgeyi terk edip Kütahya istikametine kaydırılması emri bölgeyi savunmasız bıraktı.

Bununla birlikte Gediz Taarruzu ile eşgüdümlü olarak Bursa istikametine de bir dizi askeri eylem planı yapılmıştı. Buna göre 24. Tümen en geç 24 Ekim'den başlayarak, buyruğundaki millî müfrezelerle İzmit'teki düşman tümenini ve Yenişehir Yöresi Komutanlığı da birlikleriyle Gemlik ile Bursa'daki düşman tümenlerini şaşırtmak ve buldukları bölgelerde bağlamak amacıyla saldırılar düzenleyecekti. Plan gereğince Gemlik, Bursa ve İzmit dolaylarındaki düşman birliklerine atlı ve yaya milis

müfrezeleriyle saldırılarda bulunulacak; düzenli ordu birlikleri ise (24. Tümen) her bakımdan güçlü olan düşmanın girişebileceği bir karşı saldırıyı, en elverişli savunma mevzilerinde durdurmak üzere düzen alacaktı.¹

Sonuçta Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem ve kardeşlerinin de telkinleriyle Gediz civarında bulunan Yunan birliklerine taarruz etmek için Genelkurmay Başkanlığı'na bir teklifte bulundu.² Ona göre, Yunan birlikleri geniş bir cephe üzerine dağılmıştı. Ayrıca Gediz mıntıkasında bulunan kuvveti de zayıftı. Dolayısıyla yapılacak bir harekât başarılı olacaktı. Buna mukabil Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Gediz Muharebesi'ne karşıydı.³ Zira Yunan kuvvetleri her bakımdan Türk birliklerinden üstün durumdaydı ve Türk ordusu yeni kurulmuş ve tam olarak düzene sokulmuş değildi. Bunun yanında mühimmat yetersizliği de vaziyeti ağırdan almayı gerektiriyordu. Sonuçta bölgesel ve geçici bir başarı elde etmek için bütün kuvvetlerin Gediz'e yönlendirilmesi doğru değildi.

Türk Genelkurmayının bütün olumsuz tavrına rağmen Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın emriyle 24 Ekim 1920'de Gediz Taarruzu gerçekleştirildi. Çok şiddetli geçen bu muharebe sonunda Türk ordusu büyük kayıplar vererek Dumlupınar sırtlarına kadar çekilmek zorunda kaldı. Muharebeye iştirak eden kuvvetler, 61. ve 11. Fırkalar (Ertuğrul Grubu), bir depo alayı, Kuva-yı Seyyare ve Kütahya batısında Emet kazasında Dr. Fazıl Bey'in teşkil ettiği müfrezeden oluşmaktaydı. Zaten bu dönemde Batı Cephesi'nin kuvvetleri hemen hemen bu kadardı. Muharebe sonunda 61. ve 11. Fırkadan 14 subay ve 170 er şehit olmuş, 13 subay ve 260 er de yaralanmıştı. Ayrıca 700 er kayıplara karışmış; silah, cephaneye bakımından da kayıp ve sarfiyat büyük boyutlara ulaşmıştı.⁴

Gediz yenilgisinin ardından Ali Fuat Paşa, Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alınmış⁵ ve 8 Kasım 1920 tarihinde Batı Cephesi ikiye bölünerek İsmet Bey'in Komutanlığı'na verilmiş; cephenin güney kanadına da Refet Bey getirilmiştir.⁶

Ertuğrul Grubu Komutanı Miralay Kâzım Bey ise aynı zamanda Karesi Mebusu olduğundan meclis çalışmalarına katılmak istediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirerek Ankara'ya geçmiş ve bir müddet sonra da Ertuğrul Millî Alayı'nın kaldırıldığı duyurulmuştur.⁷

¹ Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 1997, s. 345.

² Çerkez Ethem anılarında, "Ali Fuat Paşa Kütahya'ya geldiği zaman bu mevzuu kendisi açmış ve ben de aynı nokta-i nazara iştirak etmiş idim. Nitekim Alayund'daki içtimada Grup Kumandanı Miralay Kazım Özalp Bey'le, Fırka Kumandanları İzzettin ve Arif Beyler de eğer cephaneleri ve muhtelif malzemeleri temin edilecek olursa taarruza mâni olmadığı mütalaasında idiler." diyerek Gediz Taarruzu'nun ortak alınan bir karar olduğunu ifade etmektedir. Cemal Kutay, *Çerkez Ethem Dosyası*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989, s. 28-29.

³ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. I, 1920, s. 275.

⁴ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, Ankara: TTK Yay., 1998, s. 164-166.

⁵ Yunus Nadi, Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Komutanlığı görevinden alınmasına "En doğru tabirle Batı Cephesi'nin Ali Fuat Paşadan kurtarılmasına lüzum ve zaruret hasil oldu." diyerek, Millî Mücadele'de ordu yapmak hesabına en şuurlu hareket nitelendirmesini yapmıştır. Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 8-9.

⁶ İzzet Öztoprak, "Birinci İnönü Savaşının Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığı ve Yorumu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu)*, 21 (1998), s. 81.

⁷ ATASE Arşv. İSH Kol. K:685, G:106, B:106-1.

3. Birinci İnönü Muharebesi (6-11 Ocak 1921)

Türk Millî Mücadele Hareketi için bir bakıma var olma mücadelesi olan bu muharebe öncesinde bütün Batı Anadolu toprakları Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve Türk kuvvetleri Yunan kuvvetlerine karşı bu süreçte büyük bir başarı kazanamamıştı. Bunun yanında TBMM'ye karşı birçok ayaklanma çıkarılmış ve bu ayaklanmalar düzensiz Çerkez Ethem birlikleri tarafından bastırılarak tehlike önlenmişti. Ancak başarısız Gediz Taarruzu, düzensiz birlikler ile Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşamayacağını bir kez daha ortaya koymuştu. Bu nedenle gerekli hazırlıklar yapılarak düzenli ordu kurma çalışmalarına başlandı ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na İsmet Bey getirildi. Ancak bu durum bir başka sorunu ortaya çıkaracaktı: "Çerkez Ethem Hadisesi".

Millî Mücadele'nin başlangıcından itibaren büyük katkıları olan Çerkez Ethem, emir komuta zincirine girmek istemeyerek, düzenli ordu kurma fikrine karşı çıkmıştı. Özellikle Batı Cephesi Kumandanlığı'na İsmet Bey'in atanması sonrası Kuvâ-yı Seyyare Komutanı Çerkez Ethem ve İsmet Bey arasında yaşanan çekişmeler bu problemin asıl sebebi gibi gözükmekteydi. Bu çekişmelerden haberdar olan Mustafa Kemal'in düşüncesine göre böyle bir süreçte bu tarz çekişmeler Millî Mücadele hareketine büyük zarar verecekti. Bu nedenle olayı tatlılıkla çözmek gerektiğini düşünüyordu. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, Bilecik Görüşmeleri öncesinde Ethem Bey'i Bilecik'e davet ederek burada İsmet Bey ile görüştürüp tatsızlığın giderilmesini düşünmüş ancak Ethem Bey Bilecik'teki görüşmelere gelmeyerek Kütahya'ya geçmiş ve TBMM'ye isyan etmişti. Bu durum beklenen bir şey değildi. Yunanlıların 6 Ocak 1921 tarihinde başlayacakları taarruzun hemen öncesinde yaşanan bu gelişme yeni kurulmakta olan düzenli ordu için büyük bir handikapı. Zira Bilecik ve çevresindeki Türk birlikleri bir taraftan Çerkez Ethem kuvvetleri ile savaşmak zorunda kalırken bir taraftan da Yunan kuvvetlerinin fırsatı değerlendirmek amacı ile başlattığı taarruza karşı koymaya çalışacak ve iki ateş arasında kalacaktı.

Yunanlılar ise 1920 Temmuz'unda İzmir'den Bursa'ya kadar olan kıyı şeridini tamamen ele geçirmiş ve Bursa'daki Türk birliklerini Bilecik coğrafyasına kadar geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Ayrıca kıyı şeridinin ele geçirilmesi sayesinde deniz yolunu kullanarak bölgeye birçok takviye kuvvet ve mühimmat sevk etmişti. Bundan sonra amaç Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başlattığı direnişi bastırmaktı. Yunan ordusunun 6 Ocak 1921 tarihli bu taarruzunun amacı Bilecik'i işgal edip Eskişehir-Ankara demiryolu hattı boyunca hızlı bir şekilde hareket etmektir. Böylelikle Türk birliklerinin demiryolu ağı ile yapmış oldukları ikmal faaliyetlerinin önüne geçilecek ve Türk birlikleri ikiye ayrılacaktı. Aynı zamanda Ankara yolu da açılmış olacaktı.⁸

Bu amaçla öncelikle Bilecik'i alarak Eskişehir'e ulaşmak ve demiryolu hattını tamamen ele geçirmek istiyorlardı. Bu durum gerçekleşirse savaşa son verilecek ve Sevr Antlaşması yürürlüğe konulacaktı. ⁹ Bölgede hazırlıklara başlayan Yunanlılar,

⁸ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Ankara: TTK, 1989, s. 144.

⁹ Öztoprak, "Birinci İnönü Savaşının...", s. 87.

Anadolu'da yaşayan Rumlara çağrıda bulunarak 34 yaşına kadar olan Rumları, Yunan Ordusu'nda askerlik görevine davet ederek birliklerini takviye etmeye başladı.¹⁰ Çerkez Ethem olayının patlak vermesi Yunanlıların hareketine hız kazandırdı. Türk kuvvetlerinin en önemli gücü olan Kuvâ-yı Seyyare komutanının isyanı Yunanlılar için bulunmaz fırsattı. Bu amaçla bölgedeki Türk birlikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla İnegöl, Yenişehir ve Bilecik'e bazı casuslar yollayarak Türk kuvvetleri hakkında istihbarat toplamaya başladılar.¹¹ Bir taraftan da şaşırtma stratejileri takip ederek Türk birliklerini yanıltmaya çalışıyorlardı. Nitekim 3 Ocak günü *İkdam* gazetesi Yunanlıların bu oyununa düşmüş ve "Yunan ordusu geri çekilmiş midir?" başlığıyla bir haber yayınlamıştı. Haberde, Anadolu'daki Yunan ordusunun bir hücumu maruz kalma korkusu ile veya gayriihtiyari bir tarzda bir terhis başlangıcı neticesi olarak asıl Yunan mıntikasına ve Marmara Denizi sahiline çekilmeye başladığı ifade ediliyordu.¹² Ancak Türk birlikleri Yunanlıların yaptıkları bu hareketlerin bir şaşırtma olduğunu biliyor ve bir taarruz planında olduklarını seziyordu.

Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa Yunanlılar ile yapılacak büyük savaşın (özellikle Bursa'nın kaybedilmesi sonrasında) Bilecik bölgesinde yapılacağını öngörmüş ve planı buna göre yapmıştı. Bilecik'in Bozüyük ilçesi yeni kurulan Batı cephesinin karargâhı olmuştu. Bu sebeple Bursa üzerinden yapılacak bir taarruz ihtimaline karşı Türk birlikleri burada konuşlandırılmış ve savunma hazırlıklarına başlanmıştı. 3 Ocak günü 24. Fırka'dan Erkan-ı Harbiye Reisi Cemal Bey'e gönderilen şifrede şöyle deniyordu: "Bugün Eskişehir'den hareket eden tren 3 Ocak öğleden sonra Bilecik'teki taburun Bozüyük'e nakli için gönderilmiştir. Taburun saat dokuzda Bilecik'te hazır bulunması ve geç kalma gibi bir durumun yaşanmaması için gerekli tedbirin alınması gereklidir."¹³ Anlaşılan Yunan taarruzu yaklaşmıştı ve vakit kaybına tahammül yoktu.

Yunan uçakları bir taraftan bölgede keşif yaparken bir taraftan da bölgeyi bombalamaya başlamıştı. Nitekim 4 Ocak günü Osman imzası ile Bozüyük 24. Fırka Kumandanlığı'na gönderilen şifrede bu durum şöyle anlatılmaktaydı: "Alaturka saat 10'da bir düşman tayyaresi gelerek kasabaya iki bomba atmıştır. Birisi kasabanın şimalindeki külliyyeye diğeri kasabanın cenubundaki çayırılığa düşmüştür. Hiçbir zayıat olmadığı ve tayyarenin Eskişehir istikametine gittiği maruzdur."¹⁴

¹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Aralık 1921, s. 2.

¹¹ 30 Aralık 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı tarafından gönderilen şifre telde, düşman işgalinde bulunan köy ahalisinden bazılarının alışveriş yapmak bahanesi ile İnegöl ve Yenişehir'e gelerek düşmana casusluk yapmakta olduğunun anlaşıldığı ifade edilerek bölgedeki birlikler bu konuda uyarılmıştı. ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1041, G:32, B:32-1. Dolayısıyla Türkler Yunanlıların yapmış olduğu planlardan haberdardı.

¹² *İkdam*, 3 Ocak 1921, s. 1.

¹³ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:990, G:116, B:116-6.

¹⁴ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:995, G:6, B:6-1.

Yunan taarruzundan bir gün önce¹⁵ (5 Ocak günü) Cephe Komutanlığı'nca saat 17.00'de verilen emirle, 24. Tümen'in Bozüyük'te bulunan kıtalarını ileri alması, Gökbayrak Taburu'nun, Yunanlıların Köprühisar istikametinde ilerlemesi halinde Pamukçaderbent istikametinde Yunan gerisine taarruz etmesi ve 3. Süvari Tümeni'nin de İnönü'de toplanması istenmişti.¹⁶ Görüldüğü gibi Türk kuvvetleri bütün savunma hazırlıklarını yapmış, Yunan kuvvetlerini beklemekteydi.

Yunanlıların taarruza geçtiği 6 Ocak günü *İkdam* gazetesinde çıkan, "Kral Konstantin de Sevr Antlaşmasını cebren tatbik ettirmek için Anadolu'da askerî harekâta devam edeceğini söylüyor."¹⁷ şeklindeki haber bütün gerçeği ortaya koyuyordu. Nitekim bu saatlerde Yunan birliklerinin taarruza geçtiği haberi, "Çok aceledir, geciktirilmesi idam sebebidir." notuyla 6 Ocak 1921 tarihinde Efendi Köprüsü'nden Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen telgrafta bildirildi. Telgraftan anlaşıldığına göre, 6 Ocak sabahı Yunan kuvvetleri Bursa cephesinde Yenişehir istikametinde taarruza başlamış ve İnegöl cephesinde Doma ile Kademi arasında ateş sesleri işitilmişti. Bir süvari bölüğünün de Kademi'nin doğusuna doğru ilerlediği ihbarı yapılmış ve bu hareketin Yunanlarla iş birliği eden asi Ethem Bey'e yardım maksadıyla yapılmış bir iş olması muhtemel olduğu tahmininde bulunulmuştu. Bununla birlikte 24. Fırka'nın İncirli-Nazıfpaşa mevzilerinde üstün bir taarruza karşı azami vakit kazanacak surette kademe kademe müdafaa yapması istenmiş ve Karaköy civarlarının zaman kazanmaya çok müsait olduğu da ayrıca ifade edilmişti.¹⁸ Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa 6 Ocak 1921 günü Batı Cephesi Kumandanlığı'na şu telgrafi çekti: "Bu sabah 24. Fırka'dan ve Afyon'daki 12. Kolordu'dan alınan raporlara göre, Yunanlılar Yenişehir, İnegöl ve Dumlupınar istikametlerinde ileri harekâta geçmişlerdir. Bu hareketin önem derecesi henüz bilinmemektedir. Diğer taraftan 1. Kuvâ-yı Seyyare'den 50 ilâ 150 kişilik çetelerin Eskişehir'in güneyinden Seyitgazi istikametinde ve Dumlupınar'ın batısında Sandıklı istikametlerinden geçtikleri haber alınmıştır. Bu çetelerin sığınma veya başka bir maksat takip ettikleri henüz kesin olarak anlaşılamamıştır. 3. Süvari Fırkası namını alan İbrahim Bey Kuvâ-yı Seyyaresi ancak 7 Ocak sabahından itibaren İnönü'ye nakil olunabilecektir. Buna karşılık 4. Fırka birlikleri en geç bu gece yarısında yola çıkarılabiliyor. Yeni vaziyete göre bu kıtalardan hangisinin daha evvel naklinin arzu edildiğinin bildirilmesini rica ederim."¹⁹

¹⁵ Yunan ordusunun ileri harekâta başlamasından bir gün önce, 5 Ocak 1921 günü Batı Cephesi'nin kuzey kısmındaki Türk kuvvetlerinin durumu şu şekildeydi: "En kuzeyde İznik doğu sırtlarında, doğudan Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlı olmak üzere Gökbayrak Taburu. Yenişehir kesiminde, Yenişehir Dolayları Komutanlığı adı altında, bir süvari bölüğü ve bir obüs takımıyla destekli 143. Piyade Alayı. İnegöl kesiminde, İnegöl Dolayları Komutanlığı adı altında, bir süvari bölüğü ve bir sahra topçu bataryasıyla destekli 126. Piyade Alayı." Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, s. 357.

¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921)*, C. 2, K. 3, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 159.

¹⁷ *İkdam*, 6 Ocak 1921, s. 1.

¹⁸ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/91 (Eylül 1991), Belge: 2268.

¹⁹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/91 (Eylül 1991), Belge: 2271.

Görünen o ki Türk ordusu Yunanlıların yanında bir de Çerkez Ethem sorunu ile karşı karşıyaydı. Çerkez Ethem'in isyanından haberdar olan Yunan birlikleri üç koldan taarruza başlamıştı. ²⁰ Yeni kurulmakta olan ve hazırlıklarını tam olarak tamamlayamayan Türk Düzenli Ordusu ise Yunan kuvvetleri karşısında ilk sınavını Bilecik cephesinde verecekti.

6 Ocak 1921 günü Yunan ordusu, sabah saat 7.00'de Bursa cephesinden Bilecik-Eskişehir istikametine doğru ileri harekâta başladı. İsmet ve Refet Beyler Gediz yolu üzerinde Efendi Köprüsü'ne vardıkları zaman (saat 12.30'da) Yunanlıların ileri harekâta geçtikleri haberini aldılar. Bu haber üzerine Ethem'e karşı burada küçük bir birlik bırakılarak, kendi kuvvetleriyle İsmet Bey İnönü'ye, Refet Bey de Dumlupınar mevziini tutmak üzere harekete geçti.²¹

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Yunan kuvvetleri karşısında aldığı tedbirleri kendi anılarında şu şekilde anlatmaktadır: "Yunan Kuvvetlerini İnönü'de karşılayacaktım. İnönü mevzilerini, yolların kavşak yeri olan Eskişehir'i, Eskişehir istikametini kapatmak için daha önce intihap etmiştim. İnönü mevzilerinin ilerisinde derinliğine kat etmiş çok az mevcutlu zayıf bir tümen ile Gökbayrak Taburu ve bazı millî müfrezeler var. Garp cephesi kuvvetlerinin şimdiki bulunduğu yer, İnönü mevzilerine düşmandan daha uzak. Biz dört günlük mesafede bulunuyoruz, Yunanlılar üç günlük mesafede bulunuyorlar. Cephedeki tümen kumandanına Efendi Köprüsü'nde düşmanı oyalamasını ve ileri harekâtını geciktirmesini bildirdim. Verdiğim emirde Karaköy civarının vakit kazanmaya müsait olduğunu belirttim. Bir taraftan da Ankara ile görüşerek geride İnönü'ye kuvvet yetiştirilmesini istedim."²²

Görüldüğü üzere asıl savunma Bozüyük'e 10 km uzaklıkta bulunan İnönü önlerinde yapılacaktı. Ancak ortada büyük bir sorun vardı. Yunanlıların bu bölgeye ulaşma mesafesi 3 gün iken Türklerin savunma savaşı için düşündükleri İnönü mevziilerine ulaşma süreleri 4 gündü. Bu aslında büyük bir problemdi. Şayet İnegöl ve Yenişehir istikametinden taarruza başlayan Yunan birlikleri burada oyalanmazsa Yunanlılar hiçbir direniş ile karşılaşmadan Ankara'ya kadar gidebilirdi. Bu sebeple Ankara ve Kütahya'da bulunan Türk birlikleri hızlı bir şekilde İnönü mevzilerine sevk edilmeye çalışılırken bir taraftan da Yunan kuvvetleri İnegöl ve Yenişehir hattında oyalanmaya çalışılacaktı.

6 Ocak günü harekete geçen Yunan birlikleri üç koldan hareket etmişti. İnegöl üzerinden hareket eden Yunan kuvvetlerinin amacı Nazifpaşa'da bulunan Türk birliklerini dağıtarak Pazarcık-Karaköy yoluyla Bilecik'e girmektir. Burada bulunan Türk birlikleri Yunanlıları belirli bir müddet oyalamış olmasına rağmen Nazifpaşa hattını tutamamış ve Pazarcık'a çekilmek zorunda kalmıştı. Ayrıca 11. Tümen'in 126. Alayı Nazifpaşa sırtlarında, yaklaşmakta olan Yunan ordusuna karşı konuşlanmış ve bu hattı korumak ile görevlendirilmişti. Ancak 126. Alay'ın Yunanlıları Nazifpaşa hattında oyalaması mümkün olmayacaktı.²³

²⁰ *The Times*, 11 Ocak 1921, s. 9.

²¹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983, s. 275.

²² Sabahattin Selek, *Millî Mücadele*, C. II, İstanbul: 1965, s. 240.

²³ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* Ankara: TTK Yayınları, 1990, s. 220.

Garp Cephesi Komutanı İsmet Bey, 7 Ocak 1921 günü cephede yaşanan harple ilgili raporunda, "İnegöl cephesinde dünkü taarruzda yerleşmiş olan 126. Alay bugün 3 süvari alayıyla Yunan taarruzu karşısında Pazarcık civarına çekilmeye mecbur olmuştur." diyecekti.²⁴

Görüldüğü gibi Türk birlikleri İnegöl-Nazifpaşa hattında Yunan kuvvetlerine karşı koyamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine İsmet Bey, çevre illerdeki Türk birliklerini bu bölgeye doğru sevke başladı. Bu amaçla Eskişehir'deki hücum taburu ile bir süvari müfrezesinin trenle Pazarcık'a gönderilmesini istemiş ve ardından fırkanın da trenle yola çıkarılmasına başlanmıştı. İsmet Bey ayrıca Kütahya'da bulunan kuvvetlerin de bir an önce İnönü mevzilerine gelmesini istemişti. Fakat 11. Fırka'nın ancak 8 Ocak günü saat 08.00'de trenle Alayunt'dan sevkine başlanacağı bildirilmişti.²⁵

Bilecik'in Pazarcık ilçesinde güçlü Yunan birliklerine karşı yapılan mücadele Türk ordusuna zaman kazandırmıştı. Buradaki başarılı savunmaya rağmen önce Pazarcık ardından Karaköy'ün düşmesi üzerine İsmet Bey, 24. Fırka'nın Bilecik doğusunu terk ederek önemli bir kısmının Bozüyük'ün doğusunda bulunan Çini Mıntıkasına, daha önce hazırlanmış mevzilere çekilmesini emretti.²⁶ Böylelikle 4. Fırka'dan bir piyade alayı ile hücum taburu kudretli cebel bataryası ve obüs bataryası İnönü mevziine yerleşti. Bunun yanında Kütahya'nın Alayunt mıntıkasında bulunan 11. Fırka'da saat 08.00'de trenle hücum taburu, istihkâm bölüğü, bir sahra bataryası, Eskişehir istikametinde sevk edilmişti.²⁷ İsmet Bey, İnönü mevzilerinde yapılacak olan savunma için birliklerin tamamını bölgede toplamaya başlamıştı.

Yunan ordusu 8-9 Ocak günü Türk kuvvetleri tarafından tutulan Pazarcık-Karaköy-Bilecik-Söğüt mıntıklarının tamamını işgal etmiş, İnönü mevzilerinde kendilerini büyük bir ordu ile bekleyen Türk kuvvetleri üzerine harekete geçmişti. 10 Ocak gününden itibaren ise Türkler için tabiri caizse ya tamam ya devam niteliğindeki savaş İnönü mevziilerinde başlayacaktı.

Türk Genelkurmayı ve komutanları savaşın başlangıcından itibaren Yunan kuvvetleri ile yapılacak olan muharebeyi İnönü önlerinde verme düşüncesindeydi. Bu sebeple savaşa geçmeden önce bu bölgenin analizini yapmak savaşı daha iyi anlamamız açısından faydalı olacaktır.

İnönü olarak ifade edilen mevzi 1921 yılında Bilecik'in Bozüyük ilçesine bağlı küçük bir kazadır. Ancak stratejik konumundan dolayı Eskişehir'e açılan kapı konumunda bulunmaktadır. Bununla birlikte İnönü mevzilerinin önünde savunmaya son derece

²⁴ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/91 (Eylül 1991), Belge: 2277

²⁵ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/91 (Eylül 1991), Belge: 2277.

²⁶ 24. Fırka bu görevi başarıyla yerine getirerek burada bulunan Türk birliklerini intizamlı Söğüt'ün doğusuna çekmişti Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 221.

²⁷ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:191, B:191-1. İsmet Bey, Efendi Köprüsü'nde bulunan 11. Tümen'in iki alayını zorlu bir yürüyüşle Çerkez Ethem birliklerine karşı Kütahya'ya göndermişti. Ancak hemen akabinde bu birlikler trenler ile yeniden İnönü mevzilerine sevk edilmeye çalışılmıştı. Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 221.

elverişli olan Yağızahlat, Çıplaktepe, Akçapınar, Hamidiye, Oğlakçı hattı ile çevrili bölge zayıf kuvvetlerle işgal edilse bile asıl muharebe hattı yine de güvende kalır. Bu da mevziin değerini artırır. Bu mevziin sağ kanadı daha kuvvetli ve gözetleme imkânı iyi olduğundan savunması daha kolaydır. Az kuvvetle müdafaa edilebilir ve bu kanatlardan takviye kuvvet aktarılabilir. Sol kanadın Tilkiç tepesine dayanması bir engel gibi gözükse de Mezit vadisini geçmeyi başaran düşmanı güney kanadı kolaylıkla kuşatabilir. Bu takdirde düşman yan irtibat yolunu keserek, Batı ve Güney Cephesi kuvvetlerini birbirinden ayırmak gibi bir durum üstünlüğüne sahip olabilir.²⁸ Mevziin Saraycık doğusundan Akpınar kuzeydoğusuna kadar olan kesimi ise tamamıyla Bozüyük vadisine hâkimdir. Ayrıca bu alanın sol tarafı engebeli ve fundalıklı olduğundan, düşmanın yaklaşması ve taarruzuna pek elverişli değildir.

Düşman topçularını Bozüyük'ün güney ve güneybatı sırtlarına yerleştirebileceği gibi, Karasu vadisiyle Çaydere ve Kapanalan yönlerinde Karaağaç'ın batı sırtlarına kolayca yaklaşabilirdi. Bu bakımdan Karaağaç bir direnek haline getirilmesi düşünüldükte tahkime çalışılmıştır. Bu nedenle İnönü mevzii, genel olarak o günün koşullarına göre seçilmiş en iyi mevzi konumundaydı. Bunun yanında İnönü mevziinin 15 km gerisinde Beşkardeş Dağı- Zemzemiye- Oklubalı hattı ikinci bir savunma veya himaye mevzii durumunda idi.²⁹

Bu elverişli konumundan dolayı İnönü mevzii seçilmiş ve Türk birlikleri kuvvetlerini bu bölgeye toplayarak Yunan kuvvetlerini beklemeye başlamıştı. Bu arada Yunanlılar Karaköy'ü işgal ederek bir kol ile Bozüyük istikametine harekete geçmişti. Diğer bir kolu ile de Bilecik'i işgal etmiş ve buradan Söğüt'e giderek bu kasabayı da ele geçirmişti. Coğrafya gereği Yunanlılar için Bilecik'in Söğüt ilçesi de önemli bir merkezdi. Çünkü buradan bir yol Eskişehir'e uzanıyordu. Ancak bu yol takip edilse bile yolun kesiştiği noktada İnönü mevzii vardı. Bozüyük üzerinden giden kolun da Eskişehir'e sarkmasının tek yolu İnönü mevziini geçmekti.

Dolayısıyla her iki yolun birleştiği yer İnönü mevzileriydi. Bu nedenle Yunan kuvvetleri Bozüyük ve Söğüt istikametinden İnönü mevzilerine doğru harekete geçti. İnegöl, Pazarcık ve Yenişehir'de bulunan Türk kıtaları üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmiş ve Yunanlıları burada oyalayarak takviye olarak Kütahya, Eskişehir ve Ankara'dan İnönü önlerine gelmekte olan Türk kıtalarının Yunan birliklerinden daha önce gelmesini sağlamıştı. 10 Ocak günü İnönü önlerinde yeni bir savaş başladı. Kendisinden sayıca üstün olmasına rağmen Türk ordusu, Yunan Kuvvetlerine karşı 10 Ocak 1921 tarihinde büyük bir başarı sağlayarak Yunan birliklerini geri püskürtmeyi başardı.

²⁸ İrfan Alptekin, *Harp Tarihi Notları*, Ankara: Yedek Subay Okulu Basımevi, 1950, s. 28-29.

²⁹ *Türk İstiklal Harbi*, C. II, BC. III. Ksm, Ankara: 1999, s. 157-158.

11 Ocak günü³⁰ Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey tarafından Gökbayrak Taburu Kumandanlığı'na çekilen harp telgrafında şöyle deniliyordu: "9-10 Ocak'ta Rıza Paşa Köyü-Çerkes-Çepni-İnönü hattında Yunan kuvvetleri ile muharebe edilmiştir. İki gün devam eden şiddetli muharebeler neticesinde düşman pek mühim zarara uğratılmış ve geniş olan muharebe hattının çeşitli mıntıkaları ileri geri dalgalanmıştı. Bugün kuvvetli bir cephe ve düşman ile karşı karşıyayız. Yunan takviye kuvvetleri mütemediyen gelmekte ve mukavemet göstermektedir. Ancak bu durum Allah'ın izniyle karşı taarruzumuzla engellenecektir. Gökbayrak Taburu vaziyetini kesinlikle muhafaza etmeli ve karşısında yan yürüyüşü yaparak ilerleyen düşman kollarına ve kafilelerine gece gündüz taarruz etmelidir. Gökbayrak Taburu'nun yapacağı bu akınlar Yunan Kuvvetleri'nin hemen yanında ve gerisinde olduğu için çok etkili olacaktır."³¹

İsmet Bey Osmaneli civarında bulunan Gökbayrak Taburu'na Yenişehir üzerinden Yunanlılara takviye amaçlı gelen birlikleri arkadan çevirme görevini vermişti. Nitekim Gökbayrak Taburu'nun bu akınları neticesinde Yunan birlikleri de iki ateş arasında kalmış ve İnönü mevzilerine daha fazla saldıramamıştı. Yunanlılar bölgede kalmalarının da tehlikeli olacağı düşüncesiyle Bursa istikametine doğru Yenişehir ve Pazarcık hattından geri çekilmeye başladı.³² 11 Ocak 1921 tarihinde Keskin Telgrafhanesi vasıtasıyla 143. Alay Kumandanlığı'na gönderilen şifre telde de, Yunanlıların Bozüyük istikametine çekilmekte olduğu bildirilmişti.³³

İsmet Bey'in aynı gün Çukurhisar istasyonunda bulunan 4. Fırka Kumandanlığı'na 12 Ocak günü için verdiği emirde de, keşif raporlarına atıfta bulunularak, iki günlük şiddetli muharebe neticesinde Türk birliklerinin başarılı müdafaası sonucu Yunanlıların büyük zayıat vererek³⁴ 10-11 Ocak gecesi kuzeybatıya doğru çekildiği ifade ediliyordu.

³⁰ "Bugün düşman kuvvetleri muharebeye devam edemeyerek geri çekilmeye başlamıştır. Türk Ordusu düşmanı takip ediyor." *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ocak 1921, s. 2.

³¹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/91 (Eylül 1991), Belge: 2296. Türk Millî Mücadelesi'nde önemli başarılarla imza atan 70. Alay 9-10 Ocak gecesi ve ertesi gün üstün Yunan birlikleri karşısında tamamen topçusuz olarak üstün bir mücadele ile düşmana ağır zayıatlar verdirmiştir. Bir gün sonra 127. Alay da İnönü istasyonunda trenlerden inerek yardıma gelmiş ve muharebeye girmiştir. Batı cephesinin İnönü önlerinde gerçekleşen bu savaşa yetiştirebildiği tek kuvvet 11. Tümen (iki alaylı) ise Kütahya'da Çerkez Ethem birliklerine karşı bulunduruluyordu. Kütahya'nın Alayunt istasyonuna kadar 80 km bir mesafe yürüyüş yapmış ve 9-10 Ocak gecesi Eskişehir'e oradan da İnönü istasyonuna gelmişlerdi. 4 gündür uykusuz olan erler trenlerden inerek 10 km mesafedeki mevzilere koşar adım ulaşmışlardı. Bu halde vatan savunmasına koşan erlerin karşısında 20 bin kişilik bir düşman kuvveti vardı. 4 bin 500 tüfekten mevcut olan Türk ordusu İnönü kapılarında bir tarih yazmıştır. Yunanlılar bu acı mağlubiyeti örtbas etmek ve Yunan ordusunun iyi durumda olduğunu göstermek amacı ile bazı asılsız haberlerde bulunarak kendisine güvenen İngilizleri mahcup etmek istememiştir. "Türk kuvvetlerinin Bilecik, Karaköy, Bozüyük mıntıkasında toplandıkları haberi alınması üzerine, Türk kuvvetlerini dağıtma emri verilmiştir. (Dağıtmak işi yapılacak, demiryolu tahrip edilecek, malzeme geriye alınacak kadar zaman kalınarak tekrar eski mevzilere geri dönelecektir.) tarzında emir verildiği ifade edilmiştir." Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 221-222.

³² *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ocak 1921, s. 2.

³³ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:991, G:14, B:14-2.

³⁴ Birinci İnönü Muharebesi sonrası *İkdam* gazetesi ise "Yunanlılar 2000 zayıat vermişler" başlığıyla verdiği haberde; Yenişehir, İnegöl, Domanıç, Köprühisar ve İnönü'nde yapılan muharebelerde Kuvâ-yı Milliye'nin Yunan kuvvetlerine 2000 kişi kadar kayıp verdirdiğini, kolcu süvarilerin ise Çerkez Ethem çetelerini takip ederek birçok esir aldığını bildirmiştir. *İkdam*, 26 Ocak 1921, s. 1.

Bu haberler artık Türk başarısını ilan ediyor ve bütün yurttta sevinç ile karşılanıyordu. Türk kuvvetleri Yunan kuvvetleri karşısında büyük bir zafer kazanmıştı. İsmet Paşa, Yunan ordusu karşısında alınan bu zaferi hatıralarında şöyle anlatacaktı: “Yunan Ordusu Başkumandanı Papulas, Ethem ile de ayrı bir cephede muharebe ettiğimizi hesaba katarak bizden böyle bir mukavemet bekleliyordu. Fakat 9 ve 10 Ocak günleri bizim mukabil taarruzlarımızla karşılaşp o zamana kadar Anadolu’da görmediği bir muharebe tarzına Türk ordusunda rastlayınca, keşif yaptım, bu kadarı kâfi, öğrendik, dedi ve bırakıp gitti. Yani muharebede ısrar etmedi.”³⁵

Yunan kuvvetleri Birinci İnönü Muharebesi’nde Türk ordusu karşısında başarısız olsa da bu başarısızlığı kabullenmeyerek İnönü’deki askerî harekâtın keşif amaçlı yapılmış bir harekât olduğunu ileri sürdü. Birinci İnönü Muharebesi Türk kuvvetleri için bir zafer miydi? Ya da bir başka deyişle Yunan kuvvetlerinin yenilgisi miydi? Yoksa Yunan resmî tebliğlerinin dediği gibi Yunan ordusunun keşif amacıyla yaptığı taarruz hareketinden sonra 11 Ocak günü hiçbir karşı hücumu uğramadan savaş alanından geri çekilme hareketi mi?

Kuşkusuz ortada bir gerçek vardı. Yaklaşık 110 km derinlikli bir keşif taarruzunun savaş tarihinde bir örneği yoktu. Oysa Yunanlılar Bilecik’in Bozüyük-İnönü kazalarında Türk birlikleriyle ciddi ve sert bir çatışmaya girmiş mağlup olup kayıp vererek geri çekilmişti. Aynı zamanda Yunanlılar keşif taarruzu dedikleri bu çarpışmalara Anadolu’da bulundurdıkları 5-6 firkalık kuvvetlerinin iki fırkasıyla katılmışlardı. Bu da savaşın keşif taarruzu olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Bunun yanında Yunanlılar yayınladıkları resmî tebliğlerde üç Türk fırkasını tarumar ettiklerini ifade etmişti. Ancak, Türk birlikleri Yunanlıların işgal ettiği Bilecik coğrafyasını geri aldığına göre böyle bir durum da söz konusu değildi. Yunanlıların propaganda amaçlı yayınladığı resmî tebliğler elbetteki doğru değildi. Zaten doğru olmuş olsaydı Yunan birlikleri eski mevzilerine geri çekilmez Ankara istikametine doğru yol almış olurlardı.³⁶ Sonuçta düzenli ordunun yapmış olduğu bu ilk savunma muharebesi başarılı olmuş ve Türk kuvvetleri büyük bir zafer kazanmıştı.

Birinci İnönü Zaferi Anadolu’da adeta bir bayram sevinci yaşatarak, yurdun hemen hemen her yerinde kutlamalar düzenlenmesini sağladı. Bunun yanında ordunun mutlak zaferi için yurt genelinde yardım kampanyaları düzenlendi. Mecliste ³⁷ ise Salih Efendi’nin teklifi neticesinde cephedeki askere yirmi beş lira para ve tütün gönderilmesi kararı alındı.³⁸ Ayrıca meclise, yurdun birçok bölgesinden Birinci İnönü Muzafferiyeti münasebetiyle, tebrik telgrafları çekildi.³⁹

Birinci İnönü Muharebesi düzenli ordunun ilk zaferi olmuş ve Türk halkının Mustafa Kemal’e ve Millî Mücadele’ye olan inancı daha da artmıştı. Yurt içindeki bu kazanımların yanında diplomatik anlamda da bazı gelişmeler yaşanmıştı. TBMM, Afganistan ile bir

³⁵ Sabahattin Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, 1. Kitap, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985, s. 242.

³⁶ Öztoprak, “Birinci İnönü Savaşının...”, s. 95-96.

³⁷ “Birinci İnönü zaferinden dolayı mecliste büyük tezahürat kopmuştur. Meclis Türk ordusuna teşekkür etmektedir.” *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ocak 1921, s. 2.

³⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 7, D.1, İç.1, 13 Ocak 1921, s. 286.

³⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 7, D.1, İç.1, 20 Ocak 1921, s. 321.

dostluk antlaşması yapmış, SSCB ile de 16 Mart 1921'de Moskova'da bir antlaşma imzalamıştı. Bunun yanında TBMM Londra Konferansı'na davet edilmiş ve İtilaf devletleri tarafından ilk kez tanınmıştı.

4. İkinci İnönü Muharebesi (23 Mart-1 Nisan 1921)

Türk düzenli ordusu, Birinci İnönü Muharebesi olarak tarihe geçen savaşı kazanarak ilk başarısını elde etmişti. Artık Anadolu'daki hareket, düzensiz birliklerle yapılan, küçük bir saldırıyla saman alevi gibi sönen bir ateş değildi. Zaten Yunan Başkomutanı General Papulas da Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra Atina'ya sunduğu raporda, Türk ordusu için, "Gayrimuntazam olmayıp, aksine muntazam olduğunu" bildirmiş, "daha doğrusu makineli tüfeklere sahip ve az çok mükemmel surette teçhiz edilerek teşekkül edilmiş bir ordudur." nitelemesini yapmıştı.⁴⁰ Bu durumun farkında olan İtilaf devletleri de Ankara ile şayet Sevr için masaya oturacaklarsa bu antlaşmada esaslı değişiklikler yapılması gerektiğini anlamıştı. Ancak yine de Ankara Hükûmeti'ne fazla taviz vermeden bu işi bir an önce bitirmek istiyorlardı. Bu amaçla İngiltere'nin Londra kentinde bir anlaşma planı yapılarak, taraflar konferansa davet edildi. İtilaf devletleri konferansta Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinde ufak değişiklikler yaparak Türk heyetinden bu antlaşmayı imzalamalarını istemiş, ancak TBMM adına konferansa katılan heyetin Misak-ı Millî dışında bir antlaşmayı asla kabul etmeyeceği anlaşılınca Yunan ordusundan yeni bir Anadolu taarruzu için harekete geçmesi istenmişti.

Anlaşılan o ki Sevr Antlaşması Ankara Hükûmeti'ne zorla imzalatılacaktı.⁴¹ Bu amaçla Yunanistan hazırlıklarına başladı. Ancak cephede ordu içinde büyük bir huzursuzluk hâkimdi. Birinci İnönü mağlubiyeti Yunan askerleri üzerinde derin izler bırakmıştı. Çünkü düzensiz Türk birlikleri karşısında hiçbir direniş ile karşılaşmadan bölgeyi işgal edebileceklerini düşünen Yunan ordusu, bekledikleri biçimde Türk kuvvetlerince püskürtülmüş ve bu beklenmedik yenilgiyle büyük moral çöküntüsü yaşamıştı.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Yunan ordusunun başında hırslı bir komutan vardı. Birinci İnönü mağlubiyeti sonrası Bursa'ya gelen General Papulas günde iki defa otomobil ile cepheye giderek cephenin durumunu kontrol ediyor, birliklerine moral vermeye çalışıyordu.⁴² İnönü mağlubu olan General Papulas Yunan Harbiye Nezareti'ne de bir telgraf çekerek şöyle demişti: "Ben başta bulunduğum sürece bütün askerlerim ile Anadolu'nun bir parçasını bile terk etmemek hususunda tamamıyla hemfikiriz. Muzaffer askerlerimiz istihsal-i hürriyet ve neşr-i medeniyet uğrunda büyük fedakârlıklar yaparak yoruldu. Bu hususta pek çok kardeşlerimiz kanlarını döktüler. Askerlerimin daha fazla beklemeye vakitleri kalmamıştır. Bana müsaade ediniz, ordumun başına geçip Ankara Hükûmeti'nin kuvvetlerine karşı kesin darbeyi vuralım."⁴³

⁴⁰ Eriş Ülger, *Zafere Giden Yol*, 2.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, s. 261.

⁴¹ *The Manchester Guardian*, 22 Mart 1921, s. 8.

⁴² *İkdam*, 19 Ocak 1921, s. 1.

⁴³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1921, s. 2.

Görüldüğü gibi Papulas'ın vazgeçmek gibi bir düşüncesi yoktu. Bu amaçla Yunanistan hazırlıklara hız verdi. Yunan Genelkurmayı, kuzeyde kesin bir kuvvet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla, Manisa dolayında konuşlandırılmış bulunan, General Nikolaos Trikupis komutasındaki 3. Tümen'e Şubat ayının ikinci yarısında Bursa'ya geçme emri verdi ve bu emir kısa sürede uygulandı. 1 Mart günü Bursa'nın Mudanya limanına 125 ve 150 milimetrelilik iki topçu bataryası çıkarıldı. Bunun yanında birçok araç-gereç ve cephane de Mudanya'ya boşaltıldı. Ayrıca 6 Mart günü Bursa'da Yunan yüksek rütbeli general ve subaylarının katıldığı bir toplantı yapıldı ve siyasal ve askeri durum değerlendirilerek Türk Batı cephesine zaman kaybetmeden bir saldırı planının hazırlanması kararı alındı. Bu karar, yazılı bir emirle birlik komutanlarına bildirildi. Aynı gün Küçük Asya Ordusu Komutanı General Papulas, Genelkurmay'a başvuruda bulunarak eylem planlarının ve hazırlıkların bir an önce tamamlanması isteğinde bulundu. Böylelikle Mart ayının ortalarında Bursa bölgesindeki Yunan yığınağı hemen hemen tamamlanmış bulunuyordu. 19 Mart günü General Papulas, 23 Mart'tan itibaren Yunan ordusunun saldırısının başlayacağını hükûmete bildirdi, bunun için de her türlü desteğin sağlanmasını istedi. Aynı gün Kral Konstantinos da bir bildiri yayınlayarak Yunan halkından, Anadolu'daki Hıristiyan halkın vahşi çetelerden kurtarılması için orduya katılmalarını istedi.⁴⁴

Yunan cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Türk tarafı ise Yunanlıların bölgedeki hareketlerinden haberdardı. Bununla birlikte 12 Mart 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya çekmiş olduğu telgrafta, Londra'da bulunan Bekir Sami Bey'den 11 Mart 1921 tarihli gelen şifre telgrafi aldığı ifade etmiş ve telgrafi İsmet Paşa'ya göndermişti. Bekir Sami Bey tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen bu şifrede, Yunanistan'ın görüşmeler esnasında kuvvetini müttefiklerine karşı göstermek için bilhassa Eskişehir üzerine büyük bir taarruz hazırlamakta olduğunun güvenilir kaynaklardan haber alındığı ifade edilmekteydi.⁴⁵ Cephedeki Yunan ordusunun hazırlıkları, Bekir Sami Bey'in telgrafi, Yunan ordusunun yakında harekete geçeceğini haber verir nitelikteydi.

Bu sebeple Türk Genelkurmayı da gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Bilecik coğrafyasına yapılan ilk Yunan taarruzunda olduğu gibi bu sefer de Yunanlılara karşı yapılacak olan savunma hareketi İnönü önlerinde verilecekti. Birinci İnönü Muharebesi sırasında Kütahya-Gediz hattında bulunan birlikler Yunan kuvvetlerinden daha önce İnönü mevziilerine gelmemiş olsaydı, belki de Yunanlılar hiçbir direniş ile karşılaşmadan Ankara'ya kadar ulaşmış olacaktı. Bu sebeple Türkler tarafından İnönü mevziinin savunulması çok önemliydi. İnönü düşerse Yunan ordusu Eskişehir'i alacak, Ankara'ya çok daha yakın olacaktı. İnönü mevziinin bir diğer önemi de bölgede bulunan demir yolu hattıyla alakalıydı. Yunan ordusu kıyı şeridinin hemen hemen tamamına hâkim olduğu için kıyı bölgesindeki hareketlerinde deniz yoluyla ordusunun ihtiyaçlarını karşılamış, bu sebeple büyük sorunlar yaşamamıştı. Ancak Anadolu'nun içlerine yapmış olduğu

⁴⁴ Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, s. 363-364.

⁴⁵ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991) Belge: 2311.

taarruzda ikmal noktasında büyük sıkıntı yaşamıştı. Yunan ordusunun kıyı şeridinden uzaklaşması cephedeki ordunun takviyesini ve ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırıyordu. Bu sebeple de İnönü mevzii Türk kuvvetlerinden alınırca Bilecik-Eskişehir demir yolu ağı Yunanlıların eline geçecek, böylelikle sevkiyat çok daha kolay ve hızlı bir şekilde yapılabilirdi.

Bu nedenle Bilecik ve Eskişehir iki taraf için de önemliydi. Bu durumun farkında olan İsmet Paşa daha 21 Ocak 1921 tarihinde Batı cephesindeki birliklerde ne kadar silah bulunduğunun⁴⁶ bildirilmesini isteyerek gerekli takviye işlemlerine başladı.⁴⁷ Öte yandan Mustafa Kemal Paşa da Doktor Adnan Adıvar ile birlikte 10 Şubat günü Eskişehir'e gelmiş⁴⁸ ve cephedeki gelişmeleri yakından gözlemlemişti.⁴⁹ Aslında Türk ordusu da savaştan bıkmış ve Londra Konferansı'ndan gelecek güzel bir haber ile terhis edilmeyi bekliyordu. Ancak konferanstan alınan malumat cephedeki askerler için hiç de iç açıcı olmamış ve Türk Genelkurmayı yeniden savaş hazırlıklarına başlamıştı. Bu durum Türk ordusunda da hoşnutsuzlukları beraberinde getirdi. Nitekim Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından Bilecik-Bozüyük-Eskişehir Şube Kumandanlıklarına gönderilen şifre telgrafta, "Bazı kıtaat arasında sulh lehinde ve askerlerin terhisi hakkında bazı haberlerin yayılmakta olduğu sağlam kaynaklardan haber alınmıştır. Bu tür haberlerin asker arasında yayılmasına meydan bırakılmaması ve vatanın düşman işgalinden kurtarılınca kadar azim ve imanla çalışmak gerektiğinin subay ve askere uygun bir dille anlatılması gerekmektedir."⁵⁰ denilerek, ordunun içerisinde yaşanan bu hoşnutsuzluğun giderilmesi istenmişti. Bu zor şartlar altında gerekli hazırlıklar yapılarak⁵¹ Yunan kuvvetleri beklenmeye başlandı.

Yunanlıların İnönü'ye taarruzu General Vlahopoulos komutasındaki 3. Yunan Kolordusu tarafından yapılacaktı. Bu kolordu üç tümendenden ve bir süvari tugayından oluşmaktaydı. Bursa'da bulunan Yunan kolordusuna bağlı tümenler ise Leonardo Pulo komutasında 10.

⁴⁶ Bilecik'ten 184. Alay komutanının 22 Ocak 1921 tarihinde Müfrez Kumandanlığı'na çekmiş olduğu telgrafta, "Alayımızda 818 piyade silahı mevcuttur." cevabı verilmişti. ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1043, G:138, B:138-1.

⁴⁷ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1043, G:138, B:138-1.

⁴⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1921, s. 1.

⁴⁹ Batı Cephesi Komutanlığı'nca 11., 24. ve 61. Tümenlerin 13/14 Şubat gecesi hareket ederek 15 Şubat'ta verilen mevzileri işgal etmesi emredildi. Bu emre göre, 61. Tümen Gündüzbey-Teke (dahil), 24. Tümen Teke-Çiftlik-Akpınar (Hariç), 11. Tümen Akpınar'dan güneye kadar olan mevzileri işgal edecekti... Çukurhisar, İnönü, Bozüyük telefon merkezleri yerlerinde bırakıldı. İnönü'de yiyecek ambarı açıldı. *Türk İstiklal Harbi*, C. II, BC. 3 Ksm. Ankara: 1999, s. 279.

⁵⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 15/55 (Mart 1966), Vesika No: 1272.

⁵¹ 28 Şubat 1921'de Batı Cephesi birliklerinin genel olarak konuşlanması şöyledir: Batı Cephesi karargâhı Eskişehir'de. 1. Tümen karargâhı Pazaryeri'nde. Bağlı birlikler; 3. Piyade Alayı İncirli mevziinde, 4. Piyade Alayı Pazaryeri'nde, 5. Piyade Alayı Ahmetler-Fıranlar kesiminde yerleşmişti. 3. Süvari Tümeni karargâhı İnönü'de. Bağlı birlikler; emrindeki 4. Piyade Alayı 2. taburuyla Boğazköy-Hamzaköy-İnegöl kesiminde.

61. Tümen Karargâhı Oklubalı'da. Bağlı birlikler; 174. Alay ve hücum taburu ile Çukurhisar'da. 24. Tümen Karargâhı Poyra'da 143. Alay ile Poyra ve Yeniçepni-Yörükçepni hattında, 32. Alay Poyra-Akpınar kesiminde.

11. Tümen Karargâhı İnönü'de, 70. Alay Saraycık-Karaağaç hattında, 126. Alay Kapanalan-Kandilli, 127. Alay İnönü-Akpınar kesiminde mevzi almıştı. BC. 3 Ksm. Ankara: 1999, s. 279-280.

Yunan Piyade Tümeni, Plati komutasında 3. Yunan Piyade Tümeni ve Trikupis komutasındaki 7. Yunan Piyade Tümeninden oluşmaktaydı. Yunan 3. Kolordusu, 25 bin insan, 161 tüfek, 224 ağır makineli tüfek, 1300 kılıç, 76 toptan oluşan bir güçle bu taarruzu yapacaktı.⁵²

Buna karşılık Batı cephesindeki Türk kuvvetlerinin cephe karargâhı Eskişehir'de bulunmaktaydı. Beş tümeden oluşan Türk birliklerinin komutanı İsmet Paşaydı.

Yunan Genelkurmayı İkinci İnönü Muharebesi olarak tarihe geçecek olan bu savaşta da önceliği Bilecik ve çevresine yapılacak olan taarruza vermiş ve birliklerinin büyük bir kısmını bu bölgeye aktarmıştı. Bilecik'e üç koldan⁵³ saldırma düşüncesinde olan Yunanlılar Birinci İnönü Muharebesi'nde, İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık hattını geçerek İnönü önlerine gelmişti. Ancak bu sefer ağırlığı özellikle Yenişehir hattına verdi.⁵⁴

Buna karşın Türk Genelkurmayı Yunanlıların Bilecik'e üç koldan da saldıracaklarını bildiği için bu hatlara oyalama ve yıpratma görevini üstlenecek birliklerini yerleştirmiş ve ilk savunma savaşını verdiği İnönü önlerinde asıl savaşı vermeyi düşünmüştü.

Görüldüğü gibi Yunan kuvvetleri ile yapılacak olan asıl muharebenin yine İnönü önlerinde yapılması düşünülmüştü. Ancak Yenişehir, İnegöl ve İznik istikametlerinden gelmesi muhtemel Yunan kuvvetlerine karşı da önlemler alınarak, buralardaki Türk birliklerinden Yunan kuvvetlerini oyalaması ve mümkün olduğunca yıpratması istenmişti. İki tarafın da bu hazırlıklarından sonra Yunanlıların 3. Tümen'i 23 Mart 1921 günü sabah Bursa istikametinden Yenişehir'e doğru saldırıya geçti. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi 23 Mart'ta başlayan Yunan taarruzu için, "Birinci İnönü darbesi sonrası sersemleşen Yunan kuvvetlerinin yeni taarruzu ancak bugün başlayabilmıştır." demektedir.⁵⁵

Yunan birlikleri, saldırının bu ilk günü üç koldan ilerleyerek (kuzeyde İznik Gölü güneyinden, Yenişehir doğrultusunda ve güneyde İnegöl yönünde) eylemlerini geliştirdi.⁵⁶ Yenişehir doğrultusunda ilerleyen 3. Tümen, oyalama savaşı veren Türk birliklerine karşı üstünlük sağladı. Bu kesimde gelişen Yunan saldırısı sonucu, saat 10.30'dan itibaren, Türk Batı Cephesi Komutanlığı ile Yenişehir'in ve daha güneyindeki İnegöl'ün haberleşme bağlantıları kesildi. Yenişehir bölgesinde oyalama savaşı vermekle görevli 5. Türk Süvari Alayı, saat 13.30'da çekilmeye başladı. 3. Yunan Tümeni'ne bağlı

⁵² *Türk İstiklal Harbi*, C. II, BC. 3 Ksm. Ankara: 1999, s. 306-307; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 308-309.

⁵³ 1. Kol: İznik-Osmaneli-Bilecik 2. Kol: Yenişehir-Köprühisar-İncirli-Bilecik 3. Kol: İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık-Karaköy-Bilecik.

⁵⁴ İkinci İnönü Muharebesi sırasında Yenişehir'de Binbaşı İlyas Bey komutasında bir süvari alayı bulunmaktaydı. Bölük Komutanı Söğütlü Nafiz Bey, Takım Komutanları Söğütlü Mehmet, Yaşar ve Seyfettin (Tavşanlıoğlu) idi. Rahmi Akbaş, *Söğütlü Jandarma Onbaşı Ali'nin Millî Mücadele Anıları*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011, s. 71. Alayın toplam mevcudu yaklaşık olarak 150 kişi kadardı. Alay 50'er kişilik 3 gruba ayrılarak Menteş mezarlığına kadar olan bölgede keşif hareketleri yapardı. Bu keşif hareketleri sırasında kimi zaman düşmanla çatışmaya da girerdi. Alayın diğer bir bölümü ise İnegöl cephesindeki mevzilerde bulunmaktaydı. Yenişehir ile Bilecik arasında bulunan İncirli mevkiinde ise Söğüt Milli Taburu bulunmaktaydı. Bu tabur İncirli tepelerine iki adet cebel topu yerleştirmişti. Düşman karşısındaki Yenişehir-Bilecik hattındaki kuvvetlerimiz bundan ibaretti Akbaş, *Söğütlü Jandarma Onbaşı Ali'nin*, s. 71-72.

⁵⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mart 1921, s. 1.

⁵⁶ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991) Belge: 2318.

birlikler de saat 14.10 sularında Yenişehir'e girdi. Hemen hemen aynı saatlerde, daha güneyden ilerlemekte olan 7. Yunan Tümeni'ne bağlı birlikler ise, karşılarında oyalama savaşı veren zayıf 3. Türk Süvari Tümeni'nin (eski 2. Kuvâ-yı Seyyare) direnişini kırarak İnegöl'e girdi. Buradaki Türk birlikleri, kendilerine verilen görev gereği İnönü mevzilerine doğru çekilmek zorunda kaldı.⁵⁷

Yunan birlikleri ilk Bilecik taarruzlarında Köprühisar'a kadar gelmişler ancak bu hattı geçememişlerdi. Bunun üzerine İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık-Karaköy-Bilecik hattına kuvvetlerini sevk ederek bu şekilde Bilecik'i işgal etmişlerdi. Benzer bir uygulamayı bu muharebede de denemişlerdi. Fakat bu sefer Yunanlılar kuvvetlerinin büyük bir kısmını İnegöl üzerine değil Yenişehir hattına sevk etti. Böylelikle ilk gün sonunda Yenişehir ve İnegöl istikametinde savunma görevi üstlenen birlikler büyük oranda İnönü mevzilerine doğru çekilmeye başladı. Türk kuvvetleri Yenişehir'den saldıran Yunan kuvvetleri karşısında direniş göstermeye çalışmıştı. Ancak Bilecik-İncirli mıntıkasındaki Türk kıtaatının gerektiğinde Söğüt'e doğru çekileceği de ifade edilmişti.⁵⁸ Nitekim 24 Mart gününden itibaren bu hatta bulunan Türk birlikleri Söğüt istikametinde geri çekilişine başladı.

Görüldüğü gibi Türk birlikleri Yenişehir'den ilerleyen Yunan kuvvetleri karşısında ilk gün Köprühisar'a kadar çekilmiş, ertesi gün ise bu hattı da terk ederek Söğüt istikametine geri çekilişini sürdürmüştü. Neticede 24 Mart günü Bilecik Yunanlılar tarafından ikinci defa işgal edildi.

61. Fırka Kumandanı İzzettin Bey, bunun üzerine 24 Mart günü için, 1. Fırka'nın Nazıfpaşa-Tandır ve Pelitözü-Ahmetler-Franlar hattında düşmanı durdurarak zaman kazanmasını, Nane deresi hariç Çiftlik-Akpınar hattında 24. Fırka'nın bulunmasını, 61. Fırka'nın ise Gündüzbey-Teke hattını müdafaa etmesi emrini verdi. Bununla birlikte 174. Alay'ın bir taburu ve bir topu ile Söğüt'ün güneyinde Yağızahlat gediğinin iki tarafındaki sırtlarda, 190. Alay'dan bir tabur Kepen'in güneyindeki Gölcük sırtları ile Çıplaktepe hattında bulunacaktı. 174. Alay'ın alay müfrezesinin vazifesi ise Bilecik, Söğüt yolu ile ilerlemesi muhtemel olan Yunan ordusunu yayılmaya mecbur ederek vakit kazanmaktı. Süvari bölüğü ve kuvvetli bir zabıt, Söğüt müfrezesinin emrine verilmiş geri kalan kuvveti ile Kepen'de bulunacaktı. Ayrıca bölük, Dömez, Akçaşehir, Başköy istikametini Dömez-Kurtköy istikametine keşfedecekti.⁵⁹ Anlaşılan o ki, Türk kuvvetleri planlı bir şekilde geri çekilişini sürdürecekti ve Yunan kuvvetlerini de mümkün olduğunca açarak dağıtmaya çalışacaktı. Ancak ilk iki gün boyunca Türk kuvvetleri için Bilecik cephesinde gerçekleşen harp aslında hiç de iç açıcı değildi.⁶⁰ Yunan kuvvetlerini oyalamakla görevli Türk birlikleri bölgede pek bir varlık gösterememiş ve hızlı bir şekilde İnönü mevzii önlerine geri çekilmişti.

⁵⁷ Özdemir Şarman, *Tarihte Yenişehir*, Bursa: Ata Ofset Matbaacılık 1996, s. 110-112; Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, s. 365

⁵⁸ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991) Belge: 2319.

⁵⁹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991) Belge: 2319.

⁶⁰ Bunun en önemli sebebi burada bulunan Türk birliklerinin yetersiz oluşuydu. Nitekim Yunan kuvvetleri Yenişehir'de bulunan Türk Kuvâ-yı Milliyesinin üç katı kadardı ayrıca silah ve mühimmat açısından da Türk kuvvetlerinden oldukça üstündü Akbaş, *Söğütlü Jandarma Onbaşı Ali'nin*, s. 73.

25 Mart tarihli *İleri* gazetesinin sütunlarına taşıdığı Türk resmî tebliğinden anlaşıldığına göre, Yunanlıların taarruzu yeni başlamıştır. Bursa cephesinde iki günden beri devam eden Yunan taarruzu cesur askerlerimizin mücadelesi sayesinde bertaraf edilmiştir. 78. ve 169. Piyade Alaylarımızla bölgeye yardıma giden kahraman Gökbayrak Taburu'nun yaptığı mukabil taarruzla Yunanlılar geri püskürtülmüştür. Yunanlılar Bursa istikametinde kaçmaktadır. Son dakikada hatta gelip yardım eden Hacı Arif Bey kumandasındaki süvari fırkası kaçan Yunan birliklerini takip etmektedir. Şu ana kadar 1800 kadar Yunan askeri esir edilmiştir. Düşmanın terk ettiği mıntıkada 20 adet top ele geçirilmiştir.⁶¹ Elbette ki bu resmi tebliğlerdeki haberler cephedeki ordunun moralini yüksek tutmak amacıyla yapılmış bir stratejiden ibaretti. Zaten iki taraf da çoğu zaman bu stratejiyi uygulayacaktı. 23-24 Mart gününe ait Türk resmi makamlarının açıklamaları gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim 25 Mart günü Yunan makamları cephedeki harekât için, önemsiz bir direnişten sonra Nazıfpaşa ve Köprühisar bölgelerinden atılan Türk kuvvetlerinin izlenmekte olduğu, Yunan askerlerinin Bursa'nın 80 km doğusunda Gümüşdere ve Bilecik hattını tutmuş bulunduğu, kayıplarının önemsiz olduğu, Yunan ordusunun yarın harekâta devam edeceği şeklinde bilgiler vermekteydi.⁶²

Türk Birinci Süvari Fırkası 25 Mart günü Çukurhisar'a çekildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, cephedeki son durumu İsmet Paşa'dan öğrenmek istedi.⁶³ İsmet Paşa da cephede işlerin pek de yolunda gitmediğini ve yeni kuvvetlere ihtiyacı olduğunu bildiren bir telgraf çekti. Neticede ilk üç günün sonu itibariyle muharebelerde Yunanlılar Yenişehir-İnegöl-Pazarcık- Bilecik ve Söğüt'ü işgal etmişti.⁶⁴

25 Mart günü Yunan kuvvetlerinin Bursa'daki zayıf Türk kanatlarına karşı başarılı ilerlemesi sayesinde Yunanlılar, Bilecik-Eskişehir demir yolunun doğusunda kalan Söğüt'e ulaşmıştı.⁶⁵ Aynı gün Bursa mıntikasında Türk kuvvetleri Nazıfpaşa hattındaki pozisyonlarından sürülmüş ve Yunan birlikleri Bursa'nın doğusuna 50 mil uzaklıktaki Gümüşlü-Bilecik hattına kadar olan bölgeyi işgal etmişti.⁶⁶ Sonuçta 26 Mart günü Yunan kuvvetleri Bilecik coğrafyasını büyük oranda ele geçirmiş ve İnönü önlerine kadar gelerek burada kendilerini bekleyen Türk kuvvetlerine karşı 27 Mart gününden itibaren başlatacakları asıl büyük savaş için konuşlanmaya başlamıştı.

İnönü mevzilerine çekilmiş olan Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında 27 Mart'tan itibaren şiddetli bir muharebe başladı. Türkler İnönü önlerinde siperler kazıyor ve Yunan kuvvetlerinin bu hattı aşmasını engellemeye çalışıyordu. 28 Mart günü ise cephedeki çarpışmalar daha da şiddetlendi.⁶⁷ Yunan 3. Tümeni sabah 6.30'da topçu ateşine başlayarak Kocaeli Grubu'nun bulunduğu Dişlitepe'ye ve 1. Tümen'in tuttuğu Üçşehitler ve Kanlısirt savunma hattına taarruza geçti. Burada yapılan kanlı savaşlarda mevziler sürekli olarak el değiştiriyordu. Fakat daha üstün kuvvetlerle saldıran Yunan

⁶¹ *İleri*, 25 Mart 1921, s. 1.

⁶² Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, s. 366.

⁶³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 14/53 (Eylül 1965), Vesika No: 1221.

⁶⁴ *The Times*, 24 Mart 1921, s. 9.

⁶⁵ *The Times*, 28 Mart, 1921, s. 1.

⁶⁶ *The Times*, 28 Mart, 1921, s. 7.

⁶⁷ *The Times*, 29 Mart, 1921, s. 7. Türk resmî tebliğinde de, "Pazarcık'ın güneyinden taarruz eden düşman ile şiddetli muharebe devam etmektedir. 28-29 Mart gecesi cephenin muhtelif aksamında keşif müsedamatı olmuştur." denilecekti. *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mart 1921, s. 1.

ordusu Kanlısirt'ı ele geçirmeyi başarmıştı. Öğleye doğru Yunan 10. Tümeni Hayriye sırtları ile Metristepe'ye saldırmış ve akşama kadar devam eden savaş sırasında bir ara Metristepe elden çıkmışsa da, yer yer süngü süngüye yapılan taarruzlar sonunda Yunanlıların Metristepe'den daha güneye sarkması önlenmişti. 29 Mart günü İsmet Paşa Türk birliklerine şu tarihi emri veriyordu: "Aylardan beri hazırladığımız savunma mevzimiz kat'i surette müdafaa edilecektir. Nusret Allah'tandır. Savunma hattında bir değişiklik yoktur. Birlikler hemen düzenlenmeli, savunma mevzii büyük bir sessizlik ve düzen içinde yerleştirilmelidir. Birliklerin düzenlendiği ve savunma düzeninin alındığı bu gece bana bildirilecektir."⁶⁸

29 Mart'tan itibaren Yunan 10. Tümeni, Türklerin 4. ve 61. Tümenlerinin savundukları mevzileri ele geçirebilmek için taarruza geçti. İki Türk tümeni de büyük kayıp vermesine rağmen, Yunan kuvvetlerine karşı başarılı bir direniş gösterdi. Yunan 10. Tümeni çok büyük zayıat vererek, Metristepe genel hattına çekilmeye mecbur oldu. Ancak Yunan kuvvetleri 30 Mart günü İnönü mevzilerindeki Türk kuvvetlerini iki yandan saracak şekilde konuşularak yeniden taarruza geçti. Yunan kuvvetleri bu taarruz neticesinde Üçşehitler ve Topçusirt'nda bulunan Türk savunma mevzilerine girmeyi başardı. Ancak Türk 1. Piyade Tümeni'nin başarılı karşı taarruzuyla geri atıldı. Geç saatlere kadar süren ve iki tarafın da büyük zayıatlar verdiği savaş sonunda mevziler yine birçok kez el değiştirmiş, akşam gün batımına kadar yapılan son karşı taarruzla mevziler Türk birliklerinin eline geçmişti.⁶⁹

Buna mukabil *The Times* gazetesi 30 Mart 1921 tarihinde "Türkler Geri Çekiliyor" başlığıyla vermiş olduğu haberde Yunan başarılarını anlatmaktaydı.⁷⁰ Elbetteki bu haberler gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim Yunan kuvvetleri 1 Nisan günü⁷¹ geri çekilmeye başlamıştı.⁷² Bu durum şüphesiz Türk cephesi açısından son derece sevindiriciydi.

⁶⁸ *Türk İstiklal Harbi*, C. II, Ks. 3, s. 370-378.

⁶⁹ *Türk İstiklal Harbi*, C. II, Ks. 3, s. 391-403.

⁷⁰ *The Times*, 30 Mart 1921, s. 7.

⁷¹ *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 1 Nisan tarihli haberinde, "Yunanlılar suret-i katiyede mağlup olmuş, sol cemahta geri çekilmeye başlamıştır. Bu cemahtaki süvarilerimiz yandan tehdit ediyor. Bu sabah ricatin bütün cepheye devamı umulmaktadır. Allah'ın izniyle davamızı kazanıyoruz." denilmekteydi. Bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1921, s. 1. Aynı gazetenin bir diğer haberinde ise şöyle denilmekteydi: "Düşman mağlup oldu. Yunan sürüleri geri çekilmeye başladı: Evvelki gece sabaha karşı cepheden gelen telgraflarda ordumuzun filhakika 4 gündür devam eden taarruzu kahramancasına kırdıktan sonrasına dün sabah için taarruza geçtiği bildiriliyordu. İsmet Paşa hazretleri dün sabah taarruzdan yorulan düşmana istirahat imkânı vermeden sağ ve sol cenahımızda derhal taarruza başlamıştır. Dün bütün gün bu taarruz devam etti. Akşam geç vakit gelen telgrafa nazaran taarruzumuz muvaffakiyetle neticelenmiş. Düşman perişan bir şekilde ricate başlamıştır. Bu ricatin dün gece bütün cepheye sirayet etmiş olmasını kuvvetle ümit ediyoruz. Bu sabah alınacak haberler bu ümidimizi takviye edecektir. Düşman bugün de bütün cepheye şiddetli taarruza devam etmiş. Bilhassa sağ cemahta üç fırka ile yaptığı taarruz büyük zayıat verdirilerek tard edilmiştir. Merkezde iki fırka ile yaptığı yarma teşebbüsü kıtaatımızın fedakârane taarruzlarıyla durdurulmuştur." Bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1921, s. 1. Bu sırada Yunanistan'da karışıklıklar baş göstermişti. "Yeni Yunan Başbakanı" başlıklı 1 Nisan tarihli Atina merkezli haberde bakanlık değişiklikleri şöyle bildirilmektedir: "Parlamento çoğunluğunun lideri olan M. Gounaris başbakanlığı üstlendi, M. Kalogoropoulos maliye bakanlığına geliyor, M. Boltozzi dışişleri bakanı olarak kalıyor. Savaş bakanlığından gelen bir emir, 1910 ve 1911 piyade subay sınıflarını orduya çağırılmaktadır. Aynı emir 1910, 1911, 1912 ve 1913 olmak üzere bütün emekli subay sınıfını da ihtiva etmektedir." Bkz. *The Times*, 4 Nisan 1921, s. 9. Gazete haberinden de anlaşıldığı gibi Yunanlılar Anadolu'ya yeni kuvvetlerin sevk edilmesi gerektiğini anlamış ve birçok kişiyi askere çağırmıştı.

⁷² *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Nisan 1921, s. 1.

İnönü önlerinden çekilen Yunan kıtaları Bilecik coğrafyasında büyük tahribe neden oldu. Yunan birlikleri Bozüyük ilçesini yakmıştı⁷³ ve yangın devam etmekteydi. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 1 Nisan 1921'de göndermiş olduğu telgrafta; "Bozüyük yanıyor. Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silahlarımıza bırakmıştır."⁷⁴ diyordu. Tek yakılan yerleşim yeri elbetteki Bozüyük değildi. Bilecik ve Söğüt de Yunanlılar tarafından yakılmıştı.⁷⁵ Tahribatın daha da artmasını engellemek isteyen İsmet Paşa 1 Nisan günü 11. ve 24. Fırka süvari bölüklerinin Bozüyük'e doğru ilerleyerek Aksuteke, Sarıdağ, Nazıfpaşa ve İnegöl istikametinde kaçmakta olan Yunan askerlerini takip etmesi emrini verdi.⁷⁶ Türk ordusu için kesin zafer çok yakındı. Görüldüğü gibi Yunan kuvvetleri takip edilmeye başlanmıştı. İnönü mevzilerinden geri çekilmeye başlayan Yunan birliklerini takibe süvari kollarının yanında Türk uçakları da katılarak zayıf verdirmeye çalışıyordu. Nitekim Söğüt Bilecik, Bozüyük, Karaköy şoseleri üzerinden Bursa istikametine yönelmiş Yunan birlikleri üzerine bombalar atılıyor,⁷⁷ bu sayede Yunan ordusunun Bilecik coğrafyasında tutunmasının önüne geçilerek daha fazla tahribatta⁷⁸ bulunması engellenmeye çalışılıyordu.

2 Nisan gününden itibaren Yunan ordusu gerek muharebe meydanında gerekse Söğüt istikametinde geri çekilirken pek çok topçu ve piyade cephanesi ile esirler, silahlar ve hafif makineli tüfek bırakmıştı.⁷⁹

Artık zafer onaylanmış gibiydi. Türk ordusu Yunanlılara karşı büyük bir zafer elde etmişti. *The Times* gazetesi de "Yunanlılar için tükeniş vakti gelmektedir."⁸⁰ diyerek Yunanlıların mağlubiyetini gazete sütunlarına taşıyordu. Türk ordusu ile Yunan kuvvetleri arasında 10 günden fazla süren bu savaşta Türk ordusu Yunan kuvvetlerine karşı başarılı olmuş ve Yunanlılar eski mevzilerine geri çekilmişti. Nitekim Yunan resmi makamları da yenilgiyi kabul ederek birliklerin taarruza başlanan yere çekildiğini ve Türklerin ağır kayıpları sebebiyle söz konusu geri çekilişe müdahale edemediğini belirtmişti.⁸¹

⁷³ Zekai Güner - Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1990, s. 21.

⁷⁴ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991), Belge: 2349; Yücel Özkaya, *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1981, s. 134.

⁷⁵ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, İstanbul: MEB Yayınları, 1991, s. 80-81.

⁷⁶ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991), Belge: 2348.

⁷⁷ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 40/92 (Kasım 1991), Belge: 2351.

⁷⁸ 1 Nisan günü, Bilecik coğrafyasından geriye çekilmekte olan Yunanlılar yerli halka yağma, ırza tecavüz yoluyla zarar vermekteydi. Söğüt-Bilecik arasındaki köylerin camileri tahrip edilmiş, Ertuğrul Gazi'nin türbesi tahrip edilmişti. Bkz. "Müslümanlar, Türkler Okuyunuz, Yunan Mezalimi ve Şenayii", "Bilecik'te 1800 hane ve 330 dükkân, 18 han, 4 cami, 2 tekke, bir mescit ve 8 cami-i şerif, 2 ipek fabrikası, 9 fırın, 2 medrese tahrip edilmiş. 22 kişi şehit edilmiş, 52 fiil-i şenî olmuş." Bkz. *Yenigün*, 20 Nisan 1921, s. 1.

⁷⁹ *The Times*, 2 Nisan 1921, s. 7; *The Manchester Guardian*, 26 Mart 1921, s. 8.

⁸⁰ *The Times*, 4 Nisan 1921, s. 9.

⁸¹ *The Manchester Guardian*, 6 Nisan 1921, s. 7.

Mustafa Kemal Paşa,⁸² zafer sonrası İnönü muharebe meydanında, Metristepe’de, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa’ya çekmiş olduğu telgrafta, “Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makus talihini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan bugün müntehalarına kadar zaferinizi tes’id ediyor.”⁸³ diyerek tebrik etti. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ise Mustafa Kemal’e, “Kahraman askerlerimiz, zabitlerimiz ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları namına takdirat ve tebrikatınıza kemal-i fahrile arz-ı şükran ederim.”⁸⁴ diyerek cevap verdi.

İnönü zaferi Türkler için son derece önemliydi. Neticede kendisinden her bakımdan daha güçlü olan Yunan birliklerine karşı çok zor şartlarda bir muharebe verilmiş ve Yunan ordusu savaş meydanından geri çekilmek zorunda bırakılmıştı.

5. Eskişehir Kütahya Muharebesi (10-24 Temmuz 1921)

Yunanlılar İnönü Muharebeleri sırasında Bilecik’i işgal etmişti. Kısa süreli olan bu işgaller, Türk ordusunun İnönü mevzilerinde göstermiş olduğu başarılı savunma sonrasında Yunan ordusunun Bursa istikametine çekilmesi ile son bulmuş ve böylelikle Bilecik işgalden kurtarılmıştı. İşgaller kısa süreli olmasına rağmen Yunan ordusu ile yerli Rum ve Ermenilerin bölgede yaptığı tahribat son derece ağır olmuştu. Gerçi Yunan ordusu bu tahribatı sadece Bilecik coğrafyasında değil işgal ettiği bütün Güney Marmara bölgesinde yapacaktı. Bilindiği üzere İtilaf devletleri Sevr Antlaşması’nı Ankara’ya imzalatırmak amacıyla Anadolu’da Yunan ordusunu ileri sürmüştü. Bu nedenle Yunanlıların İnönü önlerinde yaşamış oldukları mağlubiyet İtilaf devletlerinin de (özellikle İngilizlerin) planlarını altüst etti. Bunun üzerine İtilaf devletleri Yunanistan’dan bir an önce Ankara hükûmeti ile anlaşma yoluna gitmesini isteyerek arabuluculuk önerisinde bulundu. Ancak Yunanistan bu öneriyi kabul etmeyerek savaşa devam kararı aldı.

The Times gazetesi bu gelişmeyi sütunlarında yorumlarken, Yunanistan’ın İtilaf devletlerinin arabuluculuk önerisini kabul etmeyerek Anadolu’da savaşı sürdürme yönünde karar almış olmasını “mucib-i teessüf” olarak nitelemiş, bu kararın siyasi çevrelerde hayretle karşılandığını da eklemişti. Gazeteye göre Yunan hükûmeti, savaşa devam kararını, belki de Anadolu’da nihayetinde yenilgiye mahkûm olacağını bildiği halde vermişti.⁸⁵ Yunan Başbakanı Gunaris, Yunanistan’ın, müttefiklerinin ara bulma

⁸² Mustafa Kemal Paşa, meclisteki konuşmasında İkinci İnönü Muharebesi ile ilgili olarak şöyle diyecekti: “İkinci İnönü Muharebesi milletimizin davasındaki isabet ve kutsiyeti bütün dünyaya neşretti. Yunan müddeiyatındaki sahtelik de bütün cihanca malûm oldu. Yine İkinci İnönü’den sonra Yunanlılar memleketimizi yakmakla, silâhsız ve silâh kullanmaya kudretsiz evlâdımızı öldürmekle cibilliyetlerindeki vahşeti bütün dünyaya ispat eylediler. Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Yenişehir yangınlarını ve saymakla bitmeyen ırz tecavüzatını ve katliamları Yunan kumandanlarının emriyle ve suret-i mahsusada teşkil olunan müfrezelerle yaptırıldıkları, tahkikat neticesinde tezahür ve teyyüt etmiştir.” *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 18, D. 1, İç.3, 1 Mart 1922, s. 14.

⁸³ ATASE Arşv. İSH Kol. K:816, G:194, B:194-1.

⁸⁴ M. Kâmil Dursun, *İzmir Hatıraları*, Yay. Haz. Ünal Şenel, İzmir: Akademi Kitabevi, 1994 s. 113-114.

⁸⁵ Tanno Tilgar, “Eston Basınında Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri”, *AÜ DTÇF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27/43 (1998), s. 165.

önerisini kabul etmesinin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Çünkü Yunanistan büyük bir çaba göstererek ve gücünü son sınırına kadar kullanarak, Mart ayından beri, Anadolu'da manevra yaptığı o zamana kadar görülmemiş derecede güçlü, iyi donatılmış ve büyük bir orduyu hazırlamayı başarmıştı. Demek ki Yunanistan, tartışma götürmez bir biçimde daha güçlü olduğunu hissediyordu. Bunun içindir ki Yunanlılar, Haziran'da müttefiklerin arabuluculuk konusunda yaptıkları öneriyi reddetti ve yeniden Anadolu'ya taarruz hazırlıklarına başladı. Bir yandan ordusunu takviye etmeye çalışırken bir yandan da psikolojik olarak büyük sarsıntı geçiren ordusunun moralini yükseltmeye çabalıyordu. Bu amaca yönelik olarak Yunan Kralı Konstantin de cepheye gelerek Yunan ordusuna motivasyon sağlamaya çalışmıştı.

Öte yandan Temmuz başında başlayacak olan Yunan taarruzundan önce Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da vakit kaybetmeden İkinci İnönü Muharebesi sonrası hemen hazırlıklara başlamış ve orduyu takviye etmeye girişmişti. Bunun yanında Türk Genelkurmayı da cephede bulunan askerlerin moralini yükseltmeye çalışıyordu. Bu amaçla 5 Haziran 1921'de Bilecik Tetkik Heyeti tarafından Batı Cephesi İstihbarat Şubesi Müdüriyeti'ne gönderilen telgrafta, askerlerin aileleriyle telgraf başında görüştüreceği ve bunun için bir yazı odası açıldığı ve mektuplaşmaların da ayrıca sağlanacağı bildiriliyordu.⁸⁶ Böylelikle uzun süredir cephede bulunan ve ailelerinden haber alamayan askerlerin aileleri ile görüşmesi sağlanmaya çalışılmıştı.

Bununla birlikte bölgenin stratejik önemine binaen Birinci Grup Kumandanı İzzettin Bey Batı Cephesi Kumandanlığı'na Söğüt veya Pazarcık'ta bir hava sahası tesisi noktasında çalışmalara başlanmasını istemişti. İzzettin Bey'in düşüncesine göre Bursa cephesinden harekete geçecek olan Yunan birliklerinin faaliyetlerinden haberdar olabilmek amacıyla tayyare ile keşif yapmak gerekiyordu. Bu nedenle Söğüt veya Pazarcık civarının coğrafi konumunun uygun olduğunu düşünmüş ve hazırlıkları yapmak üzere icab edenlere emir ve müsaade buyrulmasını İsmet Paşa'dan istemişti.⁸⁷ Ancak bu konuda yapmış olduğumuz incelemelerde ve bilhassa arşiv kayıtlarında böyle bir fizibilite çalışması yapıp yapılmadığı konusunda bir bilgiye tesadüf edemedik.

Türk tarafında savunma için hazırlıklar yapılmaya devam edilirken Yunan cephesinde de saldırı için hummalı bir çalışma vardı. Haziran ayı sonunda bu çalışmalar büyük oranda tamamlanmış ve taarruz için uygun zaman beklenmeye başlanmıştı. Yunan ordusu daha önce Bilecik coğrafyası üzerinden yapmış olduğu iki saldırıda da başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle bu seferki taarruz onlar için son derece önemli bir hale gelmişti. Herhangi bir hatada orduyu yeniden toplayabilmek mümkün olmayabilirdi. Bunu iyi analiz eden Yunan Genelkurmayı kılı kırk yaran bir strateji güdüyordu.

⁸⁶ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1230, G:77, B:77-1.

⁸⁷ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1182, G:64, B:64-1.

Yunanlılar bu seferki harekâtında İnönü Muharebelerinde uygulamış oldukları savaş stratejisinden farklı bir yöntem kullanarak (Bursa istikametinden Bilecik'e değil) Kütahya ve Uşak üzerine asıl kıtalarını sevk etmeyi düşünmüştü.⁸⁸ Yeni Yunan planına göre; iki tümenlik bir grup ile Bursa'dan İnönü'ye ve yine iki tümenlik 3. Kolordu ile Bursa-Orhaneli-Tavşanlı üzerinden Kütahya istikametine ilerlenerek Türk kuvvetleri kuzeyde tutulacak, altı piyade ve bir süvari tugayı ile de güneyden Kütahya mevziine taarruz edilecekti.⁸⁹ Yunanlılar on bir-on iki fırka ile taarruza geçecekti. Bunun üç-dört fırkası Yenişehir-İnegöl hattından ilerlerken, kalan fırkalar ise Kütahya istikametine gidecekti.⁹⁰ Bu Türklerin beklemediği bir plandı. Nitekim Türk Genelkurmayı kuvvetlerinin büyük kısmını diğer iki savaşta olduğu gibi İnönü önlerine toplamıştı.⁹¹ Hiç şüphesiz bu büyük bir hataydı ve sonuçları da Türkler için ağır olacaktı. İzmir'den Eskişehir'e kadar olan geniş coğrafya Yunan işgali altına girecekti.

Temmuz ayı başlarında General Papulas, Bursa'ya gelerek askerleri teftiş etmiş ve askerlerin gerek levazım gerek kuvve-i maneviye itibarıyla ve gerekse sağlıklarından son derece memnun kalmıştı.⁹² Artık Türkler üzerine yapılacak olan ileri harekât için her şey hazırды. Nitekim 10 Temmuz günü Yunan ordusu saldırıya geçti. Taarruz haberi, "Yunanlılar bu sabah Bursa cephesinde dört fırka ile harekete başlamışlardır." açıklaması ile Türk makamlarınca da onaylanıyordu.⁹³

Yunanlılar on iki fırka ile bu taarruza başlamış ve asıl kuvvetlerini Kütahya-Uşak cephesine sevk etmişlerdi. Buna mukabil üç-dört fırkalık kuvveti de Bursa mintikasında bırakarak, daha önceki harekâtlarda olduğu gibi, İnegöl, Yenişehir ve İznik üzerine yollamış ve burada kendilerini bekleyen Türk birliklerine asıl harekâtın bu mevzilerde yapılacağı izlenimini vermeye çalışmışlardı.

10 Temmuz günü Bilecik istikametine doğru 3 koldan (Yenişehir istikametinden, İnegöl istikametinden ve İznik üzerinden) Yunan taarruzu başladı.⁹⁴ Yenişehir üzerine yapılan bu saldırı sonrasında Yunan birlikleri Yenişehir'i işgal etmiş ancak daha ileri gidememişti.⁹⁵ *Le Figaro* gazetesi "Doğu Savaşı Başladı" başlığıyla verdiği haberinde, "Yunan ordusu Köprühisar-Nazıfpaşa hattını işgal etti. Düşman Eskişehir ve Kütahya'nın

⁸⁸ *The Times* gazetesi Yunanistan'ın bu savaş stratejisi hakkında şu bilgileri veriyordu: Haziran sonuna doğru Yunanlıların Bursa cephesinde dört, İzmir-Afyon Karahisar demiryolu hattı boyunca altı ve bir tanesi de Çivril'de olmak üzere on bir piyade bölüğü bulunmaktadır. Sadece iki Yunan bölüğü Bursa'dan Pazarcık'a doğru ilerlemiştir. Küçük bir müfreze de 13 Temmuz'a kadar Bilecik'e karşı göstermelik bir taarruz düzenlemiştir. Türklerin dikkati bu cephede yoğunlaşmışken, Bursa birliğinin geri kalanı Adranos'a doğru yola çıkmıştır. Bk. *The Times*, 25 Temmuz 1921, s. 9.

⁸⁹ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 328.

⁹⁰ *İkdam*, 27 Temmuz 1921, s. 1.

⁹¹ İsmet Gorgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1993, s. 271-272.

⁹² *İkdam*, 10 Temmuz 1921, s. 1.

⁹³ *Le Figaro*, 18 Temmuz 1921, s. 3; *Anadolu Resmi Tebliğ*, 10.07.1921.

⁹⁴ Anadolu Ajansı'nın Ankara'dan 10 Temmuz tarihli haberini bildirilen *İkdam* gazetesi, "Yunanlılar bu sabah Bursa cephesinde dört fırka ile taarruza başlamıştır." demektedir. *İkdam*, 13 Temmuz 1921, s. 1; *Le Figaro*, 18 Temmuz 1921, s. 3.

⁹⁵ *İkdam*, 12 Temmuz 1921, s. 2.

kuzey batısına geri döndü. Ortalama 70 km'lik ilerleme kaydedildi." demektedir.⁹⁶ *İkdam* gazetesi ise Yunan ordusunun bu taarruzunu önemsememiş gözüküyor ve asıl savaşın İnönü mevziinde gerçekleşeceği yorumunda bulunuyordu.⁹⁷

Ancak Yunan kuvvetlerinin Bursa istikametinden Bilecik istikametine yapmış olduğu bu saldırıların amacı sadece Türk kuvvetlerini oyalamaktan ibaretti. Çünkü asıl kuvvetler Kütahya ve Uşak üzerine taarruza başlamıştı. Bu sebeple gazete haberlerinden ve Türk resmî makamlarının ifadelerinden anlaşılıyor üzere İnönü önlerinde yaşanacağı düşünülen muharebe gerçekleşmeyecekti. Türk Genelkurmayı Yunanlıların uyguladığı bu yanıltma saldırı hareketini yanlış yorumlamış ve yeni kıtaları İnönü önlerine sevk etmeye başlamıştı.⁹⁸

Yunan ordusunun taarruz haberlerinin bölgede duyulması üzerine Bilecik coğrafyasında heyecanlı bir bekleyiş başlamıştı. Türk Genelkurmayı Müslüman ahalinin bölgeyi boşaltması emrini vermiş ve bunun üzerine Bilecik ve çevresinde bulunan Müslüman ahali de harp mıntıkası haline gelen bu coğrafyayı terk etmeye başlamıştı. Ancak bu hicret tam bir karmaşa içerisinde gerçekleşmekteydi. Nitekim 11 Temmuz günü Birinci Fırka Kumandanı tarafından Erkân-ı Harbiye Riyasetine gönderilen şifre telgrafta, "Dün akşamdan beri bilâ-fasıla yollar muhacir kabileleriyle doludur. Muhaceret akını pek büyüktür. Bunların Bozüyük ovasını doldurup harekâtı işgal etmemelerinin temin buyrulması mercudur." ⁹⁹ denilerek bölgeyi boşaltmaya çalışan halkın muharebe alanından uzaklaştırılması istenmişti. 11 Temmuz 1921 tarihinde İstihkâm Bölüğü Kumandanı Ahmet imzasıyla 1. Fırka Erkân-ı Harbiye Riyasetine gönderilen bir başka telgrafta ise, "Küplü ahali çekilmiştir. Memurîn Söğüt yoluyla çekilecektir. Küplü-Bozüyük yolundan çekilecek kimse kalmamıştır." ¹⁰⁰ denilerek Bilecik coğrafyasında bulunan Müslüman halkın bölgeyi boşalttığı haberi verilmişti. Halkın güvenliği sağlanmış ancak Yunan ordusu Yenişehir, Köprühisar mıntikasını işgal etmiş ve Bilecik'e son derece yaklaşmıştı. Artık Bilecik Yunan ordusuna 30 km uzaklıktaydı.

Bu arada İnegöl hattından saldıran Yunan kuvvetleri Pazarcık'ı işgal etmiş ancak buradan ileri geçememişti.¹⁰¹ Bunun üzerine Bilecik'te bulunan Türk Süvari Bölüğü'nden Küplü istikametine bir keşif kolu göndermesi istendi. Ayrıca 5. Alay da her taburdan bir subay kumandasında kuvvetli keşif kolları tertip ederek Karasu deresine kadar göndermiş ve bu suretle doğrudan doğruya bölgenin emniyetini temin etmeye çalışmıştı.¹⁰²

⁹⁶ *Le Figaro*, 15 Temmuz 1921, s. 3.

⁹⁷ *İkdam*, 13 Temmuz 1921, s. 2.

⁹⁸ *İkdam*, 14 Temmuz 1921, s. 1.

⁹⁹ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-1.

¹⁰⁰ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-2.

¹⁰¹ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ak.

¹⁰² ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112aaa.; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ab.

13 Temmuz günü Pazarcık üzerinden Bilecik'e doğru yeniden Yunan taarruzu başladı. Yenişehir üzerinden saldıran Yunan kuvvetleri Köprühisar-İncirli mevzilerini işgal ederek Bilecik'e 10 km mesafedeki Pelitözü hattına kadar geldi. Pazarcık istikametinden saldıran Yunan birlikleri de Karaköy'ü işgal etmiş ve Bilecik'e doğru hareket etmişti. Birliklerini Bilecik'e çekmiş olan Türkler ise Bilecik'i Yunan ordusuna karşı savunmaya devam ediyordu. Ancak bu savunma fazla uzun sürmemiş, iki ateş altında kalma tehlikesi karşısında Bilecik'te bulunan Türk birlikleri Söğüt istikametine geri çekilmek zorunda kalmıştı.¹⁰³

15-16 Temmuz 1921 gecesi Yunanlılar Karaköy'den, Küplü'den ve Söğüt yollarından sevk ettiği kollarla Bilecik'i işgal ettirmiş ve yakmıştı. 16 Temmuz günü bir Yunan piyadesi saat 8'en önce Köprühisar-Bilecik yolu ile Köprüler-Pazarcık istikametlerinde 10 dakika kadar keşif yapmıştı. Bununla birlikte Yunanlılar Bilecik'te iki sahra topu ile ateş etmekteydi.¹⁰⁴ 17 Temmuz günü Bilecik cephesinde Yunan ordusunun gerilerine Türk taarruzunun devam ettiği ve Yenişehir'in yeniden ele geçirildiği, Pazarcık cephesinde ise Türk ordusu lehine muharebelerin olduğu ifade edilmişti.¹⁰⁵

Le Figaro gazetesi de "Bursa Bölgesinde Gelişme" başlığıyla verdiği haberde Türklerin bu harekâtından bahsederek şunları ifade etmişti: "General Papulas harekâtı yürütmek üzere Bursa'ya geldi. Yunanlılar Bursa önlerinde ciddi bir şekilde Kemalist ordunun direnişi ile karşılaştı. Yunan ordusu Bursa bölgesine geri döndü."¹⁰⁶ Hem Türk resmî makamlarında hem de yabancı basında çıkan haberlerdeki bilgiler gerçeği yansıtmaktaydı. Ancak bu harekât Yunanlılar için bilinçli olarak yapılmış bir stratejiden başka bir şey değildi. Çünkü asıl Yunan birlikleri Kütahya ve Uşak'ı işgal etmiş ve Eskişehir'e doğru hareket etmek üzereydi. Bu sebeple 17 Temmuz'dan sonra Bilecik coğrafyasındaki cephelerde mühim bir gelişme yaşanmamaya başladı.

Fakat İsmet Paşa savaşın gidişatı hakkındaki değerlendirmesinde, Türk ordusunun düşman kuvvetleri ile yeniden bir savaşa girişecek durumda olmadığını, bu sebeple Genelkurmay'a orduyu Sakarya doğusuna çekme niyetinde olduğunu bildirerek, Fevzi Paşa'dan bu konuda görüş istemişti.¹⁰⁷ Anlaşılan Türk ordusu için cephede işler yolunda gitmiyordu. Yunan Genelkurmayı uyguladığı savaş stratejisinin meyvesini alarak özellikle Kütahya ve Uşak'ı işgal etmişti. Bilecik cephesinde ise Türk birlikleri Yunan

¹⁰³ "Bilecik Muharebesi" başlığı ile Atina'dan bildirilen haberde bu muharebe ile ilgili bilgiler verilmiştir. *İkdam* gazetesinin bu haberine göre cepheden gelen yeni bilgiler Yunan ileri harekâtının her noktada muzafferâne devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bursa mıntıkasında Yunan askerleri İnegöl'ün ve Nazifpaşa'nın işgalinden sonra Türklerin vakurâne müdafaa etmekte oldukları cihetle büyük bir muharebe başlayan Bilecik'e vasil olmuşlardır. Türkler Bilecik'te büyük kuvvetler toplamışlardır. Fakat Yunan askerleri sol grubu ile Yunan topçu birliği muharebenin neticesini şimdiden tayin eylemektedir. Türkler müşkül durumda kaldıklarından mütemadiyen takviye kıtaatı almaktadırlar. Muharebe devam etmekte ve Türk askerleri gittikçe azalmaktadırlar. Mehafil-i askeriye Bilecik muharebesine büyük önem vermektedir. Bkz. *İkdam*, 15 Temmuz 1921, s.1

¹⁰⁴ ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1334, G:120, B:120-1.

¹⁰⁵ *İleri*, 19 Temmuz 1921, s. 1; *Anadolu Resmi Tebliğ*, 17.07.1921.

¹⁰⁶ *Le Figaro*, 18 Temmuz 1921, s. 3.

¹⁰⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995, s. 617-619.

kuvvetleri karşısında gerçekten başarılı olmuştu. Ancak Yunan Genelkurmayı Bilecik coğrafyasına şaşırtma amaçlı kıtalarını yollayarak Türk birliklerini Yenişehir- Bilecik ve İnegöl-Pazarcık hattında oyalamayı başarmıştı. Bu sebeple bu bölgedeki Türk başarıları Yunanlıların oyunundan başa bir şey değildi. Çünkü Yunanlılar Eskişehir istikametinde ilerlemekteydi. Bu sebeple Bilecik mıntıkasında bulunan Türk birlikleri şimdi Yunan ordusu tarafından sarılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu durumun farkına varan Türk Genelkurmayı bölgedeki Türk birliklerinin bir kısmını Söğüt yolu ile Sakarya ırmağının doğusuna çekerken bir kısmını da (daha sonra Kocaeli grubunu oluşturacak grup) Gölpazarı istikametine çekmek zorunda kaldı. Türk ordusunun bu geri çekilişi *Le Figaro* gazetesinin “Küçük Asya Savaşı” başlığıyla verdiği haberinde şu şekilde ifade ediliyordu: “Türkler Yunan ilerleyişine karşı koyamıyor. Türklerden ve Yunanlılardan alınan haberler çelişkiler taşıyor. Yunanlılardan alınan habere göre, Yunan ilerleyişi birçok farklı yönlerden devam etmekte. Ancak gerçekte Türkler başarılı bir şekilde pozisyonlarını koruyorlar. Yunan kaynakları tamamen işgalden bahsediyor. Diğer taraftan Ankara’dan ulaşan bir nota doğruluyor ki, Yunan ilerleyişi devam etmekte. Anlaşılan hiçbir ciddi çatışma gerçekleşmeden Türkler Yunan ilerleyişi karşısında kendi planları çerçevesinde geri çekiliyor.”¹⁰⁸

Batı cephesindeki Türk birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir’in doğusu-Seyitgazi hattına çekilmişti. 19 Temmuz günü de Eskişehir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Türk ordusu önemli bir ulaşım ağına sahip stratejik Eskişehir’i boşaltmaya başladı.¹⁰⁹ Ancak düşman kesin sonuca ulaşmak için ileri harekâtını sürdürerek Eskişehir ve güney kesimine yanaştı ve 20–21 Temmuz akşamı bütün cephede Türk kuvvetleriyle temasa geçti. Yunan kuvvetlerinin aldığı mevzi durumu, Türk taarruzu için uygun bir durum olarak değerlendirildi ve Türk kuvvetleri 21 Temmuz’da Yunan güçlerine karşı Eskişehir istikametinde taarruza geçti.¹¹⁰

21 Temmuz günü Bozdağ eteklerinden Eskişehir’e müteveccihen saldırıya geçtiği halde bozgun halinde geri çekilen 1. Fırka Bozdağ’ın doğusundan Sakarya’ya inerek, vadiyi takiben Nallıhan’a çekilmiş, bu harekât bozgun halinde olduğu için ekseriya o havali köyleri askerleri 1. Fırka’ya mensup bulduklarından kıtalarını terk edip köylerine dağılmışlardı. Nallıhan’dan geri gelerek Gümele’yi merkez ittihaz eden Söğüt Bölüğü mülhakatı bulunan Bozüyük Jandarma Takımı vs. ile birleştiği halde süvari ve piyade otuz neferi geçmiyordu.¹¹¹

21 Temmuz 1921 tarihinde General Papulas da şu açıklamayı yaptı: “Büyük Eskişehir Savaşı, kahraman ordularımızın tam ve gurur verici galibiyeti ile sona erdi. Kaçan düşmanı Eskişehir’in 45 km doğusuna kadar kovaladık. 40 top, birçok makineli tüfek ve

¹⁰⁸ *Le Figaro*, 17 Temmuz 1921, s. 3.

¹⁰⁹ *Peyâm-ı Sabah*, 23 Temmuz 1921, s. 1.

¹¹⁰ Tilgar, “Eston Basınında...”, s. 165.

¹¹¹ Halil Koca, *Tercüme-i Hal ve Hatıratım*, Basılmamış Hatırat, 1965, s. 13-16.

önemli sayıda cephane malzeme ele geçirdik.” Yunan Dışişleri Bakanlığı da dış temsilciliklerine gönderdiği genelgede, “Kemalist sürülerden kurtarılan Hıristiyan, Musevi ve hatta Müslüman halkın sevinci tarifsizdi.”¹¹² demektedir.

The Times gazetesi de 21 Temmuz gününe ait cephede yaşananları “Yunan Zaferinin Hikâyesi” ve “Türkler Köşeye Sıkıştırıldı” başlığıyla şu şekilde veriyordu: “1921 tarihli Türk-Yunan savaşının bu ikinci aşamasında her yerde “Çok Yaşa Kral Konstantin” naraları var. Kemalist cephenin esir ve maddi bakımdan ne kadar zayiata uğrayıp uğramadığını kestirebilmek henüz mümkün değil, ancak mühim stratejik noktaları kaybettikleri ve tamamen köşeye sıkıştırıldıkları kesindir. Yunan taarruzu ile ilgili planın tasarlayıcısı olduğu söylenen Kral Konstantin ve Genel Kurmay Başkanı Albay Pallis ve Sariyannis, Türk ordusu komutanı Mustafa Kemal ve İsmet Paşa’ya dersini çok iyi verdiler.”¹¹³

Fevzi Paşa ise Yunan ilerleyişini “İlerleyen Yunan ordusu mezarına yaklaşıyor.”¹¹⁴ şeklinde yorumlayarak tereddüt ve endişeye yer olmadığına dair bir bildiri yayınladı.¹¹⁵ Ancak bu beyan o vakit kamuoyunu yatıştırmak için kâfi değildi.

Neticede Batı Cephesi Komutanlığı birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir’in doğusu- Seyitgazi hattına çekilmişti. Aynı gün İnönü’de bulunan Türk birliklerinin de Sakarya ve Ankara istikametine doğru geri çekilmesiyle birlikte Bilecik de üçüncü kez Yunan işgaline girmişti. Bu işgal Bilecik’in en uzun süreli işgali olacak ve yaklaşık olarak 13 ay kadar sürecekti. Bu nedenle de bu süreçte Bilecik ve çevresi birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi ağır bir tahribata uğrayacaktı.

6. Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül 1921)

10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Yunan taarruzu sonrası Türk Genelkurmayı Bilecik-Eskişehir-Kütahya-Afyon mıntıkasında konuşlanan ordusunu, Sakarya ırmağının doğusuna çekme kararı aldı. Yunan işgali üzerine bölgede yaşayan Müslüman ahalinin büyük kısmı yaşadıkları toprakları terk ederek bir kısmı Eskişehir yoluyla Ankara’ya doğru hicret ederken bir kısmı da Anadolu’nun daha içlerine gitmek zorunda kaldı. Böylelikle İzmir’den Eskişehir’e kadar olan coğrafya Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş ve İzmir Yunan Komiserliği yönetimine verilmişti. Bu şekilde olması Yunan Kralı Konstantin imzalı bir emirle bildirilmişti.¹¹⁶

Bilecik, demir yolu ağına sahip olması bakımından Yunanlıların savaş stratejisinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Nitekim Yunan Genelkurmayı, planını önce Bilecik’e, oradan Eskişehir’e ve son olarak Ankara’ya ulaşmak üzerine kurmuştu. İnönü Muharebelerinde bunu gerçekleştirilememiş, ancak bu son taarruzlarında hem Bilecik’e

¹¹² Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, s. 617-618.

¹¹³ *The Times*, 25 Temmuz 1921, s. 9.

¹¹⁴ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, İzmir: Zeus Kitabevi, 2005, s. 272.

¹¹⁵ *Vakit*, 24 Temmuz 1921, s. 1.

¹¹⁶ *İkdam*, 9 Ağustos 1921, s. 2; *İkdam*, 25 Ağustos 1921, s. 1.

hem de Eskişehir'e sahip olarak bu hattı ele geçirmeyi başarmıştı. Bu sayede Bursa mıntıkasında bulunan Yunan askerlerinin ve cephanesinin bölgeye nakli çok daha kolay hale geliyordu.

Ancak Türk Genelkurmayı Yunanlıların amacını bildiği için Bilecik ve Eskişehir'den çekilirken demiryolu hattını büyük oranda tahrip ederek Yunanlıların bu avantajı kullanmasını geçici olarak engellemişti. Buna rağmen Yunanlılar Bilecik-Eskişehir hattını işgal edip Ankara'ya çok daha yakın bir konuma geldi ve bu yeni durum Türk cephesinde büyük rahatsızlıklara neden oldu. Nitekim mecliste Türk ordusunun geri çekilişi sert şekilde eleştiriliyor ve mağlubiyetin sorumluları aranılıyordu. Bu amaçla durumu yerinde görüp incelemek için meclis tarafından bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyonda bulunan Rıza Nur (Sinop), Vehbi (Karesi) ve Mahmut Esat (İzmir) beyler cepheye giderek bazı tetkiklerde bulunmuş ve bunu bir rapor halinde meclisin 2 Ağustos günü gizli oturumunda sunmuşlardı. Komisyon üyelerinin hazırladığı rapora göre; ordunun geri çekilmesi muhtemel bir felaketi önlemişti.¹¹⁷

Meclise sunulan bilgilerde de gözükmemektedir ki, Türkler için cephedeki gelişmeler hiç de içi açıcı değildi. Ancak Türk cephesinde yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen çekilişi savaş stratejisi olarak gören Mustafa Kemal Paşa, üç aylık süre için ordunun bütün yetkilerini üzerine almış ve hazırlıklara başlamıştı. Buna göre, Sakarya'nın doğusunda konuşlanan Türk ordusu yeni Yunan taarruzuna karşı savunmayı bu hat üzerinde yapacaktı. Bu amaçla Kafkaslardan ve Güney cephesinden birçok askerın Sakarya nehrinin doğusuna sevki yapılarak cephe kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu. Bununla birlikte ordunun takviyesi için on beş ve yirmi günlük müddet ve belli mıntika dâhilinde, 1301, 1302, 1303, 1304 doğumlular da silahlı altına alınmıştı.¹¹⁸ Zaten TBMM savaşın kaybedilmesinin hemen akabinde hazırlıklara başlayarak Sivas'ta bulunan merkezî ordunun Ankara'ya nakline karar vermiş ve vatanın kurtuluşu için eli silah tutan herkesin askere alınmasını emretmişti.¹¹⁹

Bir taraftan cepheye yeni askerler alınırken bir taraftan da cepheye bulunan ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Tekâlif-i Milliye Kanunu çıkartılarak Anadolu halkından yardım istenmişti. Bu amaçla Anadolu'da Tekâlifi Milliye Komiserlikleri teşkil edildi.¹²⁰ 11 Ağustos 1921 tarihinden itibaren toplanarak görevine başlayan bu komisyonların vazifesi ordunun ihtiyaçlarını karşılamaktı. 10 Eylül 1921'e kadar halk ordunun ihtiyaçları için istenen bu işlemleri yerine getirecekti.¹²¹ Neticede Türk halkı elinden geldiğince bu emirlere uymaya çalışarak Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştı.

¹¹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 2 Ağustos 1921, s. 141-142.

¹¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 8 Ağustos 1921, s. 188-189.

¹¹⁹ İkdâm, 26 Temmuz 1921, s. 1.

¹²⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 8 Ağustos 1921, s. 189.

¹²¹ İkdâm, 19 Ağustos 1921, s. 3.

Hazırlıklar bu şekilde devam ederken cephede genel bir sessizlik hakimdi. *İkdam* gazetesinin 9 Ağustos günü çıkan “Sükûnet Değil Hareket İstiyoruz” başlığıyla verilen haberinde, o tarihlerde her yerde üç kelimenin kullanıldığı, bunun “Cephelerde sükûnet vardır” olduğu, artık milletin ve ordunun vazifesini yerine getirmesi gerektiği, hükûmetin her türlü tâlî işlerini bir kenara bırakarak yalnızca vatan müdafaası ile meşgul olması gerektiği ifade ediliyordu.¹²² Ancak Türk ordusunun taarruz edecek gücü yoktu. Silah ve cephanesi yeterli düzeyde değildi.¹²³ Ayrıca Eskişehir’den geri çekiliş sırasında birçok mühimmat Yunanlılara terk edilmişti. Türk Genelkurmayı’nın resmî tebliğlerinde Türk kuvvetlerinin planlı bir şekilde Sakarya nehrinin doğusuna çekildiği, bu sebeple de fazla bir kaybının olmadığı ifade edilse de Yunan kaynaklı haberlerde aksi iddialar söz konusuydu. Sonuç ne olursa olsun bu geri çekiliş bir yenilgi sonrası gerçekleşmişti. Bu sebeple cephedeki asker moral olarak kötü durumdaydı. Bu durumun farkında olan Mustafa Kemal de bölgedeki subaylardan kendi kıtalarındaki eratın moralini yükseltmeleri hususunda telkinlerde bulunmasını istemişti. Bu durum Yunan kaynaklı haberlere de yansımıştı. “Efrad-ı İslamiyeye Vaaz u Nasihat” başlıklı haberde, Sakarya Muharebesi’nin başlamasından evvel askerî hocaların kıtaları gezerek gerek subaylara gerek askerlere ölene kadar muharebeye devam etmeleri için telkinlerde buldukları ifade edilmekteydi.¹²⁴

Anlaşıldığı üzere Türkler cephedeki hazırlıklarını hiçbir ayrıntıyı atlamadan sürdürmekteydi. Ayrıca Mustafa Kemal de Kurban Bayramı dolayısıyla Yunanlıların bir taarruz yapabileceği düşüncesiyle bütün cephe komutanlarına tetikte bulunmalarını isteyen bir tebliğ yayınlamıştı.¹²⁵ Öte yandan Yunan cephesinde de taarruz için hazırlıklar yapıyordu. Ordusunun yanında cepheye gelen Yunan kralının telkinleri işe yaramış ve Yunanlılar Eskişehir’e kadar olan mıntıkeyi ele geçirmeyi başarmıştı. Yunan kaynaklı haberlerde kral Konstantin için, “Bu zamana kadar yapamadığı işi bundan sonra yapmaya kendini adanmış gibi gözüküyor, Türkleri bu sefer Anadolu’dan atacak.” ifadelerine yer verilerek Konstantin’e olan güven dile getiriliyordu.¹²⁶

Yunan kamuoyundaki beklentiler üzerine Yunan Kralı da Eskişehir’de kurmayları ile bir askeri toplantı yaparak Türk ordusunun daha fazla toparlanmasına fırsat vermeden yok etmek amacıyla büyük bir taarruz yapılmasına karar vermişti.¹²⁷ Bu amaçla Tekirdağ’da bulunan Yunan kuvvetlerinden iki alay daha takviye kuvvet olarak Balıkesir ve Mudanya’ya sevk edilmiş ve Eskişehir’e doğru yola çıkarılmıştı.¹²⁸ Ayrıca 30 Temmuz tarihli Atina’dan bildirilen “Muhafaza-i Asayiş İçin” başlıklı bir başka haberde yeni işgal

¹²² *İkdam*, 9 Ağustos 1921, s. 2.

¹²³ *İkdam*, 23 Ağustos 1921, s. 1.

¹²⁴ *İkdam*, 24 Ağustos 1921, s. 1.

¹²⁵ *İkdam*, 15 Ağustos 1921, s. 3.

¹²⁶ *İkdam*, 13 Ağustos 1921, s. 1.

¹²⁷ *Açıksöz*, 4 Eylül 1921, s. 1.

¹²⁸ *İkdam*, 28 Temmuz 1921, s. 1.

edilen arazide asayişin temin edilebilmesi için iki-üç ihtiyat sınıfının daha silahaltına davet edileceği bu sayede ordunun asayiş görevini üstlenmekten kurtulacağı ve asıl işini icra edeceği bildiriliyordu.¹²⁹

Bu şartlar altında Yunanlılar 23 Ağustos günü taarruza başladı. Eskişehir'den Ankara istikametine doğru ilerlemeye çalışan Yunan ordusuna karşı Kocaeli grubu savaş süresince arkadan yani Bilecik üzerinden çevirme yaparak Yunanlıları iki ateş arasında bırakmaya çalıştı. Kocaeli grubunun bu faaliyetleri neticesinde savaş boyunca Yunanlılar, Sakarya ırmağının doğusunda bulunan Türk ordusu üzerine rahat bir şekilde gidemedi ve sürekli olarak gerilerini korumak için kuvvetlerinin bir kısmını Bilecik-Bozüyük arasında bulundurmaya zorunda kaldı.¹³⁰

Kocaeli grubu Yunan taarruzunun başlaması ile birlikte görevi gereği Yunan gerilerine akınlara başlayarak Yunan ordusunu rahatsız etmeye başladı. Aslında Yunan komutanlar bu durumun farkında olduğu için Eskişehir-Kütahya savaşları sonrasında Bilecik'ten İzmit'e kadar olan coğrafyayı ele geçirerek Ankara üzerine yapılacak taarruz öncesi ordusunun arkasını güven altına almak istemişti.¹³¹ Ancak bu hat üzerinde bulunan Kocaeli grubu buna engel olmuştu. Türk basınında çıkan "Bilecik İstikametinde Yunan Gerilerine Bir Akın Haberi" başlığıyla verilen haberde de şu ifadeler yer veriliyordu: "Kocaeli mıntikasındaki grubumuz Yunan kıtasının arkasına bir akın yaparak Bilecik ve Yenişehir'i istirdat eylemiş, Kurtköy ve Karaköy istikametinde hareketine devam etmiştir. Bu haberin doğruluğunu tasdik edemedik ancak Yunan gerilerini zayıf bularak esasen hatt-ı asliden pek geride kalan Kocaeli'den Eskişehir'e doğru bir baskın yapmış olması ve bu baskının son derece mühim neticeler doğurmuş olması ihtimali her zaman mevcuttur."¹³²

Ertesi gün de Sakarya nehrinin batısındaki meydan harbinin neticesine dair henüz resmi bir haber alınmadığı, ancak yeni gelen haberlerde Kocaeli grubunun Yunan gerilerine taarruz edip Bilecik'i ve bölgedeki bazı köyleri ele geçirdiği bildirilmekteydi.¹³³ Buna mukabil Atina'dan, Roma'dan ve Londra'dan alınan haberlerde Sakarya'da bir meydan muharebesinden veya büyük bir muharebeden bahsedilmediği ifade ediliyordu.

Her ne kadar yurtdışı kaynaklı haberler bu yönde olsa da 24 Ağustos tarihli *İkdam* gazetesinin birinci sayfasından verdiği haberden anlaşıldığına göre, Bilecik'ten ilerleyen Türk kıtaatı Bilecik'in güneydoğu sırtlarında Yunan cephelerine tesadüf etmiş ve yapılan taarruz neticesinde Yunan birliklerini bozguna uğratmıştı. Ağır yaralı esirler ile bir miktar hayvan ele geçirilmişti. Ele geçirilen yaralı Yunan askerleri ölmeden önce Ermeni olduklarını, Bursa'da şehrin asayişini için bahriye efradı, Pazarcık'ta bir bölük ve Karaköy'de 3 bin kadar asker olduğunu ifade etmişlerdi. Karaköy istikametine

¹²⁹ *İkdam*, 1 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁰ *İkdam*, 27 Ağustos 1921, s. 2.

¹³¹ *The Times*, 08 Ağustos, 1921, s. 7.

¹³² *İkdam*, 22-23 Ağustos 1921, s. 1.

¹³³ *İkdam*, 23 Ağustos 1921, s. 1.

gönderilen Türk kıtaatı Yunan kuvvetlerinin Kurtköy’de bulunan bölüğüne ani bir baskın yaparak pek çok zayıat verdimişti. Karaköy’den takviye Yunan birliklerinin gelmesi üzerine vazifesini yerine getirdiğini düşünerek geri çekilmişti.¹³⁴

Bu haberleri tasdik eden *The Times* gazetesi de 26 Ağustos tarihli “Kemalistler Etkin”, “Başka Bir Yunan Karakolu Saldırıya Uğradı” başlıklarıyla Kocaeli grubunun Bilecik’e yaptığı taarruz hakkında şu bilgileri veriyordu: “Kemalistler 24 Ağustos’ta Bursa mıntıkasında Bilecik bölgesinde Yunan hatlarına saldırdılar. Yunanlıların karşı saldırıları düşmanı kuzeye doğru başıbozuk bir halde geri çekilmek zorunda bıraktı. Türkler savaş alanında on zayıat bıraktı. En iyi bilgilendirilmiş Yunan askerî makamları bu olaya ve son zamanlarda diğer ileri karakollara yapılan saldırılara da herhangi bir önem vermemektedir. Bu saldırılarla ilgili haberler, Ankara Hükûmeti’ne Venedik Konferansı arifesinde iyimser bir hava göstermek için yapıldı.”¹³⁵

Görüldüğü gibi yabancı kaynaklar Kocaeli grubunun taarruzunu onaylamasına rağmen önemsemiyor gözüküyordu. Doğal olarak Bilecik istikametinden Kocaeli grubunun yapmış olduğu bu saldırılar Yunan komutanlarını oldukça huzursuz etmişti. Arkalarından sarılma korkusu neticesinde Yunanlılar rahat bir şekilde ileri gidemiyor ve sürekli olarak kuvvetlerinin bir kısmını Bilecik coğrafyasında bulundurmaya zorunda kalıyordu. Yunanlıların yaşadığı bu endişe ister istemez Sakarya Muharebesi boyunca sürmüştü. Nitekim 26 Ağustos günü “Kıtaatımızın Bilecik Cenubuna Vaki Taarruzları” başlığıyla *İkdam* gazetesinin verdiği haberde mühim baskınlar yapan Kocaeli grubunun Bilecik’i aldığı doğrulanmıştı. Ayrıca Eskişehir’de bulunan Papulas’ın Yunan gerilerine yapılan bu taarruzdan dolayı Eskişehir’deki birliklerinin bir kısmını Bilecik bölgesine sevk etmek zorunda kaldığı ifade edilerek,¹³⁶ Kocaeli grubunun Yunan gerilerine yaptığı taarruz ve başarıları onaylanmıştı.

Bilecik cephesinde savaş bu şekilde devam ederken Eskişehir’den Ankara istikametine taarruz eden Yunan ordusu ile Sakarya ırmağının doğusunda bekleyen Türk birlikleri arasında savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Anadolu Ajansı’nın 26–27 Ağustos 1921 tarihli haberinden anlaşıldığına göre, Yunanlılar bütün cephede büyük bir hezimetle uğramış ve ağırlıklarını bırakarak batıya doğru çekilmişti. Sakarya’ya kadar mukavemetsiz ilerleyen Yunanlılar Papulas’ın tebliğinde itiraf ettiği üzere birdenbire karşılarında fevkalade bir ordu ve bir direniş hattı bulmuştu. Papulas Türk ordusunun gerisine sarkmak isterken bunu başaramamış ve burada mağlup olmuş ve çekilmeye başlamıştı. Yunanlıların yenileceği artık kesin gibiydi.¹³⁷

Yunan tebliğinde ise Türk kuvvetlerinin cephede tutunamayıp Ankara’ya doğru çekilmekte olduğu bildiriliyordu.¹³⁸ Yunan tebliğleri kendi lehlerinde bilgi vermekle birlikte gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim *The Times* gazetesinin 28 Ağustos tarihli

¹³⁴ *İkdam*, 24 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁵ *The Times*, 28 Ağustos, 1922, s. 7.

¹³⁶ *İkdam*, 26 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁷ *İkdam*, 28 Ağustos 1921, s. 1.

¹³⁸ *İkdam*, 28 Ağustos 1921, s. 1.

haberindeki bilgilerde bunu açıkça görmek mümkündür. Haberde Türklerin bir Yunan karakolunu ele geçirdiği, 28 Ağustos'ta ise İzmit bölgesinde bulunan Rumköy'deki üslere baskınlar yapıldığı ve bu baskınların muhtemel bir Türk hücumunun öncüsü olduğu anlatılarak, Türk ordusunun başarılarına vurgu yapılıyordu.¹³⁹

30 Ağustos 1921 tarihli, Anadolu Ajansı'ndan bildirilen habere göre ise Bozüyük'ün doğusundaki Yunan taarruzu kırılmıştı. Bir Yunan telgrafına göre iki Yunan fırkası Bilecik'ten Bolu'ya gidecekti. Türklerin Bilecik istikametinde yapmış oldukları taarruz, Yunanlıların bu cepheye önem vermelerine ve takviye birlikler göndermelerine sebep olmuştu.¹⁴⁰ Bu bilgileri teyit eder mahiyetteki 30 Ağustos tarihli Türk resmî tebliğinde de, "Bir haftadır çelikten hiçbir farkı olmayan cephemize çarpan düşman ordusu vadilerde yığın yığın ölü bırakıyor. Yunan kralı çoğunluğu Anadolu Rumlarından oluşan ordusunu sürekli taarruz ettirerek kırdırıyor."¹⁴¹ deniliyordu.

Neticede Türk kuvvetlerinin başarısıyla sonuçlanan ve akabinde 14 Eylül'den itibaren Sakarya'dan çekilen Yunan ordusunu takip hareketi Ekim ayı başına kadar sürdü. Sakarya Muharebesi'ndeki galibiyet askeri, siyasi ve moral üstünlüğünün Türk tarafına geçmesini sağladı ve Yunan cephesinde büyük bir çöküntüye neden oldu. 22 gün süren ve büyük bir mücadelenin yaşandığı bu savaş her iki tarafta da ağır kayıpların yaşanmasına neden oldu. Nitekim Türk ordusunun 5 bin 713 Yunanlıların ise 3 bin 598 kaybı vardı.¹⁴²

Türklerin kazandığı zaferin büyük mimarı Mustafa Kemal Paşa idi. Bu sebeple Bilecik mebusu Hamdi Bey'in de aralarında bulunduğu 62 mebus, mecliste Mustafa Kemal'in gazilik unvanı ve mareşallik rütbesi ile mükâfatlandırılması teklifinde bulunmuş ve bu teklif oybirliği ile kabul edilmişti.¹⁴³

7. Türk Taarruzu

Sakarya Muharebesi sonrası Türk kamuoyunun ordusundan beklentisi bir an önce taarruza geçmesi yönündeydi. Fakat ifade edildiği üzere eksikleri ikmal etmeden taarruza geçmenin beklenen neticeyi vermeme ihtimali bulunmaktaydı. Bu durumu İsmet Paşa 20 Eylül 1921 de başkumandanlığa göndermiş olduğu telgrafta; "Yunan ordusunun Eskişehir civarına doğru çekilmekte olduğu kesinleşmiştir. Düşmanın Eskişehir dolaylarını müdafaa edeceğini düşünüyorum. Aralıksız olarak harekâta devam ederek Eskişehir Afyon hattında büyük bir meydan muharebesini göze almak için, muharebeyi besleyecek mühimmatın depolanması için zamana ihtiyaç vardır. Bu sebeple çekilen Yunan kuvvetlerine taarruz ederek büyük bir meydan muharebesine

¹³⁹ *The Times*, 28 Ağustos 1921, s. 7.

¹⁴⁰ *İkdam*, 1 Eylül 1921, s. 1.

¹⁴¹ *Açıksöz*, 30 Ağustos, 1921, s. 1.

¹⁴² Mücahit Özçelik, "Açıksöz Gazetesinde Sakarya Savaşı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2011), s. 208.

¹⁴³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 12, D. 1, İ.ç.2, 19 Eylül 1921, s. 263.

girişmeyi doğru bulmuyorum.”¹⁴⁴ şeklinde dile getirmiş ve taarruzun hemen gerçekleşmesinin imkân dışı olduğu bilgisini vermişti. Sonuçta taarruz yapılacaktı. Ancak İsmet Paşa'nın ifade ettiği gibi öncesinde ordunun ihtiyaçları karşılanacak ve bunun için de yaklaşık bir yıl beklenecekti.

7.1. Taarruz Hazırlıkları

İzmir'in işgaliyle başlayan Anadolu'daki Yunan işgali 1921 Temmuz sonuna gelindiğinde İzmir'den Eskişehir'e kadar olan geniş bir coğrafyaya uzanmıştı. Yunan ordusu İzmir, Ayvalık, Balıkesir, Çanakkale, Yalova Bursa, Bilecik, Manisa, Uşak, Afyon ve Eskişehir şehirlerinin tamamını işgal etmişti. Çok geniş bir alana yayılan Yunan ordusu özellikle kıyı şeridinden ayrılıp Anadolu'nun içlerine doğru gitmek zorunda kalınca cephedeki kuvvetlerinin ikmali noktasında büyük sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Ancak demir yolu ağına sahip olan Bilecik-Eskişehir hattını ele geçirincede bir nebze de olsa rahatlamıştı. Buradaki demir yolu hattını yeniden tamir eden Yunanlılar bu sayede bölgeye geniş bir orduyu sevk etmeyi başarmıştı. Bu sebeple Eskişehir-Afyon hattında büyük bir Yunan ordusu bulunmaktaydı. Yunanlılara karşı yapılacak olan taarruz da bu hattaki büyük bir orduya karşı yapılacaktı. Ancak Türk ordusunun ne askerî gücü ne de vesaiti bu kadar uzun mesafede taarruz edecek yeterlilikte değildi. Çünkü Eskişehir'den İzmir'e ve Bursa yönüne yapılacak olan bu taarruz harekâtı için seri hareket etmek gerekiyordu. Bu sebeple Sakarya Savaşı'ndan sonra hazırlıklara başlandı.

Hükûmetin bu dönemde yardım alabileceği bir alternatif yoktu. Bu sebeple de yine tek yol olarak Anadolu halkına başvurmak durumunda kalınmıştı. Şüphesiz ki Anadolu insanı Millî Mücadele'ye gerekli desteği vermekten kaçınmamıştı. Tek geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan bu insanlar savaş ortamından dolayı topraklarını ekemiyordu. Bunun yanında Millî Mücadele yıllarının Anadolu'sunda sanayi kuruluşları da yok denecek kadar azdı. Sanayinin olduğu büyük şehirler ise (İstanbul, Bursa ve İzmir) Yunan ve İtilaf orduları tarafından işgal edilmişti. Bu şartlarda Anadolu halkından medet ummak belki yanlış bir düşünceydi. Ancak yapılacak bir şey yoktu. Bu sebeple Türk tarafı için bu hazırlık süreci hiç de kolay olmadı. 1921 Eylül'ünden Ağustos 1922'ye gerekli hazırlıklar kıt kanaat imkânlarla yapılmaya çalışıldı. Türk Genelkurmayı taarruz için gerekli hazırlıkların yapılmadan harekete geçilmesinin vahim sonuçlar doğuracağını düşünürken, kamuoyu ise bir an önce taarruza geçilmesi taraftarıydı, aksi bir durumda bu sürecin uzamasının ordunun durumunu daha da kötü bir hale getireceği inancındaydı.

1922 yılı Ağustos ayından itibaren cephede hareketlenme başladı. Ancak bu hareketler de çok gizli bir şekilde yapılmaktaydı. O sene Kurban Bayramı Ağustos'un 4. gününe rastlamaktaydı. Bu sebeple yaklaşmakta olan Kurban Bayramı dolayısıyla Erzurum Mebusu Mehmed Salih Bey, cephedeki askerlerin hatırlarını sormak ve bayramlarını

¹⁴⁴ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 42/96 (Eylül 1993), Belge:2572.

tebrik etmek için meclis içerisinde seçilecek bir heyetin cepheye gitmesini istemişti. Bunun için de meclise bir takrir vermişti. Bu takrir kabul edilmiş ve Büyük Taarruz öncesi cephede ordunun moralini yükseltmek ve askerlerin Kurban Bayramını tebrik etmek üzere cepheye bir heyetin gitmesine karar verildi. Seçilen bu heyet arasında Ankara Mebusu Ali Fuad Paşa, Karesi Mebusu Abdülğafur Efendi, Burdur Mebusu Mehmed Akif (Ersoy) ve Kayseri Mebusu Atif Beyler vardı.¹⁴⁵ Heyet 1 Ağustos sabahı otomobillerle erkenden Batı Cephesi Karargâhına gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. Ertesi gün karargâha varan heyet, bayramın ilk günü cephedeki askerlerin bayramını tebrik ederek TBMM'nin selamlarını ilettiler. Cepheyi ziyaret eden heyet üyeleri Ankara'ya döndükten sonra Batı cephesindeki durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. İsmet Paşa da Ankara'dan gelen bu heyetin ziyaretinden duyduğu memnuniyeti şöyle belirtti: "Bayram münasebetiyle cepheye izam edilen heyetten dolayı Garp Cephesinin bilcümle mensubînine Meclis-i Âli tarafından ihda buyurulan selamların ve bayram tebrikâtının Garp Cephesince fevkalâde sürur ve iftiharî mucip olduğunu arza müsaraat ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının en halis hissiyat-ı itaat ve tazimâtını Meclis-i Âli'ye arz ve takdim eylerim."¹⁴⁶

Anlaşılan o ki bu ziyaret cephedeki askerlere fevkalade moral olmuştu. Öte yandan Sakarya Muharebesi'nden beri uzun soluklu planlanan harekât hazırlıklarının artık sonuna gelmiş gibiydi. 16 Ağustos'tan 26 Ağustos'a kadar olan süreçte TBMM rutin çalışmalarına devam etmiş ve yapılacak olan harekâtla ilgili tek bir konuşma geçmemiştir. Bu da göstermektedir ki taarruz öncesi her şey gizli ve planlı bir şekilde yürütülmüştü.¹⁴⁷ Hatta Ankara Hükûmeti bir tebliğ yayınlamakla, "Anadolu'dan dışarıya hiçbir haber verilmeyecektir. Aksi davranışta bulunanlar Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereğince cezalandırılacaklardır. Anadolu'ya dışarıdan gelen mektuplar kabul edilecek, fakat Anadolu'dan dışarıya mektup gönderilmesine izin verilmeyecektir."¹⁴⁸ diyerek, herhangi bir şekilde taarruz hakkında bilgi sızmasının önüne geçilmeye çalışmıştı.¹⁴⁹

Türk tarafındaki hazırlıklar bu şekilde devam ederken 1922 yılı Ağustos ayı başlarında Yunanlıların Anadolu'da on beş Piyade ve bir Süvari Tümeni olmak üzere toplam on altı tümeni vardı.

¹⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 22, D. 1, İç. 3, 29 Temmuz 1922, s. 64.

¹⁴⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 22, D. 1, İç. 3, 14 Ağustos 1922, s. 112.

¹⁴⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 22, D. 1, İç. 3, 16 Ağustos 1922, s. 168, 365.

¹⁴⁸ *Peyâm-ı Sabah*, 30 Ağustos 1922, s. 1.

¹⁴⁹ Zaten Türk ordusunun 26 Ağustos'ta Yunan ordusuna taarruzu üzerinden iki gün geçtikten sonra 28 Ağustos günü mecliste ilk konuşmanın geçtiği görülecekti. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 22, D. 1, İç. 3, 28 Ağustos 1922, s. 368-369.

7.2. Savaşın Başlaması

26 Ağustos günü sabah saatlerinde Türk ordusunun taarruzu başladı.¹⁵⁰ Sabahın erken saatlerinde Türk ordusu Eskişehir-Afyon hattında bulunan Yunan fırkalarına karşı top atışlarına başlamış ve ilk gün sonunda bu hatta bulunan Yunan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştı. ¹⁵¹ Ancak 27 Ağustos'tan itibaren cephede çetin mücadeleler yaşanmaya başlamış ve Yunanlılar Eskişehir'i kaybetmemek için büyük çaba sarf etmişlerdi. ¹⁵² Eskişehir'i şiddetle savunan Yunan kıtaları iki gün sonunda bu hattan atılamamıştı. ¹⁵³ Ancak onlar adına işlerin iyi gittiği de söylenemezdi. Bu iki gün sonunda Yunan ordusunda bozulma emareleri baş göstermişti.

Türk ordusunun amacı Yunan ordusunu Anadolu dâhilinde imha etmektir. ¹⁵⁴ Bu amaçla 2. Ordu düşmanın Eskişehir ve Kütahya istikametlerinden çekilmesini engellemek için 1. Ordu'nun sağında ilerleyecekti. 1. Ordu ise Yunan kuvvetlerine taarruz ederek takibe devam edecek ve düşmanın İzmir istikametinden kaçışını engelleyecekti. ¹⁵⁵ Bu plan

¹⁵⁰ TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf'un beyanatı: "Bugün sabahtan itibaren Batı cephesinde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız namus ve istiklâl-i vatani kurtarmaktan ibaret olan ulvî vazifeyi ifa için tevfiyat-ı süphaniyeye istinaden tekmi cephede canî ve müstevlî düşmanla çarpışmaktadır. Hâdis bu sabah Büyük Millet Meclisine arz edilmiş ve Meclis Heyet-i Umumiyesi âmâl-i milletten mühlhem olarak ordularımızın muzafferiyetini Cenab-ı Hayrû'n-nasırından niyaz eylemiştir. Cidâl-i millînin bidayetinden beri zafer-i kat'înin istihsalı için maddî, manevî bütün kuvvetlerini ibzal eyleyen fedakâr milletimiz için mukadder olan mesut günler inşallah artık yaklaşmıştır. Bütün kumandanları, zabitleri ve seferleriyle evlâtlarımız ve kardeşlerimizden mürekkep bir manzume-i şehamet olan ve tarih-i beşer muvacehesinde en lekesiz ve en mukaddes bir davanın tahakkuku uğrunda fisebilillâh işâr-ı hûn eyleyen ordumuz için nusret-i ilâhiyeyi tazarru edelim ve maâbid-i mübarekemizde kemâl-i huşu ve ihlâs ile niyaz-ı muvaffakiyet eyleyelim. Bütün memurîn ve fedakâr halkımızın ordularımıza maddeten ve manen yardımı devam eyleyerek mücadele-i milliyeden nasibedâr-ı mefharet olmalarını rica eylerim, efendim." *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 22, D. 1, İç. 3, 28 Ağustos 1922, s. 369. 25 Ağustos günü emir verildi. Emre göre Türk ordusu sabah saat 4.30'da topçu ateşi ile taarruz başlayacaktı. Topçular ise 4.30'da tanzim, 5.45'te tahrip ve 6.15'te imha ateşi açacaklardı. Erdoğan Sorğuç, *Yd. P. Tğm. İbrahim Sorğuç'un Anıları (İstiklal Harbi Hatıratı)*, İzmir: İzmir Yayıncılık, 1996, s. 145.

¹⁵¹ Türk ordusunun 26 Ağustos 1922 günü başlayan taarruzundan sonra Yunanlılar Anadolu'daki kuvvetlerini takviye etmeye başlamış ve Trakya'daki birliklerinin bir kısmını Mudanya yoluyla Anadolu'ya sevk etmişti. Bkz. *Peyâm-ı Sabah*, 30 Ağustos 1922, s. 1; *Peyâm-ı Sabah*, 31 Ağustos 1922, s. 1. Bununla birlikte Yunanlılar 1903 doğumlu erkek nüfusu da askere alıyordu. *Peyâm-ı Sabah*, 1 Eylül 1922, s. 1.

¹⁵² "İki gündür bilâ-inkita devam eden muharebe neticesinde düşmanın Afyonkarahisarı mevzii iskat ve Afyonkarahisarımız istirdat olunmuştur. Üsera, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzmeden ganaim çoktur. Düşmanın müteaddit mevziinin her biri birkaç hattan mürekkep olduğundan kıtaatımız birçok müstahkem hatları müteakiben iskat mecburiyetinde bulunmuştur. İstihzaratımız her nevi vesait-i fenniye ve mevani-i fer'îye ile teçhiz ve takviye edilen düşman mevziinin bazen bir saatten az bir zaman zarfında iskatını temin ettiği gibi asker ve zabitanımızın müselle-i cihan olan havarik-i besalet ve şecaati bu defa dâhi tezahür ve teyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine faikiyeti bariz bir surette mütecellidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclis-i Âliyi tebrik ederim." *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 22, D. 1, İç. 3, 28 Ağustos 1922, s. 368.

¹⁵³ Cephede yaşanan bu harekât hakkında her iki cephede de endişeli bir bekleyiş hâkimdi. Ancak savaş ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştı. Nitekim 26 Ağustos 1922 tarihli Atina kaynaklı "Bilecik Önünde Taarruz Başladı mı?" başlığıyla verilen haberde, "Taarruz hakkında bir haber yok, çünkü iki gündür beri Anadolu yolları kapalı bulunuyor, bu sebeple kesin bir bilgi yok." deniliyordu. *İkdam*, 28 Ağustos 1922, s. 1. Ancak Eskişehir-Afyon hattında bulunan Yunan birlikleri ile İzmir'de bulunan Yunan kıtaatı arasındaki bağlantı kesilmişti.

¹⁵⁴ *The Times*, 30 Ağustos 1922, s. 8.

¹⁵⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 16/60 (Haziran 1967), Vesika No: 1377.

çerçevesinde Türk kıtaları harekâtına devam etti. Eskişehir ve Afyon hattında yoğunlaşan Yunan ordusuna karşı çevirme hareketleri yapılarak Yunan ordusu iki ateş altında bırakılmaya çalışılıyordu. Eskişehir her iki taraf için de son derece stratejik bir öneme sahipti. Nitekim *The Times* gazetesi "Anahtar Bölge Eskişehir" başlıklı haberiyle bu konuya şöyle değinecekti: "Türkler Afyon'un güneyine yapacağı büyük taarruz öncesi nispeten daha zayıf bir kuvvetle kuzeyden ilerliyor. İki yönlü bu atağın amacı şüphesiz Eskişehir'deki Yunan kuvvetlerini ayırmak veya geri çekilen Yunan birliklerini karşılamak olacaktır. Eskişehir Batı Anadolu'ya açılan demir yolu merkezi olması sebebiyle kilit bir öneme sahip. Geçen yıl daha fazla doğuya ilerleyemeyen Yunan birlikleri Eskişehir'e sıkı sıkıya tutunuyorlar."¹⁵⁶

Görüldüğü gibi Türkler bir taraftan Eskişehir hattına sahip olmaya çalışarak Yunan kuvvetlerinin İzmir istikametinde geri çekilişini engellemeye uğraşırken diğer taraftan da Bilecik'e ilerleyerek hem Bursa istikametine çekilişi engellemek hem de Eskişehir hattında bulunan Yunan ordusunu arkadan sarmak istiyordu.¹⁵⁷ Bu planın gerçekleşmesi durumunda Eskişehir hattından çekilen Yunan ordusu ile Bursa ve İzmir'de bulunan Yunan birliklerinin temasa geçmesi engellenecek ve Yunanlıların yeniden toparlanıp saldırması da gerçekleşmeyecekti.

Bu plan doğrultusunda 28-29 Ağustos günleri Yunan kuvvetleri üzerine Türk taarruzu daha da şiddetli bir hale gelmiş ve 30 Ağustos'tan itibaren Eskişehir'de bulunan Yunan ordusu Afyon, Kütahya ve Bilecik yönlerine doğru çekilmeye başlamıştı. *The Manchester Guardian* gazetesi 30 Ağustos günü için İzmit bölgesinde başlayan yeni bir hareketlenmenin olduğunu, bu hareketlenmenin de Bilecik'in 12 mil önünde Bilecik-İnhisar arasındaki mesafede yürütüldüğünü ifade ederek Yunan birliklerinin Türk seyyar kıtalarının saldırısından çekinerek esirlerini ve mühimmatlarını geride bırakarak çekilmeye devam ettiğini ve büyük zayıatları olduğunu dile getiriyordu.¹⁵⁸ Londra'dan gelen haberlerde de Yunanlıların müşkül bir halde olduğu¹⁵⁹ ve susuzluktan ve sıcaktan çok şikâyet ettiği ifade edilmişti.¹⁶⁰ Sonuçta 30 Ağustos gününden itibaren Yunan ordusu dağınık bir şekilde kaçmaya çalışırken, Yunanlıların beş fırkası da pek çok zayıat verdikten sonra teslim olmaya başlamıştı.¹⁶¹ Bu teslimiyet birkaç gün devam etti.

¹⁵⁶ *The Manchester Guardian*, 30 Ağustos 1922, s. 1.

¹⁵⁷ *The Times* gazetesi ilgili haberini "Türkler Bursa'ya Doğru İlerliyor" başlığıyla verdi: "Ankara'dan gelen telgraf haberi, İzmit mıntıkasında bir hareketliliğin başladığını doğrulamakta ve operasyonlar bu mntıkada 121 mil uzunlukta bir cepheye Bilecik'ten İnhisar'a olmak üzere gerçekleştirilmektedir." Bkz. *The Times*, 30 Ağustos 1922, s. 8-9. Paris kaynaklı gazete haberlerinde de, Türk ordusunun Bursa istikametindeki ileri harekâtının devam etmesi durumunda yandan taarruza uğrayan Yunan kuvvetlerinin arkadan sarılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı yorumu yapılıyordu. *Peyâm-ı Sabah*, 31 Ağustos 1922, s. 1.

¹⁵⁸ *The Manchester Guardian*, 30 Ağustos 1922, s. 3-8.

¹⁵⁹ Trikupis de ordusunun durumunu şu şekilde rapor ediyordu: "Erzak bitmiş bulunuyor ve bilhassa piyade cepheye noksanı hissediliyordu. 9. Tümen'de cepheye tamamen bitmiş durumda olduğundan diğer tümenlerden ikmal edildi. Hiçbir tümen veya kolordunun telsiz telgrafı faaliyette bulunmuyor." Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 467.

¹⁶⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1922, s. 1.

¹⁶¹ 30 Ağustos günü 15. Yunan Fırkası kuzeyden Eskişehir, Seyitgazi tarafından güneye doğru gelmekte idi. Ancak bu fırka karşısında Türk birliklerini görünce Kütahya istikametine geri çekilişe başladı. Buradan

Başkumandan Tirikupis de askerleriyle teslim olanlar arasındaydı.¹⁶² 30 Ağustos gününe ait ¹⁶³ Yunan tebliği Yunan kuvvetlerinin Ulucak-Dumlupınar bölgesine doğru geri çekilmeye mecbur kaldıklarını onaylar nitelikteydi.¹⁶⁴ *The Times* gazetesi 30 Ağustos gününe ait cephedeki harbi “Yunan Mağlubiyeti” başlığıyla şöyle verdi: “Demir yolu bağlantısı kaybedildi ve Türk taarruzu başladı. Yunan hatlarına yapılan Türk taarruzları, İzmir’in güneyindeki Menderes vadisi ve Denizli civarında ufak çaplı operasyonlarla birlikte on gün önce başladı. Bu taarruzları, kuzeyden Bursa’nın doğusunda kalan Bilecik bölgesinde bulunan Yunan hatlarına yapılan taarruzlar izledi. Görünüşe göre Türklerin amacı kuzeyden güneye bütün mıntıkları Yunan ordusundan temizlemektir. Türk taarruzu kuzeye doğru ilerlemektedir.”¹⁶⁵

Ertesi gün Türk ordusunun kaçmakta olan Yunan fırkalarını takip hareketi devam etti. Mustafa Kemal de 31 Ağustos sabahı vaziyeti şu şekilde ifade ediyordu: “Düşmanın burada beş fırkası imha veya esir edildiği gibi, düşmanın mağlup üç fırkası İzmir istikametinde kaçmaya devam ediyordu. Eskişehir’deki düşman grubu, bir fırkası ayrılmış olduğu halde, ricat alameti gösteriyordu. Binaenaleyh, meydan muharebesi son bulmuştu. Filhakika 26 Ağustos sabahı başlayan ve beş gün beş gece devam eden Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi son bulmuş ve düşman kuvâ-yı asliyesi imha edilmişti.”¹⁶⁶

Gerçekten Türk ordusu bu beş gün boyunca cephede büyük bir cesaret ve mücadele azmi göstermiş ve Yunan ordusunu çekilmeye mecbur etmişti. İngiliz Genelkurmayı’nın verdiği raporda, eğer Türkler bu mevziyi dört veya beş ayda işgal ederlerse bir günde ele geçirdiklerini iddia edebilirler, diyerek bu hattın Türkler tarafından alınmasının imkânsızlığı dile getirilmişti.¹⁶⁷ Ancak Türkler bu mevziyi çok kısa sürede ele geçirerek İngiliz Genelkurmayı’nı bile şaşırtmıştı.

da Gediz’e hareketle İzmir’e kaçmak niyetinde idi. Ancak burada yapılan mücadele sonrası Türk ordu birliklerine teslim oldu. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 23, D. 1, İç. 3, 4 Ekim 1922, s. 272.

¹⁶² *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 23, D. 1, İç. 3, 4 Ekim 1922, s. 271.

¹⁶³ 30 Ağustos gününe ait Atina kaynaklı bir diğer haber de şöyle idi: “Vaziyet-i askeriye Atina’da büyük bir sükûnet ile karşılanmaktadır. Mamafih birliklerin Trakya’dan Anadolu’ya acele bir şekilde nakline ait haberler ahaliyi endişeye düşürmektedir. Bizim sun dakikada aldığımız malumata göre Trakya’ya nakledilmiş olan Yunan kıtalarından mühim bir kısmı elyevm cepheye tekrar iade olunmuştur. Bu kıtaların bir kısmı esasen hatt-ı fasıldan uzaklaştırılmış, geriye alınmıştı. Mamafih bu kıtaat hep yeni tahrik olunmuştur. Binaenaleyh cepheye vasıl oluncaya kadar esasen ciddi bir etki oluşturması imkânı yoktur. Sonuç ortaya çıkmış olacaktır.” Bkz. *İkdam*, 1 Eylül 1922, s. 1.

¹⁶⁴ *Peyâm-ı Sabah*, 3 Eylül 1922, s. 1.

¹⁶⁵ *The Times*, 30 Ağustos 1922, s. 8. *The Times gazetesi*, Türklerin ileri harekete devam etme kararını ayın 15’inde toplanan bir savaş konseyinde aldığını bildirmiş ve bu kararın alınmasında da Yunan kuvvetlerinin Trakya güzergâhına sevk edilmesi ve İngiliz Başbakanının “Yunanlılar Anadolu’da Türk kuvvetlerine karşı askerî üstünlük kurmuştur.” şeklindeki konuşmasının etkili olduğunu belirterek ilginç bir iddia ortaya atmıştı. Haberin devamında Kuvâ-yı Milliye cephesinin gayesi ile ilgili olarak gazete şu enteresan bilgileri veriyordu: “Türk ordusunun amacı, Afyon demir yolu bağlantısını ele geçirerek Altıntaş’ı (Eskişehir Afyon arasında) geri almaktır. Altıntaş cephesi Yunanlıların sağ ve merkez olmak üzere kopmasına neden olacaktır. Ancak Altıntaş’ın Türkler tarafından ele geçirildiğine yönelik bir malumat bulunmamaktadır.” Bkz. *The Times*, 1 Eylül 1922, s. 8.

¹⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 23, D. 1, İç. 3, 4 Ekim 1922, s.272.

¹⁶⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 23, D. 1, İç. 3, 4 Ekim 1922, s. 267.

Türklerin başarıları Avrupa basınında da geniş yer buldu. Nitekim *The Times* gazetesinin haberinde¹⁶⁸ şöyle denilmekteydi: “Türkler, İzmir’den gelen hattın Bağdat demir yolu ile bağlandığı Afyonkarahisar şehrini ele geçirmişlerken, Yunanlılar da Uşak istikametinde geri çekilmişlerdir. Başka bir dalga Türkleri, Ankara demir yoluna bağlantısı olan Eskişehir’e doğru yöneltmiştir ve Bilecik’te Türkler Yunanlıların Marmara denizindeki üsleriyle olan irtibatını tehdit eder hale gelmiştir.”¹⁶⁹

31 Ağustos’ta Londra’dan bildirilen habere göre ise, “Türkler bütün mıntikalarda 70 km içeriye ilerlemişlerdir. Afyon taarruzu pek gizli bir şekilde yapılmıştır. Bu sebeple Yunan zayıyatı pek büyüktür...” ifadeleri yer almaktaydı. Gazete haberlerine de yansıdığı şekliyle Türk ordusunun bu başarısı Yunanlıları anlaşma yolları aramaya ve Avrupa’dan yardım istemeye sevk edecekti. Nitekim 31 Ağustos’ta Atina kaynaklı haberi gazete sütunlarına taşıyan *İkdam* gazetesinin “Şimdi Sulha Talip Görünüyorlar” başlığıyla verdiği haberinde şunlar ifade ediliyordu: “Evvvelce dört ay mütemadiyen Avrupa devletlerinin kapılarında kendi hırslarının tatmini için uğraşan Yunanlar tam taarruzumuz başladığı sırada bir kere daha Avrupa’ya başvuracak. Yunan nazırlarının Londra’ya antlaşma için gidecekleri söylenmektedir. Küçük Asya meselesi büyük bir meclis toplanarak bütün boyutları ile tartışılacaktır.”¹⁷⁰ Görüldüğü gibi Yunanistan için Anadolu macerası son bulmak üzereydi. Bütün ordusunun yok olmasını engellemek adına Yunanlılar artık sulh istiyordu.

Sonuçta 26–31 Ağustos günleri arasında yaşanan savaşın ilk safhası Türk kuvvetlerinin başarısı ile sonuçlanmış ve Eskişehir-Afyon hattından çekilen Yunan ordusu iki kola ayrılmak mecburiyetinde kalmıştı.¹⁷¹ Bunlardan biri Uşak cephesi, diğeri ise Bursa cephesiydi.¹⁷²

¹⁶⁸ *The Times* gazetesi 31 Ağustos günü Anadolu’daki askerî durumu şu şekilde ifade ediyordu: “Anadolu cephesindeki durum hala belirsizliğini korumaktadır. Ankara Hükümeti şu ana kadar, çok sayıda esir ve ganimetle birlikte, Seyitgazi yakınındaki bir Yunan pozisyonunun ele geçirilmesi ve Afyonkarahisar’ın alınmasına yönelik haberler hariç, başka herhangi bir malumat vermemiştir. Aynı zamanda her türlü rivayet ortalıkta dolaşmaktadır. Çok güvenilir makamlardan, Afyonkarahisar’dan gelmekte olan tehdit karşısında, Yunanlıların Eskişehir’den itibaren geri çekilişe devam etmek zorunda kalacakları söylenmektedir. Anadolu’daki Türk tazyiki, Ankara’nın yakın zamanda bütün dünyaya zafer haberlerini duyurabileceği ümidiyle artmaktadır. Gazetenin vermiş olduğu bilgilerden de anlaşıldığı gibi bu ihtimaller ve rivayetler üzerine bir haberdir. Ancak tamamıyla olmasa da gazete haberi büyük oranda doğruları yansıtmaktaydı. Yunanlılar Türk kuvvetleri karşısında geri çekilmeye başlamıştı. *The Times*, 1 Eylül 1922, s. 8.

¹⁶⁹ *The Times*, 1 Eylül 1922, s. 13.

¹⁷⁰ *İkdam*, 2 Eylül 1922, s. 1.

¹⁷¹ “Askerî Mütalaa” başlıklı haber: “Eskişehir’den çekilen Yunan ordusu ne tarafa gitti? Eskişehir’de bulunan Yunan ordusu İzmir ve Bursa gibi iki kola ayrılarak parçalanmıştır. Yunan ordusu için feci akıbet çok yakındır.” Bkz. *İkdam*, 4 Eylül 1922, s. 1.

¹⁷² *Peyâm-ı Sabah*, 2 Eylül 1922, s. 1.

Türk Genelkurmayı ikiye ayrılan Yunan ordusuna kesin darbeyi vurmak amacıyla 1 Eylül gününden itibaren yeniden taarruza geçti.¹⁷³ Bir kol İzmir istikametinde Yunanlıları izlemeye başlarken diğer Türk kolu da Bursa istikametinde kaçmakta olan Yunan kuvvetlerini kovalamaya başladı. Yunanlıların İzmir ve Bursa yönlerindeki bu çekilişlerinin amacı şüphesiz canlarını kurtarmak ve vatanlarına geri dönmek amacıyla idi. Çünkü Bursa'ya ulaştıklarında Gemlik, Yalova ve Mudanya limanlarında, Balıkesir'e ulaştıklarında Bandırma limanında, İzmir'e ulaştıklarında da İzmir limanında kendilerini bekleyen Yunan gemileri vardı.¹⁷⁴ Ancak Yunan askerleri bu geri çekilişleri sırasında birçok şehir, köy ve kasabayı tahrip etmeye başladı. Bu nedenle Türk Genelkurmayı Yunan ordusunun geçiş güzergâhlarında daha fazla tahribata meydan vermesini engellemek amacıyla takip planını hızlandırdı.

8. Güney Marmara Şehirlerinin İşgalden Kurtarılması

8.1. Kocaeli'nin Yunan İşgalinden Kurtuluşu

Kocaeli Millî Mücadele için stratejik öneme haiz bir şehirdi. Nitekim İstanbul'dan Millî Mücadele için gerekli olan insan ve silah sevkiyatı İzmit, Karamürsel, Kandıra ve Akçakoca limanları aracılığıyla yapılmıştı. İngilizler Kocaeli'nin bu stratejik önemini görerek 26 Nisan 1920 tarihinde İzmit'i resmen işgal etti. Bölgedeki direnişi kırmak için de 14 Haziran 1920 tarihinde İzmit'i bombalayarak işgal sahalarını genişletti. Ancak İngiliz kuvvetleri 26 Eylül 1920 tarihinden itibaren bölgeyi Yunan kuvvetlerine bıraktı.¹⁷⁵

Batı cephesinde İkinci İnönü Muharebesi ile durdurulan Yunan ordusu, Kral Konstantin'in de Anadolu'ya gelmesiyle birlikte güçlü bir taarruz planı yapmış ve Kütahya- Eskişehir hattı üzerinden Ankara'ya ulaşmak için çevredeki kuvvetlerini bu bölgeye toplamak istemişti. Bu amaçla Yunanlılar planlanan taarruz için İzmit'te bulunan 11. Tümen'i Bursa'ya çekme kararı aldı.¹⁷⁶ Yunan kuvvetlerinin İzmit'i boşaltmasıyla birlikte bölgedeki Türk birlikleri harekete geçti ve 21 Haziran 1921 tarihinde önce Adapazarı'na girdi.¹⁷⁷

¹⁷³ Türk taarruzunun başlamasından birkaç gün önce *The Manchester Guardian* gazetesi bu taarruz için "Kemalistler Kumar Oynuyor" başlığını atmış ve şu yorumda bulunmuştu: "Büyük bir taarruz çok yakın. Yunan kuvvetlerinin sağ kanadını oluşturan Afyonkarahisar boşaltıldı. Fakat bu noktada herhangi bir tarafın alacağı taarruz kararı karşı tarafın moralini çökertme anlamında tam bir kumar. Ankara'nın askerî zaferi elde edip edemeyeceği tartışılabilir ancak çoktan halkın desteğini kazanmış durumda." Bkz. *The Manchester Guardian*, 30 Ağustos 1922, s. 1. Ancak Türk ordusunun taarruzu karşısında Yunanlılar çok fazla direniş göstermemiş, sadece geçtiği güzergâhları yağmalayıp, tahrip ederek kaçmaya devam etmişti.

¹⁷⁴ *İkdam*, 2 Eylül 1922, s. 1.

¹⁷⁵ Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri*, C. II, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015, s. 1024

¹⁷⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya- Eskişehir Muharebeleri*, C. 2, K. 4, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974, s. 130.

¹⁷⁷ F. S. Turgut Saner, *İstiklal Savaşında 3. Kolordu (Mürettep Kolordu)*, 108 sayılı *Askeri Mecmua'nın* tarih kısmı, İstanbul: 1938, s. 19.

Bölgede bulunan Türk birlikleri Mürettep Kolordu ve milis teşkilatlarından oluşmaktaydı. Mürettep Kolordu'nun komutanlığını Kazım (Özalp) Bey yürütmekteydi. Adapazarı'ndan sonra hedef İzmit olarak belirlendi. Yunan kuvvetlerinin çekilmelerinden evvel bölgenin yakılıp yıkılmasını engellemek amacıyla acele davranılması gerekiyordu. Ancak yeterli silah ve cephane bulunmamaktaydı. Buna rağmen harekete geçen Mürettep Kolordu birlikleri 24-26 Haziran 1921 tarihleri arasında Yunan artçı birlikleriyle çeşitli müsademelere girdi. Yunan kuvvetleri çekilişi hızlandırarak gemilerle bölgeden ayrılırken, bölgede yaşayan birçok Rum halk da onlara katıldı. 27 Haziran akşamı bölgenin Yunanlılarca tamamen boşaltıldığına anlaşılması üzerine Mürettep Kolordu Komutanı Kazım Bey de birliklerine hareket emri verdi. Böylece 28 Haziran 1921'de Sakarya Bölge Komutanlığı'na bağlı kuvvetler İzmit'e giren ilk birlik oldu. İzmit'te Yunanlıların bırakmak zorunda kaldığı çok sayıda yiyecek ve cephane el konuldu.¹⁷⁸

Kocaeli bölgesinin Türk ordusu tarafından geri alınmasından sonra Sakarya Muharebelerine kadar önemli bir gelişme olmamıştır. Sakarya Muharebesi'nin Türk ordusunca kazanılmasını müteakip, Kocaeli bölgesindeki kuvvetler düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bir tümen, bir süvari alayı ve asayiş müfrezelerinden Kocaeli Grup Komutanlığı oluşturularak komutasına Albay Halit (Karsıalan) Bey getirilmiştir.¹⁷⁹ Büyük Taarruz'un gerçekleşeceği 26 Ağustos 1922 tarihine kadar bölgede önemli bir gelişme yaşanmazken, 28 Haziran 1922 tarihinde İzmit'in düşman işgalinden kurtuluşunun ilk yıl dönümü törenlerle kutlanmıştır. TBMM'ye de bununla ilgili bir teşekkür telgrafi gönderilmiştir.¹⁸⁰

Büyük Taarruz başlamadan evvel Kocaeli Grup Komutanlığı Türk Genelkurmayı tarafından Bursa-Bilecik hattına doğru yönlendirilmiştir. 26 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun taarruzuyla birlikte bu hatta bulunan Yunan kuvvetleriyle muharebeye girişen Kocaeli Grup Komutanlığı, Yunan kuvvetlerinin Batı cephesi boyunca çekilmek zorunda kalmalarının ardından Bursa'ya girerek şehrin kurtarılmasına katkıda bulunmuştur.¹⁸¹ Türk ordusunun Yunan kuvvetlerini Batı Anadolu'dan çıkarmasını takip eden günlerde, Kocaeli'de tarafsız bölgede bulunan İngiliz birlikleri de bölgeyi boşaltarak İstanbul'a hareket etmiştir. Bunun ardından Mudanya Konferansı (11 Ekim 1922) ile birlikte Nurettin Paşa komutasındaki 1. Ordu, ana karargâhı İzmit'te olmak üzere konuşlanmıştır. İzmit bölgesine gelen 1. Ordu birlikleri Şile-Gebze-Darıca hattına kadar İzmit bölgesine tamamen hâkim olmuştur.¹⁸²

¹⁷⁸ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, C. 1, s. 179-180.

¹⁷⁹ Kâzım Aras, *İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât*, İstanbul: Askerî Matbaa, 1936, s. 118-119.

¹⁸⁰ Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*, İstanbul: Adapazarı Belediyesi, 1987, s. 175.

¹⁸¹ Adnan Sofuoğlu, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa", *Atatürk Araştırma Dergisi*, 19/55 (Mart 2003), s. 80-81.

¹⁸² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos)*, C.2, K. 6, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973, s. 94-95.

Türk birliklerinin hızlı hareketine rağmen, Yunan kuvvetlerinin bölgeden çekilmeleri sırasında yaptığı tahribat önlenememiştir. Bununla birlikte Yunan kuvvetlerinin Bursa istikametine doğru çekilişleri de takip edilememiştir. Bunun sebebi Genelkurmay Başkanlığı'nın, Yunanlıların birkaç gün içerisinde kesin sonuç almak istedikleri bir taarruza kalkışacaklarının, istihbarat bilgisiyle tespit edilmesi ve bu bilgiye dayanarak Mürettep Kolordu'nun Yenişehir-Bilecik hattına gitmesinin emredilmesidir. Bu emirle birlikte Mürettep Kolordu, az miktardaki bir kuvvetini İzmit bölgesinde bırakarak bölgeden ayrılmıştır. Böylece Kocaeli Bölgesi tamamıyla Yunan işgalinden kurtulmuştur.¹⁸³

Kocaeli bölgesi işgal edildiği süre boyunca, Batı Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi, hanelerin ve camilerin yakıldığı ve masum insanların katledildiği yerlerden biri olmuştur. İzmit'te 3 bin 87 ev tahrip edilmiş, Karamürsel'de 1372 ev, 7 bin 581 dükkân, 8 cami ve 9 resmi daire yakılmıştır. Kandıra'da ise 692 hane yakılırken birçok masum insan öldürülmüş ve yine çok sayıda insan işkence ve tecavüze uğramıştır.¹⁸⁴

Yunan kuvvetlerinin İzmit'ten çekilişleri sırasında yaptıkları mezalimi, bölgeye uluslararası Kızılhaç temsilcisi olarak gönderilen İsviçreli Mösyö Maurice Gehri, raporunda ayrıntılı olarak anlatmıştır. Buna göre; İzmit limanına gelen Kızılhaç ekibi, İzmit'i koca bir alev topu halinde bulmuştur. Yangından denize atlayarak kaçmaya çalışanları Yunan askerleri denize ateş açarak öldürmüştür. İzmit'te 7 bin 400 Türk çeşitli işkencelerle öldürülmüş, cesetlerin kulak göz burun ve parmakları kesilmiştir. Bölgedeki Fransız askerleri vahşete dayanamayıp bir Rum çeteciyi yakalamış, çetecinin çantasında 120 bilezik, 700 altın ve çok miktarda para bulmuştur. Bir kısım Türk vatandaşlar Fransız mektebine sığınınca, Yunan ve Rumlar mektebi havaya uçurmak istemiştir. Fransız askerleri ve Amerikalı yetkililer, mektebin etrafını çevirerek bu girişimi önleyebilmiştir. Yunan askerleri çekilmelerinden önceki gece bir mahallede ne kadar genç kız varsa toplayıp bir hamama hapsedmiş, ertesi gün içlerinden güzel ve genç olanlarını, Yunan ordusuna kadın temin etmek için götürmüştür.¹⁸⁵

Yunan kuvvetlerinin Kocaeli bölgesinde yaptıkları tahribatla ilgili bir başka rapor, mecliste Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından mebuslara aktarılmıştır. Buna göre; Kocaeli merkez, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova ve İzmit'te toplam 1.194 kişi öldürülmüş, 192 kız 530 kadın tecavüze uğramış, 465 kişi esir düşmüş veya kaybolmuştur.¹⁸⁶

Kocaeli'ye bağlı Kandıra kasabası da Yunan işgalinde oldukça tahribata uğrayan yerlerden biridir. Kasaba merkezinde 622 ev, 22 dükkân, 7 cami ve 7 okul yakılırken kasabaya bağlı 24 köy, bütün eşya ve malları yağma edildikten sonra ateşe verilmiştir.

¹⁸³ *Türk İstiklal Harbi*, C. 2, K. 4, 1974, s. 140-141.

¹⁸⁴ Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", s. 1030.

¹⁸⁵ Bünyamin Turan, *İzmit Livasında Yunan Mezalimi (1920-1921)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 29-30.

¹⁸⁶ Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli - Yalova - İzmit Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54 (Kasım 2002), s. 809.

Bununla beraber bölgede oldukça fazla hayvan zayıtı da meydana gelmiştir. Karamürsel kasabasına bağlı 23 köy tahrip edilmiştir. Kasaba merkezinde 830 ev yakılmıştır. Karamürsel kasabasının genelinde toplam 2 bin 302 hane Yunan kuvvetlerince yakılmıştır.¹⁸⁷

8.2. Yalova'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu

Yirminci yüzyıl başında bağımsız İzmit Sancağı'na bağlanan Yalova¹⁸⁸ ve çevresi, Millî Mücadele dönemi boyunca üç kez işgale uğramıştır. İlk işgal 7-21 Ağustos 1920 tarihleri arasında meydana gelmiştir. İkinci işgal 5-9 Eylül 1920 tarihinde gerçekleşmiştir. İlk iki işgal, bölgede bulunan milli kuvvetlerce kısa sürede sonlandırılmıştır. Son işgal 23 Şubat 1921 tarihinde meydana gelmiştir.¹⁸⁹ Son işgalden önce burada Kuvâ-yı Milliye teşkilatını örgütleyen ve Rum ve Ermeni çetelere karşı silahlı direniş başlatan İbrahim Ethem (İbo), Yunanlılar tarafından ele geçirilerek Yunanistan'a götürülmüştür. Ayrıca Yalova'da bulunan Gökbayrak Taburu da Geyve savunmasına gönderilince, Yunan kuvvetleri ciddi bir direniş görmeden bölgeyi kolayca işgal etmiştir.¹⁹⁰

İşgal sırasında Yalova'da yaşayan bazı Rumlar da Yunan ordusuna katılmıştır. Örneğin Karamürsel'in işgali sırasında Yunan kuvvetlerine Yalova yerlisi iki bin Rum katılmıştır.¹⁹¹ Yalova ve çevresindeki işgal kuvvetleri, bölgenin Türk ordusunca kurtarılmasına değin birçok tahribat yapmıştır. Özellikle İkinci İnönü Muharebesi'nin Yunan ordusu tarafından kaybedilmesi sonrasında bölgedeki mezalim oldukça artmıştır.

İkinci İnönü Muharebesi'nin ardından Yunan ordusu yeni bir taarruz planı oluşturmuştur. Bu taarruzun Kütahya-Eskişehir hattı doğrultusunda yapılması kararlaştırılmıştır. Yunan karargâhının taarruz planı doğrultusunda Kocaeli bölgesinden çekilen birlikler, 30 Haziran 1921'de Yalova'ya ulaşmıştır. Yalova'ya gelen Yunan kuvvetleri, taarruz harekâtı doğrultusunda, 4 Temmuz'da birliklerinin büyük bir kısmını buradan da tahliye etmiş ve güneye yönelmiştir. 5 Temmuz'da Mürettep Kolordu Yalova Müfrezesi'ne Yalova'ya yönelerek bölgede kalan Yunan birliğini atma emrini vermiştir.¹⁹² Yalova Müfrezesi ilk olarak Orhangazi istikametine ilerlemiştir. Burada karşısına çıkan bir Yunan birliğine baskın düzenlese de başarısız olunca dönmek zorunda kalmıştır. 11 Temmuz'da Yalova civarında bulunan birkaç Yunan birliği ile karşılıklı keşif ve taciz atışları yapılmıştır.¹⁹³ Bölgedeki çekilmeyi değerlendiren müfrezeler tekrar harekete geçerek 15 Temmuz'da karşısına çıkan bir Yunan birliği ile muharebeye

¹⁸⁷ Turan, *İzmit Livasında Yunan Mezalimi*, s. 59, 67.

¹⁸⁸ Yalova, 1326 yılında Türkler tarafından ele geçirilmiştir. XVI. yüzyılda Anadolu eyaletinin Hüdavendigar livasına bağlı idi. 18. yüzyılda ise İzmit sancağının Karamürsel kazasına bağlı bir nahiye idi. Bkz. Metin Tuncel, "Yalova", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yalova> (04.10.2023).

¹⁸⁹ Mine Ersevî, "Millî Mücadele Dönemi ve Yalova", Millî Mücadele'de Yalova (Ed. Hacer Karabağ), Bursa: Gaye Kitabevi, 2021, s. 17.

¹⁹⁰ Yakup Bilgin Koçal, "*Özgür Neden*" Bağlamında Küreselden Yerele Bütüncül Tarih, İstanbul: Post Yayınevi, 2021, s. 116-117, 131.

¹⁹¹ Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli - Yalova...", s. 806.

¹⁹² *Türk İstiklal Harbi*, C. 2, K. 4, s. 141, 163-164.

¹⁹³ Yakup Bilgin Koçal, *Küreselden Yerele Bütüncül Tarih*, s. 161.

girmiş ve geri atmayı başarmıştır. 19 Temmuz 1921 tarihinde Yalova, Yunan kuvvetleri tarafından tamamen boşaltılmıştır, Yalova müfrezesi hareketini sürdürerek bölgeyi tamamen kontrol altına alınmıştır.¹⁹⁴ Böylece bölgedeki Yunan işgali sona ermiştir.

Yalova'da bulunan milli kuvvetler, Büyük Taarruz kapsamında yeniden tertiplenen ordu bünyesinde düzenlenmiştir. Yalova müfrezesi de bu kapsamda taarruz sırasında Yalova-Bursa hattında bulunan Yunan kuvvetlerine karşı kullanılmıştır.¹⁹⁵ Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanmasıyla birlikte işgal tamamıyla sona ermiştir. İşgal sırasında Yunan ordusunun diğer birçok şehirde olduğu gibi Yalova'da da çeşitli zulümlerde bulunduğu görülmektedir. Yalova'nın işgali sırasında burada bulunan devlet görevlileri derhal bölgeden ihraç edilmiş, merkez ve köyler arasındaki irtibat kesilmiş ve bütün silahlar toplanmıştır. Bunun yanında Müslüman ahalinin elindeki ekmek bıçaklarının uçları dahi kırılırken bölge dışından getirilen silah ve cephane yerli gayrimüslim tebaaya dağıtılmıştır.¹⁹⁶

Yalova'da meydana gelen Yunan mezalimini Kızılhaç temsilcisi İsviçreli Mösyö Maurice Gehri raporunda belirtmiştir. Rapora göre 6-7 hafta önce Yalova ve çevresinin 7 bin civarı bir nüfusu varken 1.500 civarı nüfusun kaldığı, 16 Müslüman köyü varken 3 veya 4 köyün kaldığı belirtilmiştir.¹⁹⁷

Yalova kadısı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir başka raporda ise, Çınarcık köyünde ikamet eden Müslüman Türk halkının kamçı ve sopalarla dövülerek camiye doldurulduğu, kadınların tecavüze uğradığı ve gasp ve yağmanın yapıldığı ifade edilmiştir. Yine Gökçedere köyünde 300 Müslümanın katledildiği, hayvanlarının yok pahasına alınarak Yunanistan'a gönderildiği ve Cuma namazında çok sayıda insanın öldürüldüğü belirtilmiştir. Yunan kuvvetlerinin mezalimine Ermeni ve Rum çetecilerin de katıldığı görülmektedir. Nitekim Dereköyü'nde yaşayan ahaliyi kadın, çocuk ve yaşlı ayırmadan bölgedeki çeteler katletmiş, köyün mal ve hayvanlarını yağmaladıktan sonra köyü tamamen yakmışlardı.¹⁹⁸ Benzer şekilde Çakırlı köyünden yirmi kişi kurşuna dizilmiş, Zindan köyünde ise sekiz kişi süngü ile öldürülmüş ve köydeki birçok kadına tecavüz edilmişti.¹⁹⁹

Yunan kuvvetlerinin bölgede bulunan Rum ve Ermeni çetelerle birlikte halka yaptığı zulüm, İtilaf devletlerinin temsilcilerinden oluşan heyetin raporuna da yansımıştır. Raporda; "Türk köylerinin yakılması ve Müslüman halkın yok edilmesi için sistemli bir plan vardır. Bu da bölgede Yunan Hükûmeti yararına politik bir durum yaratmaktır. Bu

¹⁹⁴ *Türk İstiklal Harbi*, C. 2, K. 4, s. 259, 387.

¹⁹⁵ Yakup Bilgin Koçal, *Küreselden Yerele Bütüncül Tarih*, s. 202, 204.

¹⁹⁶ Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", s. 1024; Mine Ersevî, "Millî Mücadele Dönemi ve Yalova", s. 41.

¹⁹⁷ Mine Ersevî, "Millî Mücadele Dönemi ve Yalova", s. 26. Yakup Bilgin Koçal'ın eserinde 15 Nisan 1921 tarihinde 3. Yunan Tümeni'nin bölgeye gelmesiyle olayların tırmandığı gösterilmiştir. 16 köyün tamamı yıkılırken 6 bin kişi katledilmiştir. Bu vahşetin sebebi ise Yunan kuvvetlerinin İkinci İnönü Muharebesi'nin öcünü almak istemesi ve bölgede Yunan hükûmeti lehine bir nüfus yapısı oluşturma düşüncesidir. Bkz. Koçal, *Küreselden Yerele Bütüncül Tarih*, s. 151.

¹⁹⁸ Mine Ersevî, "Millî Mücadele Dönemi ve Yalova", s. 32-33.

¹⁹⁹ Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova...", s. 811.

plan, anlaşılan Yunanlıların verdikleri talimatla ve bazen düzenli askeri birliklerin yardımıyla, Yunan ve Ermeni çeteleri tarafından uygulanmaktadır.”²⁰⁰ denilmektedir. Heyetin raporundan anlaşıldığı üzere Yunan kuvvetlerinden destek alan Rum ve Ermeni çeteciler, bölgede yaşayan halkı öldürerek veya bölgeden kaçırarak, Yunan Devleti lehine bir durum ortaya çıkarmak istemiştir. Bununla beraber bölgede yaşanan vahşet olaylarının bilinçli bir plan dâhilinde yapılmış olması dikkat çekicidir.

8.3. Bilecik'in Yunan İşgalinden Kurtuluşu

Eskişehir'den Bursa istikametine doğru dağınık bir şekilde kaçmakta olan Yunan ordu birlikleri İnönü mevkiine gelmiş ve burada yeniden toparlanmaya başlamıştı.²⁰¹ Türk Genelkurmayı ise 1 Eylül 1922 tarihinde verdiği taarruz emri ile Bursa istikametinde çekilmekte olan Yunan birliklerini takibe başladı. *The Times* gazetesi Türk taarruzunun başladığı 1 Eylül günü verdiği haberinde, Türk birliklerinin Bilecik bölgesinde faal halde olmaya devam ettiğini, ancak şehrin alındığına dair bir bilginin doğrulanmadığını vurgulayarak, Yunan birliklerinin Trakya'dan Marmara limanlarına takviye birlikler sevk etmekte olduğunu ifade etmiş ve “Büyük savaş önümüzdeki iki ya da üç hafta içinde gerçekleşebilir.”²⁰² yorumunda bulunmuştu.

Ancak gazetenin “büyük savaş” olarak ifade ettiği taarruzun 2-3 hafta sonra gerçekleşeceği noktasındaki tahmini tutmamış, gazetenin çıktığı 1 Eylül günü Türk ordusu asıl taarruzuna başlamıştı. Türk ordusunun amacı falan yeri veya şehri almak değil, Yunan ordusunu imha etmek ve ona en müthiş darbeyi vurmaktır.²⁰³ Bu amaçla Eskişehir'den çekilmekte olan Yunan kolordusunu İnönü'de yakalamak için 41. Türk Tümeni Sabuncupınar üzerinden İnegöl istikametine harekete geçti. Bununla birlikte Kocaeli grubu da İznik gölü ve Gemlik körfezine doğru taarruza başladı. İnönü-Gemlik Yunanlıların iki kanadını temsil etmekteydi. Mürettep Süvari Tümeni 1 Eylül günü hareket ederek akşam İnönü yakınlarındaki Yeniköy'e geldi. Öte yandan 1. Tümen gece yürüyüşü yaparak Akpınar'a gelmiş ve 41. Tümen de Sabuncupınar istikametinde yürüyüşünü sürdürmüştü.

Türk ordu birliklerinin bu hareketleri karşısında 2 Eylül günü Yunan kuvvetleri Eskişehir'i tamamen boşaltarak Bozüyük ve Söğüt istikametindeki mevzilere çekildi. Böylelikle Eskişehir işgalden kurtarılmış oluyordu.

Öte yandan 2 Eylül günü cephedeki Türk ordusunun Mürettep Süvari Tümeni ile 1. Tümen İnönü istikametindeki yürüyüşlerine devam etti. Mürettep Süvari Tümeni saat 12'de İnönü güneyine vardığı zaman İnönü ile Çukurhisar arasında ve İnönü istasyonunda yürüyüş ve istirahat halinde bulunan ve iki tümen tahmin edilen Yunan kuvvetlerinin bulunduğunu gördü. Bir Yunan kuvveti de İnönü güneyinde Kuzu Doruğu ve Gök Tepesine mevzi almıştı. Mürettep Süvari Tümeni cepheye çatmayarak Kandilli-

²⁰⁰ Mine Ersevî, “Millî Mücadele Dönemi ve Yalova”. s. 38.

²⁰¹ *Peyâm-ı Sabah*, 2 Eylül 1922, s. 1.

²⁰² *The Times*, 1 Eylül 1922, s. 8.

²⁰³ *İkdam*, 3 Eylül 1922, s. 1.

Bozüyük istikametinde düşman gerisine doğru ilerledi. İnönü'nün güneyini tutan Yunan yancısı ise kendi birliklerini kuzeye Poyra-Akpınar-Saraycık-Bozalan hattına çekilerek mevzi tutmalarını temin etmeye muvaffak oldu. Bozüyük'ün kuzeyinde bir mevzi tuttu.²⁰⁴

2 Eylül 1922 tarihi akşamı itibarıyla İnönü civarında düşmanın bir fırkası ve İnönü'nün güneydoğusunda da bunun emniyet kıtaatı bulunmaktaydı. Yunanlıların diğer bir yürüyüş kolu da Çukurhisar'dan ve bir süvari alayı da Yukarı Kartal üzerinden batıya hareket etmişti.²⁰⁵ Türk ordusu Yunan kuzey grubunu 2-3 Eylül gecesi İnönü mevzilerinde muharebeye zorladı. Bunu 3 Eylül sabahı Türk 1. Tümeni'nin yolun iki tarafından Akpınar istikametindeki mevzilere taarruzu takip etti. Mürettep Süvari Tümeni de bunun solundan taarruz ediyordu. Porsuk Müfrezesi de Eskişehir'den İnönü'ye doğru ilerliyordu. Yunanlılar akşama kadar mevzilerini müdafaa etmiş,²⁰⁶ ancak akşam saatlerinde Bilecik, Pazarcık ve Söğüt yoluyla kaçmaya başlamıştı.²⁰⁷ 3 Eylül gecesi bölgedeki Yunan birliklerinin geri çekilişi sürüyordu. 4 Eylül 1922 tarihinden itibaren de bölge tamamen terk edilmiş ve böylelikle Bozüyük Yunan işgalinden kurtarılmış oluyordu.²⁰⁸ Yunan askerleri Bozüyük'ü tamamen boşaltmış ancak bu çekiliş esnasında Bozüyük'ü ateşe vererek, büyük bir tahribata neden olmuştu.

5 Eylül gününe gelindiğinde Türk birlikleri Bursa istikametinde çekilmekte olan Yunan kuvvetlerinin takibini hızlandırarak sürdürdü. Yunanlılar iyice köşeye sıkışmış bir haldeydi. Çekilmekte olan Yunan askerlerinin büyük kısmı dağlık arazide yollarını şaşırarak kaybolmuşlardı.²⁰⁹ Artık Yunan kuvvetleri yenilgiye uğramış ve Bursa yolu açılmıştı.²¹⁰ *The Manchester Guardian* gazetesinin 5 Eylül günü "Yunan Mağlubiyet Raporları" başlığıyla verdiği haber bu gerçeği ortaya koyuyordu. Haberin muhtevası şöyleydi: "Eskişehir ve diğer ön bölgeler ile Bilecik-İnegöl arasındaki iletişim Kütahya'nın işgaliyle birlikte kesildi. Bu bölgedeki Yunan birlikleri dağıtıldı ve nerdeyse yok edildi. Geri çekilen Yunanlı birliklerin zayıflığının 5 bin civarında olduğu tahmin ediliyor. İzmit yakınlarındaki Türk birlikleri ise Bursa'nın 12 mil yakınına çoktan ulaşmış durumda."²¹¹

Yunan ordusunun bu zor durumunu 6 Eylül tarihli *The Times* gazetesi "Ağır Yunan Felaketi, Bütün Hat Boyunca Geri Çekilme" başlığıyla şu şekilde verdi: "Yunan ordusunun Eskişehir'in kuzey batısında uğradığı başarısızlık geri çekilmeyi hızlandırdı ve bütün hat

²⁰⁴ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 506-507.

²⁰⁵ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 16/62 (Aralık 1967), Vesika No: 1415.

²⁰⁶ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 506-507.

²⁰⁷ *İkdam*, 6 Eylül 1922, s. 1.

²⁰⁸ *The Times* gazetesinin "Yunan Ordusu Kaçıyor" başlıklı haberinde de, "Kuzeyde Bilecik ve Kütahya'nın Türkler tarafından alındığı tahmin edilmektedir. Eskişehir'in tahliyesine de kesin gözle bakılmaktadır. Türklerin karşı taarruzu Yunan geri çekilişini mecbur kılıyor." denilmekteydi. *The Times*, 4 Eylül 1922, s. 8. Londra'dan 4 Eylül'de bildirilen bir diğer haberde de, Yunan ordusunun tamamıyla mağlup olduğu, Kuvâ-yı Milliye'nin Yunan kuvvetlerinin yakın takibinde olduğu ve onları Anadolu'dan atmaya çalıştığı bildiriliyordu. *İkdam*, 6 Eylül 1922, s. 1.

²⁰⁹ *İkdam*, 4 Eylül 1922, s. 1.

²¹⁰ *Yenigün*, 5 Eylül 1922, s. 1.

²¹¹ *The Manchester Guardian*, 5 Eylül 1922, s. 3-7.

boydan boya terk edilmek zorunda bırakılıyor. Yunan ordusunun Bilecik-Eskişehir demir yolunun doğusunda kalan Söğüt'te Türklerin ağır top atışlarıyla karşılaştığı ve bu nedenle Türklerin Yunan sol cenahına doğru ilerlediği kaydedilmektedir. Bütün çabalara rağmen Yunanlılar ileri harekete geçemiyorlar. Türklerin ilerleyişi karşısında Yunan Genel Karargâhına İnegöl-Yenişehir hattına geri çekilme emri verildi."²¹²

Avrupa gazetelerinin de net olarak belirttiği gibi artık Yunan mağlubiyeti bütün çıplaklığıyla ortadaydı. 6 Eylül gününden itibaren Türk ordusu Bilecik'e girmiş bulunuyordu. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı bu coğrafya da Yunan işgalinden kurtulmuş oluyordu.²¹³ Ancak Yunan ordusu birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Bilecik'i de yakıp yıkmıştı.

8.4. Bursa'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında yapılan Sakarya Muharebesi ile Türk ordusu, Anadolu içlerine ilerlemek isteyen Yunan ordusunu başarıyla durdurmuştu. Ancak askeri ve mali imkânsızlıklar sebebiyle Sakarya Muharebesi sonrasında Yunan ordusunu takip ve imha hareketi gerçekleştirilememişti. Uzun bir hazırlık sürecinden sonra Ağustos 1922'de Türk Büyük Taarruzu başladı ve kısa sürede hızlı bir gelişme kaydedildi. Anadolu'nun batı bölgelerinde yaşayan Rum halk, Türk ordusunun hızlı ilerleyişi karşısında telaşa ve korkuya kapıldı. Bursa'da yaşayan Ermeni tebaa da bu korkuyu hissetti. Nitekim Hristiyan halk, geleceklerinden endişe duyarak Ermeni ve Rum kiliselerinde toplantılar yapmaya başlamıştı. Yunan yöneticiler Hristiyan halkı Gemlik ve Mudanya'ya doğru yönlendirirken, şehri ellerinde tutabilmek adına Trakya'dan destek birlikleri getirmeyi planlamış ancak bu tertip Türk ordusunun ilerleyişi karşısında bir işe yaramamış ve Yunan ordusu hızla Bursa'yı boşaltmaya mecbur kalmıştı.

Türk ordusunun taarruzu başladığı sırada, Bursa'daki Yunan mevzileri Gemlik'ten İznik Gölü'ne, buradan da Bilecik, Söğüt ve Bozdağ'ın doğusundan giderek Alaçam'a kadar uzanmaktaydı.²¹⁴ 26 Ağustos 1922 tarihinde sabah vakti başlayan Türk ordusunun ileri harekâtı karşısında Yunan kuvvetleri ilk mağlubiyetlerini alarak hızla çekilmeye başladı. Bursa'da bulunan Yunan kuvvetlerinin bölgeden atılması amacıyla 28 Ağustos gecesi Batı Cephesi Komutanlığı Kocaeli Grup Komutanlığı'na ileri harekât emri verdi.²¹⁵ Bursa ve civarında Türk ordusunun askerî harekâtlarını çoğunlukla Albay Deli Halit Paşa komutasındaki Kocaeli Grup Komutanlığı yürüttü.²¹⁶

Bursa'da bulunan Yunan birliği ilk etapta kendi karargâhlarından Eskişehir ve Kütahya yönlerine çekilme emri aldı. 30 Ağustos 1922 tarihinde Başkumandanlık Meydan Muharebesi olarak tarihe geçen muharebede Yunan ordusu büyük bir bozguna

²¹² *The Times*, 6 Eylül 1921, s. 9.

²¹³ *İkdam*, 9 Eylül 1922, s. 1; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 17/63 (Mart 1968), Vesika No:1425. "Yunanlılar tarafından yakılan Bilecik Bozüyük bugün kurtarıldı." Bkz. *Peyâm-ı Sabah*, 7 Eylül 1922, s. 1.

²¹⁴ Sofuoğlu, "İşgal Döneminde Bursa", s. 79-80.

²¹⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos)*, s. 154-155.

²¹⁶ Yücel Öztürk, "Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askerî Harekâtlar", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65/1 (Mayıs 2019), s. 381.

uğrayınca, Yunan kuvvetlerinin elinde bulunan bölgeler birer birer Türk ordusunca geri alınmaya başladı. Bu durum karşısında 31 Ağustos itibarıyla Yunan kuvvetleri ikiye ayrılmak zorunda kaldı. Bir kısım kuvvetleri Uşak'ta iken diğer kısım ise Bursa'da tertiplenmişti. Eskişehir'de bulunan Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Bursa'ya doğru kaçmaya çalışıyordu. Bursa'ya gelerek buradan Gemlik'e geçmek ve limanda kendilerini bekleyen gemilerle ülkelerine geri dönmek istiyorlardı.²¹⁷

Yunan kuvvetlerinin bu planı, Batı Cephesi Komutanlığı'nca da değerlendirilerek 31 Ağustos'ta Kocaeli Grup Komutanlığı'na şu emir verildi: "Perişan ve mağlup durumdaki Yunan ordusunun büyük kısmının, Eskişehir cephesinden çekilenlerle birlikte Bursa ve oradan hızla İzmir yönüne giderek Milne Hattı'nı tutmaya çalışacakları değerlendirilebilir. Grubunuzca tasarladığınız harekât yalnız Orhangazi'ye hâkim olmakla kalmayıp, bu bölgeyi süratle aşarak Bursa'ya varmak olmalı." Kocaeli Grup Komutanlığı da bu emirle birlikte harekete geçti. Diğer taraftan Yunan kuvvetlerini takip eden Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk 3. Kolordusu, Eskişehir'den çekilerek Bursa'ya yönelen Yunan birliklerini takip etti.²¹⁸

1 Eylül itibarıyla ilerleyen Türk ordusu karşısında Yunan kuvvetleri çekilişini sürdürerek 4-5 Eylül tarihlerinde eşya ve malzemelerini de yakarak Bursa civarından kaçmaya başlamıştı.²¹⁹ Türk ordusu ilerleyişini sürdürerek 6 Eylül 1922'de İnegöl ve Yenişehir'i, 10 Eylül'de Bursa ve Orhangazi'yi ve 11 Eylül'de Orhaneli'ni geri aldı. Yunan birlikleri Gemlik istikametine çekilse de Türk ordusu 12 Eylül'de Mudanya ve Gemlik'e girerek bir kısım Yunan kuvvetini esir almayı başardı.²²⁰

Bursa merkezinin Türk ordusunca geri alınmasında Şükrü Naili Paşa'nın Yunan kuvvetlerini takip ederek 9/10 Eylül 1922'de Bursa'ya ulaşmasının yanında, Uludağ'dan 150 kişilik çetesiyle şehre inen Püskülsüz İsmail ile Kabakçı Efe ve arkadaşları da oldukça önemli katkı sağlamıştı. Bursa halkı millî kuvvetlerin bu hareketine katılarak şehrin içinde Yunan askerleriyle çatışmış, Yunan kuvvetlerinin şehirden çıkarılmasıyla birlikte coşkuyla kurtuluşu kutlamıştı.²²¹ Bursa merkezinin kurtarılmasından sonra Türk ordusu tarafından Yunan kuvvetlerini takip hareketi devam ettirildi. 13 Eylül'de Uluabat'a giren Türk ordusu 14 Eylül'de Kirmastı (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey'e ulaştı. Türk birlikleri buradan da Bandırma'ya yöneldi.

Türk ordusu Büyük Taarruz ile başlattığı vatani kurtarma girişimi sırasında oldukça hızlı hareket etmeye gayret gösterdi. Çünkü Yunan ordusunun ve bölgede yaşayan bir kısım gayrimüslim halkın, işgal süresince Türk ve Müslüman halka zulüm yaptıkları Türk Genelkurmay'ınca bilinmekteydi. Bunun yanında kimi zaman gayrimüslim halk da yine

²¹⁷ Taner Bilgin, *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik: Bilecik Üniv. Yay., 2015, s. 265-266.

²¹⁸ Zeki Çevik, "Millî Mücadele'de Kocaeli Grubu ve Son Kurşun", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2016, s. 1573; Öztürk, "Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekâtlar", s. 388.

²¹⁹ Orhan Hülagü, *Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi (1918-1920)*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 167.

²²⁰ Sofuoğlu, "İşgal Döneminde Bursa", s. 80.

²²¹ Saime Yüceer, "Kurtuluş Sürecinde Bursa'nın Yakılması Olayı", *Bursa Günlüğü*, 3 (Eylül 2018), s. 13.

Yunan kuvvetlerinin zulmünden nasibini almıştı. Bu sebeple çekilen Yunan ordusu ve onlara eşlik eden Rum halkın, bölgede yaşayan halka zulmetmelerinin önüne geçilmek isteniyordu. Büyük Taarruz ile birlikte çekilen Yunan kuvvetleri artık, götürbildikleri kadar mal ve parayı gasp etmek ve arkalarında harap bir yer bırakabilmek adına zulümlerde bulunmuş ve arada direnenleri de öldürmekten çekinmemişti. Yunan kuvvetleri Türk ordusunun Bursa önlerine gelmesiyle birlikte halka zulmetmeye başladı. İnegöl'e bağlı Çitli köyüne 6 Eylül'de giren Türk birlikleri, Yunan birliklerinin kaçarken köylülerden 500 ilâ 1500 lira arasında para istediklerini ve vermeyenleri kurşuna dizdiklerini öğrenmişti. Başka bir köyde ise muhtar ile beş köylüyü, talep ettikleri parayı vermemeleri yüzünden öldürmüşlerdi.

11 Eylül 1922 tarihinde Yunan kuvvetleri Çağlayan köyünü ateşe verdi. Yangında sadece iki ev ayakta kalabilmiş, bununla birlikte ateşten kaçarak kurtulmaya çalışan 28 erkek ve 12 kadın süngü ile veya kurşunlanarak katledilmişti. Köy camiine doldurulan halk da ateşe verilmişti. Tüm bunlardan kurtulan ve henüz ölmemiş olan köylüler ise üzerlerine benzin ve gaz dökülerek yakılmıştı. Köy halkının ambarlarda depoladığı yiyecek maddeleri de yine ateşe verilmişti.²²² Gemlik'in Karacaali köyünde de 22 kişi süngü ve kurşunla katledilmiş, kadınlara ve on yaşındaki kızlara dahi tecavüz edilmişti. Armutlu, Kumla, Kapaklı ve Orhangazi'de ise 69 kişi vahşice öldürülmüştü.²²³

14 Eylül 1922'de Karacabey'e giren Türk ordusu kasabanın tamamen yanmış ve caddelerin insan cesetleriyle dolu olduğuna şahitlik etmişti. Burada yaşayan insanlar camilere doldurulmuş ve canlı canlı cami içinde birlikte ateşe verilmişti.²²⁴ Yunan kuvvetlerinin çekilişleri sırasında yağma ettikleri para ve malların yanında ne yazık ki birçok kadının ırz ve namusuna leke sürülmüştü.²²⁵

Sonuç olarak Türk ileri harekâtı karşısında Yunan kuvvetleri, buldukları bölgelerden hızlıca çekilmeye çalışmış, Türk ordusunun Yunan kuvvetlerine yetiştiği noktalarda çıkan çatışmalarda ise Yunan kuvvetleri bir varlık göstermeden dağılmış ve olabildiğince hızlı bir biçimde kaçmıştı. Bursa şehri ve çevresi Yunan kuvvetlerinden 6-14 Eylül arasında yaşanan muharebeler sonucunda geri alınmış ve Bursa'da yaklaşık 26 ay süren Yunan işgali sona ermiştir.²²⁶

Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan Bursa'nın 8 Temmuz 1920 tarihinde işgal edilmesi, Büyük Millet Meclisi'nde derin üzüntüyle karşılanmış ve meclis kürsüsü siyah bir örtüyle kapatılmıştı. Bursa'nın işgalden kurtarılmasını meclise Millî Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Bey bildirmiş, bu haber mecliste sevinçle karşılanmıştı.²²⁷

²²² Hülagü, *Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi*, s. 169, 194-202.

²²³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi II Anadolu'da Yunan Mezâlimi*, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 1996, s. 218.

²²⁴ Hülagü, *Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi*, s. 194.

²²⁵ Bilgin, *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*, s. 274.

²²⁶ Sofuoğlu, "İşgal Döneminde Bursa", s. 82.

²²⁷ Celil Bozkurt, "Millî Mücadele'de Bursa Uleması: Yunan İşgalinde Bursa'da Saltanata Bağlılık Mitingi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVII (2021), s. 94-95.

8.5. Balıkesir'in Yunan İşgalinden Kurtuluşu

Yunan ordusu İzmir'e çıktıktan sonra işgal hareketini genişleterek, 29 Mayıs'ta Ayvalık'ı, 30 Haziran'da Balıkesir merkezini ve 2 Temmuz 1920 tarihinde Bandırma'yı işgal etmişti. Uzun süre işgal altında kalan bölge 26 Ağustos 1922 tarihinde başlatılan Büyük Taarruz harekâtıyla kurtulmuştur. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde Türk ordusu, karşısındaki Yunan ordusunu dağıtarak hızla ilerlemiş ve Anadolu coğrafyasının batı bölgelerini kurtarmaya muvaffak olmuştur. Balıkesir bölgesini kurtarma görevi, Bursa'yı işgalden kurtararak ilerleyen Kocaeli Grup Komutanlığı'na ve III. Kolordu'ya verilmiştir.

Deli Halit Bey kumandasındaki Kocaeli Grup Komutanlığı,²²⁸ Bursa ve çevresini Yunan işgalinden kurtardıktan sonra Balıkesir yöresine doğru ilerleyerek burada bulunan Yunan keşif kollarıyla müsademeye girişmiştir.²²⁹ Bursa ve civarından Türk ordusunca atılan bir kısım Yunan kuvvetleri Mudanya ve Bandırma'ya çekilmiştir. 12 Eylül 1922'de Kocaeli Grubu'na bağlı birlikler Mudanya'ya girerek burada asayiş sağlamıştır. İlerleyişini sürdüren Türk kuvvetleri Bandırma'ya doğru çekilen Yunan kuvvetlerini takibe devam etmiştir. Kocaeli Grup Komutanlığına bağlı birlikler 13 Eylül günü Halit Bey'in emriyle Bandırma'ya taarruza geçmiştir. Burada Yunan kuvvetlerinin oluşturduğu savunma hattını iki saat süren şiddetli çarpışmalar sonunda aşmayı başarmıştır.²³⁰

Türk ordusunun Bandırma'ya girişinden bir gün önce Yunan kuvvetleri 16 Eylül 1922'de gece vakti Bandırma'yı ateşe vererek ilçeyi boşalttı. 17 Eylül'de Bandırma'ya Türk ordusu girdiğinde ilçede çatışma devam etmekte, Rum ve Ermeniler Türkleri öldürmekteydi. Ordunun Bandırma'ya hâkim olmasıyla emniyet tesis edildi.²³¹ Kocaeli Grubu'na bağlı birliklerin yanında Türk 3. Kolordusu, Şükrü Naili Paşa komutasındaki birlikler, marşlar eşliğinde Bandırma'ya girmiş ve Türk birlikleri Bandırma'da büyük coşkuyla karşılanmıştır.²³²

Bandırma'da emniyetin sağlanmasının ardından, Kocaeli Grubu'na bağlı bir kısım birlikler Erdek'e yönlendirildi. 18 Eylül 1922 tarihinde Türk birlikleri Erdek'e ulaştığında burasının da yanmakta olduğunu gördü. Bu esnada Yunan kuvvetleri bölgeyi boşaltarak Erdek körfezinde bulunan Yunan gemilerine biniyordu. Limanda bulunan

²²⁸ Kocaeli Grup Komutanlığı, Sakarya zaferini müteakip Yunan ordusunun takip edilmesi amacıyla Başkomutanlık emriyle kurulmuştu. Bir tümen, bir süvari alayı ve asayiş müfrezelerinden bir grup kurularak Albay Halit (Karsıalan) Bey'in kumandasına verilmesi emredilmişti. Bkz. Fevzi Çakmak, "Halit (Karsıalan) Paşa'nın Kocaeli Grup Komutanlığı Görevinin Büyük Taarruz'daki Yeri ve Önemi", *100. Yılında Millî Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*, Konya: Palet Yayınları, 2022, s. 218.

²²⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos)*, C. 2, K. 6, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973, s. 186.

²³⁰ Mehmet Karayaman, "Bandırma'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu (17 Eylül 1922)", *100. Yılında Millî Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*, Konya: Palet Yayınları, 2022, s. 496.

²³¹ Hülagü, *Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi*, s. 198.

²³² Karayaman, "Bandırma'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu", s. 499.

Averof isimli Yunan zırhlısı²³³ Erdek'e giren Türk kuvvetlerine top ateşi açarak Yunan birliklerinin gemilere binmesini sağlamaya çalışıyordu. Top ateşi altında korkusuzca ilerleyişini sürdüren Türk ordusu Erdek'i Yunan birliklerinden temizlemiş ve böylece Erdek de işgalden kurtarılmıştı.²³⁴

Balıkesir ve civarı işgal edildiği 30 Haziran 1920 tarihinden Türk ordusu tarafından kurtarıldığı 6 Eylül 1922 tarihine kadar iki yılı aşkın bir süre boyunca Yunan işgali altında kalmıştır. İşgal öncesi ve sonrasında bölgedeki nüfus önemli ölçüde değişmiştir. Sıhhat ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti²³⁵ ve Hilal-i Ahmer, bölgede yaptığı incelemelerle bu değişikliği tespit etmiştir. Buna göre işgal öncesinde Balıkesir merkezinde 147 bin 95 nüfus varken işgalden sonra bu sayının 141 bin 998'e düştüğü görülmektedir. Bandırma'da ise nüfusun Balıkesir merkezine oranla daha da azaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim işgal öncesinde 58 bin nüfusa sahip Bandırma'da bu rakam işgalden sonra 41 bin 297'ye gerilemiştir. Edremit ilçesi de nüfus kaybını yoğun bir şekilde yaşamıştır. İşgalden önce 43 bin 265 olan nüfusun, Yunan ordusunun bölgeyi terk etmesinden sonra 33 bin 549'a gerilediği görülmüştür. İşgal öncesi ve sonrası nüfus mukayesesinde en fazla azalma olan bölgenin Erdek olduğu görülmektedir. Ancak burada Erdek'te meskûn nüfusun büyük çoğunluğunun Rum olduğunun ve Yunan kuvvetleriyle birlikte bölgeden ayrıldıklarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İşgalden önce 43 bin 192 nüfusa sahip olan Erdek'in nüfusu işgalden sonra 11 bin 936'ya düşmüştür. Burhaniye ilçesi de Yunan işgalinden önce 23 bin 200 nüfusa sahip iken işgal sonrası 22 bin 769'a düşmüştür.²³⁶

Yunan kuvvetlerinin Türk ordusu karşısında bölgeden çekilmeleri, Batı Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi yangınlar ve katliamlar eşliğinde olmuştur. Bu yangınlardan biri de Bandırma'da, Yunan gemilerinden atılan topların etkisiyle çıkmıştı. Yangında evler ve dükkânlar yanarken bölgedeki Müslümanlar telaş içinde Türk ordusunun gelmesini beklemişti. Bölgede yaşayan Ermeni ve Rum halk da ellerine geçirdiği yanıcı maddelerle bu yangınları körüklemişti. Bununla beraber bölgedeki bir cami de çok miktarda bomba ile havaya uçurulmuştu. Yunan askerleri, bölgeyi terk etmelerinden önce esir kampında tuttıkları Türkleri bu camiye getirmiş, ancak bomba patlamadan cami içindeki insanlar hayatlarını son anda kurtarabilmiştir.²³⁷

²³³ Averof zırhlısı, Osmanlı Devleti'nde tüccarlık yapan Averof isimli bir Rum tarafından, geminin satın alınma bedelinin % 20'si karşılığında Yunan donanmasına kazandırılmıştır. Geri kalan bedeli Yunan Kraliyet Donanması vermiştir. Averof'un kazancını Osmanlı topraklarından kazanması ve kazancıyla Yunan donanmasını desteklemesi İstanbul'da oldukça tepki toplamıştır. Bkz. Meryem Batan, "Savaşta ve Barışta Bir Yunan Gemisi: Averof-Yunan Kaynakları Üzerinden Bir Analiz", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 2/3 (2021), s. 57-58.

²³⁴ Hülagü, *Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi*, s. 200.

²³⁵ Millî Mücadele döneminde Anadolu coğrafyasında salgın hastalıkların artması ve savaş halinin gerektirdiği sağlık işlerinin düzenlenmesi amacıyla 2 Mayıs 1920 tarihinde Sıhhat ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti kurulmuştur. Bkz. Hilal Karavar, "Millî Mücadele Döneminde Sıhhat ve Muavenet-i İctimaiye Vekillerinin Faaliyetleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 42 (2022), s. 54.

²³⁶ Kenan Özkan, "Resmî İstatistiklere Göre Yunan İşgalinin Balıkesir ve Çevresinde Neden Olduğu Tahribat", *Belgi Dergisi*, 2/20 (2020), s. 2304-2305.

²³⁷ Zeki Çevik, "Millî Mücadele'de Bandırma Kurtulurken Kaleme Alınan Bir Belgenin Değerlendirilmesi: Bandırma Yangını", *100. Yılında Millî Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*, Konya: Palet Yayınları, 2022, s. 516-517, 520.

Savaş sonrası Balıkesir’de Yunan kuvvetlerinin yaptığı tahribatı Hilal-i Ahmer Cemiyeti istatistikî olarak derlemiştir. Buna göre Balıkesir ve çevresinde işgal öncesinde 26 bin 440 hane bulunurken, Yunan işgali ve Büyük Taarruz sonunda bölgedeki 3bin 168 hanenin tahrip edildiği Hilal-i Ahmer kayıtlarından anlaşılmaktadır.²³⁸ Balıkesir civarında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de bölgedeki tahribatı tespit etmek için bir çalışma yapmış ve Yunan kuvvetlerinin bölgeyi terk etmeleri sırasında yaptıkları tahribatı, Dâhiliye Nezareti’ne bir yazıyla bildirmiştir. Yazıda özetle; Bandırma’nın onda dokuzunun ve sekiz köyünün yakıldığı bildirilmiştir.²³⁹

8.6. Çanakkale’nin Düşman İşgalinden Kurtuluşu

26 Ağustos 1922’de başlayan Büyük Türk Taarruzu, hızla sonuç vermiş ve Yunan işgali altındaki bölgeler ardı ardına kurtarılmıştır. Kocaeli, Bilecik, Yalova, Bursa ve Balıkesir’in ardından sıra Çanakkale’ye gelmiştir. Ancak burada Yunan kuvvetlerinden ziyade İtilaf kuvvetleri ile mücadele edilmiştir. Boğazların haiz olduğu öneme binaen bu bölgeler İtilaf kuvvetlerince bırakılmak istenmemiştir. Bu kapsamda Yunanlılara karşı kazanılan Millî Mücadele’nin akabinde Çanakkale, İtilaf devletlerince işgal altında kalmaya devam etmiştir.

Çanakkale’nin savunulması adına 13 Eylül 1922’de bir İtalyan müfrezesi, 16 Eylül 1922’de de küçük bir Fransız birliği bölgeye gelmiştir. 20 Eylül’de ise İngilizlerin bir taburu daha Çanakkale’ye gelmiş ve üç İngiliz taburundan oluşan bir kuvvet inşa edilmiştir. Bununla birlikte bir gün önce Fransız ve İtalyan birlikleri Çanakkale’den çekilmek üzere hükûmetlerinden emir almıştır. Bu doğrultuda Fransız ve İtalyan birlikleri 20 Eylül 1922’de İstanbul’a dönmüştür.²⁴⁰

Bu süreç içerisinde Edremit’te bulunan 2. Kolordu’ya bağlı Albay Zeki (Soydemir) Bey komutasındaki 2. Süvari Tümeni’ne Çanakkale’ye ilerlemesi emredilmiştir. 19 Eylül 1922’de Tümen Çanakkale’ye doğru yola çıkmıştır. 20 Eylül’de Ezine ve Bayramiç’in Çanakkale merkezine bitişik kısımları ele geçirilmiştir. 22 Eylül’de ise Ezine’ye ulaşılmış, ertesi gün Çanakkale merkezine 15 km mesafede bulunan Erenköy Türk kuvvetlerince alınmıştır. 23 Eylül’de Türk ordusunun Çanakkale’ye iyice yaklaştığını gören İngiliz kuvvetleri, 2. Süvari Tümeni’ne gönderdikleri bir telgrafla tarafsız bölgenin bir an önce boşaltılmaması durumunda savaşa başlayacaklarını bildirmiştir. Ancak 2. Süvari Tümeni, ilerleyişini sürdürerek 28 Eylül 1922’de Çanakkale’deki savunma mevzilerinin tel örgülerine kadar ulaşmıştır. İtilaf devletleri tarafından belirlenen tarafsız bölgenin adeta yok sayılması İngilizleri telaşlandırmıştır.

Bu sırada tarafsız bölge ile ilgili İngilizler ile Ankara arasında diplomatik sürtüşmeler devam etmiştir. Çanakkale halkı da Yunanlıların bölgeyi terk etmiş olmasına rağmen İngilizlerin Çanakkale’den çekilmemesi ve buradaki birliklerini takviye etmeleri üzerine

²³⁸ Özkan, “Yunan İşgalinin Balıkesir ve Çevresinde Neden Olduğu Tahribat”, s. 2307.

²³⁹ *Anadolu’da Yunan Mezalimi*, s. 292-293.

²⁴⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi’nin Son Safhası*, C. 2, K. 6, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 71-73.

endişe duyarak Anadolu içlerine göç etmeye devam etmiştir. Hatta burada bulunan İngiliz birliği olası bir çatışma halinde ateş izni istemiş ve bu izin General Harington tarafından verilmiştir.²⁴¹ Bu gergin ortamda Türk ordusu da bölgedeki kuvvetlerini artırmaya devam etmiştir.

Öte yandan tarafsız bölgenin Türk ordusunca yok sayılması, İngiltere Hükûmeti tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu nedenle Lloyd George, boğazları Türk ordusuna karşı savunmak için bölgedeki kuvvetleri güçlendirme kararı almıştır.

Bu amaçla İngilizler sömürgelerinden asker talep etmiştir. Nitekim Koloniler Bakanı Churchill, askerî yardım talep eden bir bildiri hazırlayarak İngiliz sömürgelerine göndermiştir. Ancak Yeni Zelanda hariç tüm koloniler bu talebe olumsuz cevap vermiştir. Bu durum basına yansımış ve gazeteler “Çanakkale’den Defolun!” gibi manşetler atmaya başlamıştır. Kamuoyunun tepkisinin artmasıyla Lloyd George’un iktidardan düşme süreci başlamış ve 19 Ekim 1922’de hükûmet istifa etmek zorunda kalmıştır.²⁴² Görüldüğü üzere Anadolu’daki başarısızlık tarafsız bölgenin Türk ordusunca tanınmamasının ortaya çıkardığı gelişmeler, İngiltere’de bir hükûmet değişimi başlatacak kadar güçlü bir etki meydana getirmiştir.

Mudanya Konferansı görüşmeleri sırasında Türk ve İngiliz hatları arasında küçük çaplı problemler yaşansa da, 11 Ekim 1922’de mütarekenin imzalanmasıyla sıkıntılar çözülmüştür. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, mütareke gereğince, barış konferansının başlangıcına kadar Çanakkale’de bulunan Türk birliklerine Güreceburnu ile Kumburnu hattını geçmeme emri vermiştir. Bununla birlikte bu hattın gerisine takviye birlikler gönderilerek yığınak yapılmaya devam edilmiştir.

Lozan Konferansı öncesinde ve konferans süresince Türk ordusu hattı geçmeyecekleri taahhüdüne sadık kalmıştır. Konferansın kesintiye uğraması iki taraf için de endişeleri artırsa da herhangi bir olumsuz durum yaşanmamıştır. Yine de Türk ordusu konferansın olumsuz sonuçlanması olasılığını göz önüne alarak gerekli tertipleri almış, çeşitli harekât planları geliştirmiştir. İngilizler de bölgedeki birliklerini hep tetikte tutmuştur.²⁴³ 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. TBMM antlaşma maddelerini mecliste görüşerek 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylamıştır. Boğazlardaki işgal durumunun sonlandırılmasının ise kırk günlük bir sürede tamamlanmasına karar verilmiştir. 5 Ağustos 1923’te bölgenin boşaltılmasıyla ilgili görüşmeler başlamış ve bununla ilgili bir protokol hazırlanarak 2 Ekim 1923’te işgal durumu resmen sona erdirilmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi'nin Son Safhası*, s. 82-98.

²⁴² Mustafa Çulfalı, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15/45 (1999), s. 805-807, 816.

²⁴³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi'nin Son Safhası*, s. 141, 158, 338.

²⁴⁴ Ayşe Yanardağ, “Mudanya Mütarekesi Döneminde İngilizlerin Çanakkale’deki Askeri Faaliyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 65 (Ocak-Şubat 2018), s. 78.

Çanakkale’de İngiliz işgali süresince bölgede yaşayan halka zulüm yapılmış, yapılar tahribata uğramıştır. Bu durum Lozan Konferansı devam ederken Rauf (Orbay) tarafından TBMM’de dile getirilmiştir. Nitekim Rauf Bey, Çanakkale’deki İngiliz birliklerine amele adıyla Ermenilerin alınmış olduğunu ve bunların halka zulüm yaptığını, Türk kadınlara ve kızlara tecavüzde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu gibi kimselerin Türk kuvvetlerince tutuklansalar dahi, İngiliz komutanları tarafından bunların kendi adamları olduğu ileri sürülerek kurtarıldığını belirtmiştir.²⁴⁵ Çanakkale’ye bağlı Biga’da da Yunan mezalimi görülmüştür. Birçok ev tahrip edilerek yakılmıştır. Bayramiç’te beş yaşındaki bir çocuk öldürülürken, on üç yaşındaki bir kıza da tecavüz edilmiş, mal ve hayvanlar yağmalanmış ve birçok köy tamamen yakılmıştır.²⁴⁶

9. Sonuç

Paris Barış Konferansı’nda Anadolu’nun batı bölgelerini işgal için destek sağlayan Venizelos, 15 Mayıs 1919’da Yunan ordusunu İzmir’e çıkarmıştır. Yunan ordusu zamanla işgal bölgesini genişletmiştir. 22 Haziran 1920 tarihinde Bursa-Uşak hattına kadar olan bölge ele geçirilmiştir. Bu sırada bölgede yaşayan Türk halkı kendini koruma adına Kuvâ-yı Milliye birlikleri oluşturmuştur. Ancak Yunan ordusunun düzensiz birliklerle durdurulamayacağı son olarak Gediz Taarruzu ile ortaya çıkmış, bunun akabinde düzenli ordu çalışmaları hız kazanmıştır.

Büyük Millet Meclisi birçok imkânsızlıklar içerisinde bir ordu meydana getirmiştir. Bu ordu Yunan kuvvetlerinin ilerleyişini Birinci İnönü Muharebesi’nde ilk kez durdurmayı başarmıştır. Bununla birlikte Ankara Hükûmeti’nin prestiji artarken halkın kurtuluşu olan güveni yükselmiştir. Uluslararası alanda Ankara Hükûmeti artık göz ardı edilemeyecek bir konuma gelmiştir. Ancak Yunan ordusu kalıcı bir barış sağlamak yerine yeniden taarruza geçmiştir. İkinci İnönü Muharebesi ile bir kez daha mağlup olan Yunan kuvvetleri, saldırı taktiğini değiştirmiştir. Bursa üzerinden İnönü doğrultusunda bir taarruz yerine Kütahya-Eskişehir üzerinden bir taarruz gerçekleştirmiştir. Türk ordusu bu taarruz karşısında yıpranmamak ve Yunan kuvvetlerini karargâhlarından ve ikmal noktalarından uzaklaştırmak düşüncesi ve taktik gereği Sakarya nehrinin doğusuna çekilmiştir.

Sakarya Meydan Muharebesi’nde Yunan kuvvetleri ağır bir mağlubiyet yaşamıştır. Bu mağlubiyet uluslararası alanda Yunan Hükûmeti açısından oldukça olumsuz bir hal alırken, Türk Hükûmeti’ne olan bakışı düzeltmiştir. Fransa ve İtalya hükûmetleri bu zaferden sonra Ankara ile dostluk için arayışlara başlamıştır. Sakarya mağlubiyeti Yunan kamuoyunu da olumsuz etkilerken orduda değişime sebep olmuştur. Bu değişimle birlikte Yunan ordusunun Büyük Taarruz’a kadar olan süreçte yeterli düzenlemeleri yapamadığı görülmektedir. Türk ordusu ise bu süreyi oldukça iyi kullanmış, ordunun

²⁴⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi’nin Son Safhası*, s. 249.

²⁴⁶ *Anadolu’da Yunan Mezalimi*, s. 216.

mali ve askeri sıkıntılarını eldeki imkânlar dâhilinde gidermiştir. Nihayetinde Büyük Taarruz ile birlikte Yunan kuvvetleri büyük bir bozgun yaşayarak Güney Marmara ve Batı Anadolu topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.

Yunan işgali sırasında Batı Anadolu coğrafyası büyük tahribata uğramıştır. Bazı Rum ve Ermeni halk da, Yunan ordusuna katılarak veya çeteler oluşturarak bu tahribata katılmıştır. Yüzyıllar boyunca birlikte yaşadıkları komşularına akla gelmedik zulümleri yapmışlardır. Ancak burada belirtmek gerekir ki, Yunan kuvvetlerinin yağma ve tahribatından yer yer Rum ve Ermeni vatandaşlar da etkilenmiştir. Müslüman-Türk halkı ise ne yazık ki bölgeden yok edilmek istenircesine zulüm ve vahşete maruz kalmıştır.

Kütahya-Eskişehir taarruzu ile birlikte Yunan kuvvetlerinin Kocaeli ve Yalova'dan çekilmiştir. 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz ile de Bilecik, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Nihayetinde Yunan ordusunun Güney Marmara bölgesindeki işgali unutulmayacak izler bırakarak sona ermiştir.

Kaynaklar / References

Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı (ATASE) Arşivi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Açıksöz, 30 Ağustos, 1921, 4 Eylül 1921.

Anadolu Resmi Tebliğ, 10 Temmuz 1921, 17 Temmuz 1921.

Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ocak 1921, 15 Ocak 1921, 11 Şubat 1921, 13 Mart 1921, 27 Mart 1921, 31 Mart 1921, 1 Nisan 1921, 25 Aralık 1921, 30 Ağustos 1922.

İkdam, 3 Ocak 1921, 6 Ocak 1921, 19 Ocak 1921, 26 Ocak 1921, 10 Temmuz 1921, 12 Temmuz 1921, 13 Temmuz 1921, 14 Temmuz 1921, 15 Temmuz 1921, 26 Temmuz 1921, 27 Temmuz 1921, 28 Temmuz 1921, 1 Ağustos 1921, 9 Ağustos 1921, 13 Ağustos 1921, 15 Ağustos 1921, 19 Ağustos 1921, 22 Ağustos 1921, 23 Ağustos 1921, 24 Ağustos 1921, 25 Ağustos 1921, 26 Ağustos 1921, 27 Ağustos 1921, 28 Ağustos 1921, 1 Eylül 1921, 28 Ağustos 1922, 1 Eylül 1922, 2 Eylül 1922, 3 Eylül 1922, 4 Eylül 1922, 6 Eylül 1922, 9 Eylül 1922.

İleri, 25 Mart 1921, 19 Temmuz 1921.

Peyâm-ı Sabah, 23 Temmuz 1921, 30 Ağustos 1922, 31 Ağustos 1922, 1 Eylül 1922, 2 Eylül 1922, 3 Eylül 1922, 7 Eylül 1922.

Le Figaro, 15 Temmuz 1921, 17 Temmuz 1921, 18 Temmuz 1921.

The Manchester Guardian, 22 Mart 1921, 26 Mart 1921, 6 Nisan 1921, 30 Ağustos 1922, 5 Eylül 1922.

The Times, 11 Ocak 1921, 24 Mart 1921, 28 Mart, 1921, 29 Mart, 1921, 30 Mart, 1921, 2 Nisan 1921, 04 Nisan 1921, 25 Temmuz, 1921, 25 Temmuz 1921, 08 Ağustos 1921, 28 Ağustos 1921, 6 Eylül 1921, 28 Ağustos, 1922, 30 Ağustos 1922, 30 Ağustos 1922, 1 Eylül 1922, 4 Eylül 1922.

Vakit, 24 Temmuz 1921.

Yenigün, 5 Eylül 1922, 20 Nisan 1921.

Akbaş, Rahmi. *Söğütlü Jandarma Onbaşı Ali'nin Millî Mücadele Anıları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

Akkılıç, Yılmaz. *Kurtuluş Savaşında Bursa*. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 1997.

Alptekin, İrfan. *Harp Tarihi Notları*. Ankara: Yedek Subay Okulu Basımevi, 1950.

Apak, Rahmi. *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* Ankara: TTK Yayınları, 1990.

Aras, Kâzım. *İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât*. İstanbul: Askerî Matbaa, 1936.

Aybars, Ergün. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*. İzmir: Zeus Kitabevi, 2005.

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi II Anadolu'da Yunan Mezalimi*. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 1996.
- Batan, Meryem. "Savaşta ve Barışta Bir Yunan Gemisi: Averof-Yunan Kaynakları Üzerinden Bir Analiz". *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*. 2/3 (2021).
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983.
- Beyoğlu, Süleyman. "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim". *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri*. C. II. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015.
- Bilgin, Taner. *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik: Bilecik Üniv. Yay., 2015.
- Bozkurt, Celil. "Millî Mücadele'de Bursa Uleması: Yunan İşgalinde Bursa'da Saltanata Bağlılık Mitingi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XXXVII (2021).
- Çakmak, Fevzi. "Halit (Karsıalan) Paşa'nın Kocaeli Grup Komutanlığı Görevinin Büyük Taarruz'daki Yeri ve Önemi". *100. Yılında Millî Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Çevik, Zeki. "Millî Mücadele'de Kocaeli Grubu ve Son Kurşun". *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2016.
- Çevik, Zeki. "Millî Mücadele'de Bandırma Kurtulurken Kaleme Alınan Bir Belgenin Değerlendirilmesi: Bandırma Yangını". *100. Yılında Millî Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Çulfalı, Mustafa. "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 15/45 (1999).
- Dursun, M. Kâmil. *İzmir Hatıraları*. Yay. Haz. Ünal Şenel. İzmir: Akademi Kitabevi, 1994.
- Ersevînc, Mine. "Millî Mücadele Dönemi ve Yalova". *Millî Mücadele'de Yalova*. (Ed. Hacer Karabağ) Bursa: Gaye Kitabevi, 2021.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi İstiklal Harbi'nin Son Safhası*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920 - 15 Nisan 1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Görgülü, İsmet. *On Yıllık Harbin Kadrosu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1993.
- Güner, Zekai - Kabataş, Orhan. *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1990.
- Hülagü, Orhan. *Millî Mücadele Döneminde Bursa ve Havalisi (1918-1920)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

- Karavar, Hilal. "Millî Mücadele Döneminde Sıhhat ve Muavenet-i İçtimaiye Vekillerinin Faaliyetleri". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 42 (2022).
- Karayaman, Mehmet. "Bandırma'nın Yunan İşgalinden Kurtuluşu (17 Eylül 1922)". *100. Yılında Millî Mücadele ve Bandırma'da Son Kurşun*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Koca, Halil. *Tercüme-i Hal ve Hatıratım*. Basılmamış Hatırat, 1965.
- Koçal, Yakup Bilgin. "Özgür Neden" Bağlamında Küreselden Yerele Bütüncül Tarih. İstanbul: Post Yayınevi, 2021.
- Kutay, Cemal. *Çerkez Ethem Dosyası*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele*. Ankara: TTK Yay., 1998.
- Özçelik, Mücahit. "Açıksöz Gazetesinde Sakarya Savaşı". *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6 (2011).
- Özel, Sabahattin. *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*. İstanbul: Adapazarı Belediyesi, 1987.
- Özkan, Kenan. "Resmî İstatistiklere Göre Yunan İşgalinin Balıkesir ve Çevresinde Neden Olduğu Tahribat". *Belgi Dergisi*. 2/20 (2020).
- Özkaya, Yücel. *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1981.
- Öztoprak, İzzet. "Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığını ve Yorumu". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu)*. 21 (1998).
- Öztürk, Yücel. "Bursa Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekâtlar". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 65/1 (Mayıs 2019).
- Saner, F. S. Turgut. *İstiklal Savaşında 3. Kolordu (Mürettep Kolordu)*. İstanbul: 1938.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995.
- Selek, Sabahattin. *Millî Mücadele*. İstanbul: 1965.
- Selek, Sabahattin. *İsmet İnönü, Hatıralar*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Sofuoğlu, Adnan. "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli - Yalova - İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XVIII/54 (Kasım 2002).
- Sofuoğlu, Adnan. "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa". *Atatürk Araştırma Dergisi*. 19/55 (Mart 2003).
- Sorguç, Erdoğan. *Yd. P. Tğm. İbrahim Sorguç'un Anıları (İstiklal Harbi Hatıratı)*. İzmir: İzmir Yayıncılık, 1996.
- Şarman, Özdemir. *Tarihte Yenişehir*. Bursa: Ata Ofset Matbaacılık 1996.
- Tilgar, Tanno. "Eston Basınında Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri". *AÜ DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27/43 (1998).
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. 4 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Tuncel, Metin. "Yalova". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yalova> (04.10.2023).

Turan, Bünyamin. *İzmit Livasında Yunan Mezalimi (1920-1921)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Ülger, Eriş. *Zafere Giden Yol*. 2.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.

Yanardağ, Ayşe. "Mudanya Mütarekesi Döneminde İngilizlerin Çanakkale'deki Askeri Faaliyetleri". *Akademik Bakış Dergisi*. 65 (Ocak-Şubat 2018).

Yunus Nadi. *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Yüceer, Saime. "Kurtuluş Sürecinde Bursa'nın Yakılması Olayı". *Bursa Günlüğü*. 3 (Eylül 2018).

EK 1. Mustafa Kemal Paşa, Miralay 'Deli' Halit (Karsıalan), Yzb. Muzaffer (Kılıç) ile Adapazarı Geyve, Karaçam Mevkii'nde Kocaeli Grubu'nu teftiş ederken, 17 Haziran 1922 (TTK Arşivi)

EK 2. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Albay Halit (KARSIALAN) Bey'in Karaçam mevkisindeki karargâhını ziyaretinde İstanbul'dan gelen gazeteciler ile, Kocaeli, 17 Haziran 1922. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 3. Bursa'nın Kurtuluşu Münasebetiye Yapılan Kutlamalar (Fotoğraflar Kurtuluş Savaşı)

EK 4. Bursa'nın işgalden kurtuluşundan sonra Sultan Osman Türbesi önünde yapılan geçit töreni, Bursa, 11 Eylül 1922. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 5. Bursa'nın kurtuluşu kutlamaları, Bursa, 11 Eylül 1922. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 6. İsmet İnönü, Asım Gündüz, Hulusi Alataş, Mudanya görüşmeleri sırasında, 3-11 Ekim 1922. (TTK Arşivi)

EK 7. 3'ncü Kafkas Tümeni, 8'nci Alay Kom. Miralay Atıf (Ulusoğlu) ve karargahı, Balıkesir Balya'da, 13 Nisan 1923. (TTK Arşivi)

EK 8. Mustafa Kemal Paşa ve Halide Edip Adıvar Gebze Tren istasyonu'nda, 17 Ocak 1923. (TTK Arşivi)

EK 9. Mustafa Kemal Paşa ve komutanlar Hereke'de, 17 Ocak 1923. (TTK Arşivi)

EK 10. Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Cevdet Kerim İncedayı, Mustafa Kemal Paşa ve komutanlar Gebze'de 25'nci Ağır Topçu Alay sancağı ile, 18 Ocak 1923. (TTK Arşivi)

EK 11. *Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Asım Gündüz, Cevat Abbas Gürer, Halit Akmansü, Asım Gündüz, Fevzi Çakmak Bilecik Vezirhan'ında, 16 Ocak 1923. (TTK Arşivi)*

EK 12. *Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, 'Sarı' Emin Paşa, Fahrettin Altay, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Eskişehir, Bilecik, İzmit gezisi, Ocak 1923 (TTK Arşivi)*

EK 13. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele komutanlarıyla, Gebze-Kocaeli, 18 Ocak 1923. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

Yazarlar Hakkında / About Authors

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe Üniversitesi |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu 1955'te Sakarya'da doğdu. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde aldıktan sonra aynı üniversitede doktora unvanını aldı. Doktora tezini hazırladığı enstitüde araştırma görevlisi olarak devam eden Sofuoğlu, daha sonra Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevliliğine atandı. 1999-2004 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Birimi'nde yarı zamanlı ders vermiş olan Sofuoğlu'nun idari görevleri arasında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdür yardımcılığı, Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu bünyesindeki Atatürk Araştırma Merkezi başkanlığı bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapmaktadır.

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe University |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu was born in Sakarya in 1955. He completed his undergraduate education at Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History in 1980. After receiving his master's degree at Hacettepe University Atatürk's Principles and Revolution History Institute, he got a Ph.D. in History at the same university. Sofuoğlu continued as a research assistant at the institute where he prepared his doctoral thesis, and then he was appointed as a lecturer at Hacettepe University. Between 1999 and 2004, Sofuoğlu taught part-time at Bilkent University's History of the Republic of Türkiye Unit, and his administrative positions included deputy director of Hacettepe University's Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, and head of the Atatürk Research Center within the Atatürk Culture, Language and High Institute. He is currently a Professor at Hacettepe University.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

1979 yılında Adana'da dünyaya geldi. İlk orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi'nde okutman olarak göreve başladı. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Tarih bölümünde Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. İlgili yıl içerisinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte okutman olarak bu üniversite de görev yapmaya başladı. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında başladığı doktora öğrenimini 2012 yılında "Millî Mücadele Döneminde Bilecik" isimli teziyle tamamladı. 2018 yılında Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi alanında doçentliğini aldı. 2023 yılında Profesör kadrosuna atanan Bilgin, halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Millî Mücadele Döneminde Bilecik, Bir Türk Beyi Ebulfez Elçibey, Hilal-İ Ahmer Ebe Ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa, Yüzüncü Yılında Bilecik Mülakatı 5 Aralık 1920-2020 Anadolu Yükselirken gibi kitapları bulunan Bilgin, Millî Mücadele, Türk Dış Politikası ve Uluslararası ilişkiler konusunda birçok makale ve bildirisi bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali University |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

He was born in 1979 in Adana. He completed his primary, secondary, and high school education in Adana. In 2003, he graduated from Dumlupınar University, Faculty of Science and Literature, Department of History. In the same year, he started to work as an instructor at Dumlupınar University. In 2007, he completed his master's degree in History at Dumlupınar University. With the establishment of Bilecik Şeyh Edebali University in the relevant year, he started to work as an instructor at this university. In 2008, he started his doctoral studies at Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of History, and completed his doctorate in 2012 with his thesis titled "Bilecik in the Period of National Struggle". In 2018, he received his associate professorship in the field of Atatürk's Principles and History of the Republic. In 2023, Bilgin was appointed as a professor and is currently a faculty member at Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences. Bilgin, who has books such as Bilecik in the Period of National Struggle, A Turkish Bey Ebulfez Elçibey, Pioneer of Hilal-İ Ahmer Midwife and Nurse Trainings Besim Ömer Pasha, Bilecik Interview in its Centenary Year December 5, 1920-2020 Anatolia Rising, has many articles and papers on National Struggle, Turkish Foreign Policy and International Relations.

